

ISPARTA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
GÖNEN MESLEK YÜKSEKOKULU
UYGULAMALI
SOSYAL BİLİMLER VE
GÜZEL SANATLAR DERGİSİ

Yıl: 2024

Cilt: 6

Sayı: 15

ISSN: 2687-4903

Derginin Sahibi / Owner of the Journal

Prof. Dr. Yılmaz ÇATAL

(Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Adına / On Behalf of Isparta University of Applied Sciences Applied)

Sorumlu Müdür / Engagement Manager

Prof. Dr. Murat ÇELİKER

(Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Adına / On Behalf of Isparta University of Applied Sciences Applied)

Baş Editör / Editor in Chief

Doç. Dr. / Assist. Prof. Dr. Nihat ALTUNTEPE

Editörler/ Editorials

Dr. Öğr. Üyesi/ Assist. Prof. Dr. Hatice E. TÜTÜNSATAR

Dr. Öğr. Üyesi/ Assist. Prof. Dr. Elif Bayrak KAYA

Öğr. Gör. Dr. Murat Yusuf UÇAN

Yayın ve Danışma Kurulu / Editorial and Advisory Board

Prof. Dr. Yahya FİDAN	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Şebnem ASLAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Himmet KARADAL	Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU	Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Recep KARADAĞ	İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Özhan ÇETİNKAYA	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Selçuk İPEK	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Olcay Bige AŞKUN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Nurhan PAPTAYA	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir GÖVDERE	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup ALTAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Mirzahan EGEMBERDİYEV	El Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi
Doç. Dr. Özcan DEMİR	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet UÇAR	Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Gürcan PAPTAYA	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. İzzet TAŞAR	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Gülnar TAUBAEVA	M. Auezov Güney Kazakistan Ulusal Ün.
Doç. Dr. Musa TÜRKOĞLU	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Raşit TACİBAYEV	Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Ün.
Doç. Dr. Beyhan AKSOY	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammet DÜŞÜKCAN	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa GENÇ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Fatima DURSUNOVA	Mehmet E. Resulzade Bakü Devlet Ün.
Doç. Dr. Mete Kaan NAMAL	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa KOÇANCI	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan ÖZKUL	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Adem BABACAN	Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ece Çalış ZEGEREK	Süleyman Demirel Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İsmail BAŞARAN

Celal Bayar Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şerife DURMAZ

Akdeniz Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Özgür ÇETİNTAŞ

Bitlis Eren Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emrah DOĞAN

Bitlis Eren Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mine Ülkü Öztürk

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Begül ÖZKOCA

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Web Editörü / Web Editor

Öğr. Gör. Harun ÇAKIR
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Kapak Tasarım / Cover Design

Öğr. Gör. Yasemin DURAN
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

İletişim Adresi / Contact Info

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ)
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Gönen MYO, Gönen/ISPARTA
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosguz>
sosguz@isparta.edu.tr
0 246 2812300

Amaç / Aim

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ) Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi bünyesinde yayımlanan uluslararası hakemli bir e-dergidir. Sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanlarındaki hem teorik hem de uygulamalı çalışmaların yer aldığı dergi, sosyal bilimler ve güzel sanatların hızla gelişen alanlarına ilişkin makalelerin yayınına öncelik tanır ve disiplinler arası yöntem ve teknolojiler üzerine yoğunlaşmayı, sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanlarındaki en güncel bilimsel ve sanatsal gelişmeleri araştırmacılara, sanatçılara ve ilgili kitlelere ulaştırmayı hedefler. Dergiye gönderilen bilimsel çalışmaların yayımlanmamış ve sözlü veya poster sunum olarak başka yerde yayın için değerlendirme aşamasında olmaması gereklidir.

Kapsam / Scope

Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi" sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanlarındaki bütün konuları kapsayan bir dergidir. Dergi ulusal ve uluslararası düzeyde sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanlarında orijinal bir araştırmayı bulgu ve sonuçlarıyla yansıtan ve bilime katkısı olan araştırma makalelerini veya yeterli sayıda bilimsel makaleyi tarayıp, konuyu bugünkü bilgi ve uygulama düzeyinde özetleyen, değerlendirme yapan ve bulguları karşılaştırarak yorumlayan tarama makalelerini kabul etmektedir

“Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ)” sosyal ve sanatsal konuları içerisine alan uygulamalı bilimler konusundaki araştırmaları yayımlayan uluslararası, hakemli ve bilimsel bir dergidir. Dergi, uluslararası düzeyde sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanlarında en güncel gelişmeleri araştırmacılara, sanatçılara ve ilgili kitlelere ulaştırmayı hedefler. Dergi sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanlarında orijinal bir araştırmayı bulgu ve sonuçlarıyla yansıtan ve bilime katkısı olan araştırma makalelerinin yayınına öncelik tanır ve disiplinler-arası yöntem ve teknolojiler üzerine yoğunlaşmayı amaç edinir.

“Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ)” evrensel bilime ve uygulamaya katkıda bulunmak şartıyla, her türlü yapıcı, yaratıcı ve yenilikçi görüşlere açıktır. Dergi yılda 2 sayı yayımlanmakta (Haziran - Aralık) olup, Türkçe ve İngilizce dillerinden birinde yazılmış makaleleri kabul etmektedir. Teorik (kuramsal) veya uygulama içeren araştırma ve çalışmaların yayımlandığı disiplinlerarası bir dergidir. Özgün araştırma makalelerinin başka dergilerde yayımlanmamış olması, teorik ve uygulama sonuçları içermesi beklenir. Derleme makalelerinde ise belirli bir konu üzerinde bilimsel, uygulama ve güncel gelişmelerin geniş bir kaynakça kullanılarak yansıtılması ve bunların doyurucu bir değerlendirilmesinin yapılması aranır.

Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar alanlarında;

- Özgün araştırma makaleleri,
- Derleme ve tarama makaleleri,
- Lisansüstü ve doktora tez makaleleri
- Kongre, konferans, sempozyum bildirileri,

kabul edilmektedir. Dergide yayımlanan makaleler izin alınmaksızın başka bir yerde yayımlanamaz veya bildiri olarak sunulamaz. Makalelerin bir kısmı veya tamamı Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar dergisi (SOSGÜZ) kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

İndeksler / Indexes

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ) aşağıdaki veri tabanları/bibliyografya/indeksler tarafından taranmaktadır:

Isparta University of Applied Sciences Journal of Applied Social Sciences and Fine Arts (JASSFA) are indexed in the following data bases/bibliographies/indices:

ASOS
indeks

Asos Index (2020)

Central And East European Index
(CEENDX) (2020)

Citefactor Academic Journals
(2020)

International Institute Of Organized
Research (I2OR) (2020)

kaynakça.info (2020)

ideal online (2020)

Scientific Indexing Services (SIS)
(2020)

Directory of Academic and
Scientific Journals (2020)

Hakem Kurulu / Referee Board

Prof. Dr. Ferhunde Hayırsever TOPÇU
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

Prof. Dr. Feyzan GÖHER
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ

Prof. Dr. Mehmet KINIK
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

Doç. Eren GÖRGÜLÜ
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

Doç. Dr. Abdulkadir YÜKSEL
SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Doç. Dr. Bahar URHAN
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

Doç. Dr. Bayram BOZHÜYÜK
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan GÜNEY
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

Liste dergimizin bu sayısında yayımlanan makaleleri değerlendiren hakemlerden oluşmaktadır. Hakemlerimize dergimize yapmış oldukları katkıdan dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

This list constitutes of the referees that evaluate the articles published in this volume of our Journal. We thank all the referees for their priceless contributions to our Journal.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Doç. Dr. Songül ÇAKMAK

Post-Yapısalcı Bir Yaklaşımın Yapısökümü Kadın Dengbejler ve Anlatıları

A Post-Structuralist Approach to Deconstructing Women Dengbej Performers and Their Narratives

57-80

Öğr. Gör. Mustafa KIRCA

Sanat Yapıtı ve Yeni Medya

Work of Art and New Media

81-90

Öğr. Gör. Dr. Yeliz CANKURTARAN

Türkiye’de İnsan Kaynakları Yönetimi Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi

Content Analysis of Graduate Thesis Written in The Field of Human Resources Management in Turkey

91-106

Ali Reza KHAWARI

Reasons Why Afghan Hazara Ethnic Origin Immigrants Do Not Return Based on Examples from Iran and Turkey

Afgan ve Hazara Etnik Kökenli Göçmenlerin Geri Dönmeme Nedenleri: İran ve Türkiye Örnekleri

107-125

YAYIN İLKELERİ / PUBLICATION PRINCIPLES

1. Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ) yılda 2 sayı yayınlanmakta (Haziran- Aralık) olup, Editör Kurulu gerekli gördüğü takdirde belirlediği başlıklarda özel sayı çıkarma yetkisine sahiptir.
2. Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin içeriği derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmalıdır.
3. Dergide sosyal ve sanatsal konuları içerisine alan uygulamalı bilimler konusundaki araştırmalara yer verilir.
4. Türkçe ve İngilizce dillerinden birinde yazılmış makaleler kabul edilmektedir.
5. Dergiye gönderilen bilimsel çalışmaların yayımlanmamış ve sözlü veya poster sunum olarak başka yerde yayın için değerlendirme aşamasında olmaması gereklidir.
6. Dergide yayımlanan makalelerde ifade edilen görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.
7. “Yayın İlkeleri”ne uygun olan “Araştırma Makalesi” türündeki eserler çifte kör hakemlik sürecine ve benzerlik/intihal kontrolüne tabiidir. Hakem raporlarından birinin olumlu, diğerinin olumsuz olduğu durumda, yazı üçüncü bir hakeme gönderilebilir ya da son karar yayın kurulu tarafından mevcut raporlara göre verilir. Yayımlanmasına karar verilen yazılar dergi yönetimince uygun görülen bir sayıda yayımlanır.
8. Hakemlerden gelen değerlendirme raporları doğrultusunda makalenin yayımlanmasına, yazardan düzeltme istenmesine ya da makalenin geri çevrilmesine karar verilecektir. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç üç ay içinde yapılarak dergimize ulaştırılması gerekmektedir.
9. Çalışmalarını gönderen yazarlar; makalede hiçbir şekilde intihal yapmadığını, intihalden doğan tüm sorumlulukların kendilerine ait olduğunu, bu konuda derginin hiçbir sorumluluğunun olmadığını beyan etmiş olmaktadır.
10. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler ilk olarak intihal programından geçirilmektedir. Benzerlik indeksi oranı yüksek olan makaleler değerlendirme sürecine alınmadan reddedilmektedir.
11. Dergide yayımlanan makalelerdeki görüşler derginin görüşleri değildir. Tüm sorumluluk yazarına aittir. Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin içeriği derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmalıdır.
12. Derginin tüm giderleri Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücrete tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için işleme ücreti alınmaz.
13. Gönderi dosyası Microsoft Word dokümanı dosyası biçimindedir.
14. Gönderilen makalelerde SOSGÜZ yazım kuralları aranır.
15. Makaleler akademik intihal engelleme programından (Örneğin: Ithenticate, intihal.net vb.) alınmış orijinallik raporu ile birlikte gönderilmelidir. Bu oran %20'ye kadar kabul edilmektedir. %20'nin üzerinde benzerlik oranı olan çalışmalar ön kontrol aşamasında iade edilir.
16. Yazarlar Telif hakkı formunu imzalayarak sisteme yüklemek zorundadırlar.
17. Tüm yazarlar yazar sıralamasını Telif Hakkı Anlaşması Formunda imzalı olarak belirtmek zorundadırlar.
18. Derginin ilke ve kurallara uymayan ve yazım kurallarında belirtilen şartları taşımayan makaleler değerlendirmeye alınmaz ve gerekli düzenlemelerin tamamlanması için makale yazara iade edilir ya da reddedilir.
19. Daha önce yayımlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir.
20. Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası çift kör olarak hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir.
21. Kabul edilen yayından önce veya sonra etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır.
22. Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.
23. Yayımlanan eserler için yazar(lar)a telif ücreti ödenmez.
24. Yayın ilkelerine uygun olmayan makaleler hakem değerlendirme sürecine alınmayacaktır.

YAZIM KURALLARI / SPELLING RULES

ÇALIŞMANIN TÜRKÇE BAŞLIĞI 12 PUNTO İLE BU ALANA YAZILIR ÇALIŞMANIN İNGİLİZCE BAŞLIĞI 12 PUNTO İLE BU ALANA YAZILIR

ÖZ

Özet metni Times New Roman yazı tipinde 10 punto ile yazılmalı, içerisinde kısaltma kullanılması halinde, kısaltmanın açık adı parantez içinde belirtilmelidir. Özette çalışmanın amacı ve kullanılan yöntemler kısaca belirtilmeli, bulgular yeterli sayısal ayrıntıyla birlikte özetlenmeli ve sunulan bulgular çerçevesinde sonuç açıklanmalıdır. İstenildiği takdirde özet; amaç, yöntem, bulgular ve sonuç başlıkları kullanılarak alt başlıklara ayrılabilir. Özet 200 kelimeyi aşmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kurallar, Makale, Sayfa, Şablon, Yazı Tipi. 10 punto
Jel Kodları :....10 punto

ABSTRACT

The abstract section should be written using in 10 pt. If the abbreviation is used, the abbreviated name should be specified in parentheses. The intent of the study and the methods used should be briefly stated, the findings should be summarized with sufficient numerical details and the results should be explained within the presented findings. Summarize if desired; purpose, method, findings and conclusions. The entire summary should not be exceed 200 words.

Keywords: Article, Font Style, Page, Rules, Template.
Jel Codes :

TAM METİN MAKALE YAZIM KURALLARI

1. Makaleler “Office Word” programında A4 boyutlarında hazırlanmalıdır ve uzunluğu dergi formatında 30 sayfayı geçmemelidir.
2. Sayfa düzeni; Üst: 4,5 cm, Alt: 2,5 cm, Sol: 2,5 cm ve Sağ: 2,5 cm olmalıdır.
3. Makaleler 11 punto ve “Times New Roman” karakteri ile tek satır aralığı kullanılarak yazılmalıdır. Yazımda, virgül ve noktalardan sonra bir karakter ara verilmelidir.
4. Paragraflarda başlangıç girintisi kullanılmamalı, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılmalıdır. Paragraflar arasında ilave boş satır bırakılmamalıdır.
5. Makalenin ilk sayfasında 12 punto ve ortalı olarak, büyük harflerle ve kalın yazı tipi Türkçe ve İngilizce başlık, 10 punto olarak en az 120 en fazla 200 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce öz ile en az 3 en fazla 5 tane olmak üzere Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler bulunmalıdır.
6. Dergimiz JEL (Journal of Economic Literature) sınıflandırma kodu uygulaması olduğundan gönderilecek makalelerde yazarların en fazla 5 tane olmak üzere JEL sınıflandırma kodlarını da belirtmesi gerekmektedir.
7. Makalede ana başlıklar ve alt başlıklar kalın (bold), 11 punto ve sola yaslı (girintisiz) olarak 1., 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.2.1. gibi ondalıklı şekilde numaralandırılmalıdır. Ana başlıkların bütün harfleri büyük yazılmalı, alt başlıkların ise sadece baş harfleri büyük yazılmalıdır. Ana başlıklardan önce 1 satır boşluk bırakılmalı, başlık sonrasında ise boşluk bırakılmamalıdır. Alt başlıkların ise hem öncesinde hem de sonrasında herhangi bir satır boşluğu bırakılmamalıdır.
8. Makale içindeki tüm tablo ve şekiller metnin uygun yerlerinde sayfaya ortalı olarak gösterilmelidir. Her tablo ve şekle kalın yazı tipinde bir sıra numarası (**Tablo 1.**, **Şekil 2.** vb. gibi) ve normal yazı tipinde bir başlık verilmelidir. Başlık; tablolarda üstte, şekillerde altta, sayfaya ortalı, yalnızca kelimelerin baş harfleri büyük olacak şekilde, 10 punto olarak, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır. Tablo ve şekil içindeki metin Times New Roman karakteri ile 8-10 punto aralığında ve tek satır olmalıdır. Grafik, çizelge, harita, çizim ve fotoğraf gibi tüm görseller şekil olarak nitelendirilmelidir. Tüm tablo ve şekiller yukarıda verilen sayfa düzenine uygun ve kolaylıkla okunacak biçimde olmalıdır. Tablo ve şekillerde açıklama ve kaynaklar tablo ve şeklin altında 8 punto olarak, paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk bırakılarak verilmelidir. Tablo ve şekilden önce ve sonra satır boşluğu bırakılmamalıdır.
9. Dergiye gönderilen makaleler; referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır. Bu bağlamda atıflar metin içerisinde

bağlaç yöntemi kullanılarak yapılmalıdır. Açıklama notları ise sayfa altında dipnot şeklinde ve 8 punto olarak ifade edilmelidir.

10. Metin içerisinde atıflar yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. Yazar adı yoksa kurum adı yazar yerine kullanılmalıdır.

Tek yazarlı yayınlarda atıf: (Derer, 2014:32).

İki yazarlı yayınlarda atıf: (Çakır ve Köklü, 2014:28).

Üç ve daha çok yazarlı yayınlarda atıf: (Öztürk vd., 2017:68).

Birden fazla kaynağa atıf: (Mishkin, 1999:57; Bernanke, 2005:36).

Kaynağın tamamı için atıf: (Richard, 2017).

Yazar adı olmayan kaynaklar için atıf: (TCMB, 2016:72).

11. Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atfın yazarı belirli ise süreli yayınlardakine benzer şekilde atıf yapılmalıdır. İnternette indirilen kaynak için tarih verilmemişse ilgili dosyaya erişim tarihi kaynağın yılı olarak kullanılmalıdır. Eğer atfın yazarı belli değilse parantez içerisinde internet sitesinin kurumu ve erişim yılı yazılmalıdır.

Yazar adı ve yayın yılı belli olan atıf: (Rahmani ve Maleki, 2009).

Yazar adı ve yayın yılı belli olmayan atıf: (IMF, 2018).

12. Bir yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, eserler yılın yanına a, b, c, şeklinde harf verilerek gösterilmelidir.

(Tütünsatar, 2017a:42).

(Tütünsatar, 2017b:78).

13. Yazarın adı cümle içinde geçiyorsa aşağıdaki gibi atıf yapılmalıdır.

Kaya'ya (2016:27) göre,

14. Makalede kullanılan her türlü kaynak kaynakça bölümünde yer almalıdır. Kullanılan kaynaklar nitelik (tez, kitap, makale, rapor vb.) ayrımı yapılmaksızın yazar soyadına göre alfabetik olarak sıraya konulmalıdır. Aynı yazarın eserleri "en yeni tarihli" olandan başlanarak kaynakçaya yerleştirilmelidir. Kaynakça aşağıda belirtilen örneklere uygun olarak hazırlanmalıdır.

Kitaplar:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Kitabın Adı, Basım Yeri: Yayınevi.

Akdiş, M. (2011). Para Teorisi ve Politikası, Ankara: Gazi Kitabevi.

Orhan, O. Z. ve Erdoğan, S. (2015). Para Politikası, İstanbul: Umuttepe Yayınları.

Çeviri Kitaplar:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Kitabın Adı, Çevirmenin Adının Baş Harfi. Çevirmenin Soyadı (Çev.), Basım Yeri: Yayınevi.

Mevdudi, E.A., (2016). İslam Ekonomisinin temel İlkeleri, Ş.Haşimi (Çev.), İstanbul: Çıra yayınları.

Editörlü Kitaplar:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). "Bölümün Adı", Editörün Adının Baş Harfi. Editörün Soyadı (Ed.), Kitabın Adı, içinde (Bölümün Sayfa Aralığı), Basım Yeri: Yayınevi.

Aktay. (2010). "Kıdem Tazminatı Fonu Düzenleme Çalışmaları", T. Topalhan (Ed.), Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Seçme Yazılar III, içinde (21-28), Ankara: Gazi Kitabevi.

Makaleler:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). "Makalenin Adı", Dergini Adı, Cilt(Sayı), Sayfa Aralığı.

Uçan, M., Y., (2015), "2050 Yılına 38 Yıl Kala, Balkanlar, Dünya ve Türkiye: Müzakere Yönetimi Yaklaşımı", Yeni Türkiye Dergisi, 21 (70), 6050-6059.

Türkoğlu, M. ve Yetişen S., (2016), "Düzyey 2 Bölgelerinde Eğitim ve Sağlık Açısından Beşeri Sermaye Yapısının Panel Veri Analizi İle Karşılaştırılması", Vizyoner Dergisi, 7 (14), 66-80.

Tezler:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Tez Başlığı, Yüksek Lisans Tezi / Doktora Tezi, Üniversitenin Adı, Yayın Yeri.

Yetişen, S., (2015), İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması Düzyey 2 Bölgelerinde Beşeri Sermaye Yapısının Karşılaştırılması: Panel Veri Analizi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Sempozyum/Konferanslar:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). "Bildirinin Adı", Sempozyum/Konferans Adı, Düzenleyen Kurum, Düzenlenme Tarihi, Düzenlenme Yeri, Sayfa Aralığı.

Derer, E., Kocabıyık T. ve Altunay M., A., (2010), "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Çalışma Sermayesi ve Bazı Finansal Yönetim Uygulamaları", 9.İşletmecilik Kongresi Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak. 12-15 Mayıs 2015, 120-135.

Çalışma Metinleri (Working Paper):

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Çalışma Metninin Adı, Çalışma Metni, Yayın Yeri.

Özatay, F., Sak G., (2019). Ekonominin Seyir Defteri, Maliye Politikasında Manevra Alanı Var Mı?, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV).

Gazeteler:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Tam Yayın Tarihi). "Makalenin Adı", Gazetenin Adı, Varsa Sayfa Aralığı.

Alkin, K., (12.04.2019), "İhracat Odaklı Sürdürülebilir Ekonomi", Sabah.

Gazetede yayınlanmış yazarsız makaleye gönderme;

..... (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nca, geçen yıl sabit yatırım tutarı toplam 5 milyar lira olan 270 turizm yatırımı için teşvik belgesi düzenlendi, Sabah, 15.04.2019).

İnternet Kaynakları:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yayınlanma Tarihi). Başlık, İnternet Adresi. (Erişim Tarihi: Tarih).

Salah K., (2018), Entrepreneurship From An Islamic Perspective, Theoretical Framework And Research Methodology,

https://www.researchgate.net/publication/293488871_Entrepreneurship_From_An_Islamic_Perspective_Theoretical_Framework_And_Research_Methodology(Erişim Tarihi:30 Kasım 2011).

15. Makalenin yazarı/yazarları, adını, soyadını makalenin başlığının altında, varsa akademik unvanıyla birlikte sağa dayalı şekilde, görev yaptığı kurumu, ORCID Kodunu ve e-posta adresini sayfa sonunda dipnot şeklinde tam ve açık olarak belirtmelidir.
16. Yazar/Yazarların DOSYALAR kısmında yer alan Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi Telif Hakkı Devri Formunu doldurup imzaladıktan sonra makale başvuru sırasında makale ile birlikte sisteme yüklemeleri gerekir.
17. Metnin sonunda KAYNAKÇA başlığı altında, atıfta bulunulan kaynaklar soyadına göre sıralanmalıdır. Kaynakça için asılı paragraf biçimi uygulanmalıdır (Ofis'te Paragraf-Girinti ve Aralıklar-Girinti-Özel-Asılı Paragraf).

Örnek:

Banerje, S (2017), "A Study Of Visual Pollution And Its Effect On Mental Health", Scholarly Journal for Interdisciplinary Studies, 4(30), 4768-4771.

18. Makalenin sonunda Kaynakçadan sonra varsa Görsel kaynakçası yer almalıdır.

Örnek

Resim:1 İnal, G. (1995). Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara kadar). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları

19. Görseller, JPEG formatında ve 300 dpi çözünürlüğünde ve çok temiz olmalıdır. (yani fotoğraflar yüksek çözünürlükte olmalıdır).
20. Yazım konusunda belirtilmeyen durumlarda bilimsel yazımlarda benimsenen hususlar dikkate alınmalıdır.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH

**A POST-STRUCTURALIST APPROACH TO DECONSTRUCTING WOMEN
DENGBEJ PERFORMERS AND THEIR NARRATIVES¹**

**POST-YAPISALCI BİR YAKLAŞIMIN YAPISÖKÜMÜ KADIN DENGBEJLER VE
ANLATILARI**

Doç. Dr. Songül ÇAKMAK²

ÖZET

Dengbeji, Kürt kültürüne özgü, kendine has söyleme şekli olan bir müzik aktarım formudur. Kadın-erkek aktarımcıya dengbej, anlatılan aktarıma ise dengbeji denir. Dengbejlikte aslolan Kürtçe şarkı söylemek değildir. Özel bir anlatım tekniği ve söyleme biçimine sahip bu aktarımlarda, genellikle resitatif söylem önem arz eder. Kadın ve erkeklerde farklı aktarım pratiklerine sahip olan bu müziğin, aktarımdaki başarısından ötürü kadınların önemli rollerinin olduğunu göstermektedir. Kadın Dengbej/stranbejlerin erkek diliyle ataerkil toplumlarda kendini kabul ettirmeye çabalaması ve mücadelesi uzun yıllardır varlığını devam ettirmektedir. Kadın olarak kendi içinden gelen bu lirik ezgili aktarımların, erkek dengbej tarafından toplumsal bir değere dönüşmesi yapısökümün bu dilden okunmasını gerektirmektedir.

Kadın, varoluşundan bu yana mevcut toplumsal yapının her aşamasında ötekileştirilmiş ve cinsiyet ayrımcılığında “öteki” olmuştur. Kadın bu sistemin içinde kendini ne kadar kabul ettiriyor ve anlatılarıyla varlığını nasıl ortaya koyabiliyor? Hipotezinden yola çıkarak kadın müzikal aktarımları irdelenmiştir. Bu aktarımlar; destan, hikâye, ağıt, ninni, olay vb. türündeki aktarımların söylem/psikolojik analiz bakımından incelenip yapısöküme uğrayan yönleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada, kadın aktarımı türleri, en baskın nitelikleriyle ele alınarak anlatıya cinsiyet kazandıran sözlerin tematik özellikleri incelenmiş, yapısöküme uğrayan sözler yorumlanmıştır. Bunun için sözlü görüşülen Dengbej/stranbej kadınlarla, anlatıları arasındaki bağlantı sorularla ve gözlem neticesinde saptanmaya çalışılmış, analiz yapabilmek için anlatılar video olarak kayda alınmıştır. Kayıtlar, beden hareketlerinden tutun söylemin ve hareketin anlamlarına kadar çözümlenmiş, etnolojik bağlam, söylem analizleri ışığında yorumlanmıştır. Yorumlanan müzikal aktarımların sözleri, cinsiyet üzerinden yapısöküme uğrama durumları ele alınarak belirlenmiş ve söylem/psikolojik analiz yöntemiyle hangi temalarda ifade edildiği saptanmıştır. Sonuç olarak denilebilir ki kadın anlatıların tematik yapısı ve erkek cinsiyetini yücelten argümanları dolayısıyla anlatıyı erkek yaratımı durumuna getirmekte, yapısökümsel analiz neticesinde kadının erkek gömleği içinde kadınsı niteliklerinin bu yöntemle açığa çıkabileceği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dengbej-stranbej, postyapısalcı yaklaşım, yapısöküm, anlatı, kadın, söylem/psikolojik analiz, toplumsal cinsiyet.

ABSTRACT

Dengbeji is a form of musical transmission that is unique to Kurdish culture and has its own way of singing. The male-female transmitter is called dengbej, and the narrated transference is called dengbeji. The main thing in dengbej is not singing in Kurdish. In this transmission, which has a special expression technique and way of saying, recitative discourse is generally important. This music, which has different transmission practices for men and women, shows that women have important roles due to its success in transmission. The struggle and struggle of

¹ Bu çalışma; 26-27 Ağustos 2023 tarihinde 3rd International Symposium on Interdisciplinary and Progressive Arts & Education (ISIPAE) adlı kongrede sözlü olarak sunulmuştur.

² Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türk Müziği Devlet Konservatuarı, ORCID: 0000-0002-5781-2814, songulcakmak@yyu.edu.tr

female Dengbej/stranbej to gain acceptance in patriarchal societies with the male language has continued for many years. The transformation of these lyrical melodic transmissions coming from within as a woman into a social value by the male dengbej requires deconstruction to be read in this language.

Women have been marginalized at every stage of the existing social structure since their existence and have become the "other" of gender discrimination. To what extent does a woman make herself accepted in this system and how can she reveal her existence through her narratives? Based on the hypothesis, female musical transmissions were examined. These transfers; epic, story, lament, lullaby, event, etc. The transfers in this genre were examined in terms of discourse/psychological analysis and the deconstructed aspects were tried to be determined. In the study, the types of female transference were discussed with their most dominant characteristics, the thematic features of the words that added gender to the narrative were examined, and the words that were deconstructed were interpreted. For this purpose, the connection between the Dengbej/stranbej women who were interviewed orally and their narratives was tried to be determined through the questions asked and as a result of observation, and the narratives were recorded as videos for analysis. The recordings were analyzed from body movements to the meanings of discourse and movement, and interpreted in the light of ethnological context and discourse analysis. The lyrics of the interpreted musical transmissions were determined by considering their deconstruction on the basis of gender, and the themes in which they were expressed were determined by the discourse/psychological analysis method. As a result, it can be said that the thematic structure of women's narratives and their arguments glorifying the male gender make the narrative a male creation, and as a result of deconstructive analysis, it is seen that the feminine qualities of women in men's shirts can be revealed with this method.

Keywords: Dengbej-stranbej, poststructuralist approach, deconstruction, narrative, woman, discourse/psychological analysis, gender.

GİRİŞ

Ağlama bir çeşit karşı koyma, kabul etmeme, baş kaldırma demektir. Oysa elden gidenin döndürülemeyeceğini anlayıp susmak daha çok tehlikelidir.

Cengiz Aytmatov

Kadının gelenek içerisinde üretimleri kendi duygu dünyasının yansıması olmakla birlikte bazı türlerin oluşumunda başat rol almıştır. Yaşamın dönüm noktalarıyla ilgili olan bu türlerin başında yaşamın başlangıcı ile ilgili olan ninni, masal ve yaşamın bitmesiyle meydana gelen ağıt en önemli kadın aktarım türleridir. Bunun dışındaki müzikal formlar ise hayatın geçiş süreçleri dışında iş yaparken söyledikleri şarkılarla sanatsal yönlerini ortaya koyup geliştirmişlerdir. Sözlü kültürde doğal bir dışavurum olan müziğin kullanımı, kadınlar tarafından tamamen sağaltım amaçlı kullanılmagelmıştır. Kültürün nasıl oluştuğu ve egemen söylemin bireysel ve toplumsal boyutları bu anlatılardaki temalarda görülmektedir. Toplumda egemen söyleme karşı bu ezgisel türlerle karşı duran kadınlar, söylemlerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini içeren imgelerden yola çıkarak hem kadının hem de toplumsal yapının toplum içinde nasıl kurgulandığını karşı duruşlarıyla eleştirmekte ve egemen söylemin yeniden üretimini engellemek için direnç göstermektedirler. Anlatı ilk anlamıyla anlatı bildirimini, bir olayı ya da olaylar dizisini anlatmayı üstlenen sözlü ya da yazılı söylemi ifade eder (Gérard, 2011).

Allison (2005), "Kürt Sözlü Geleneğinde Kadınların Sunumu" adlı makalesinde folklor ve toplum arasındaki bir çelişkidenden söz eder ve Kürt folklorunda kadın imajının gerçek bir toplumu veya ideal olanı yansıtabileceğini açıklar. Folklorlarda gerçek ve fantazinin iç içe geçtiği ve kadının sunuluşu hususunda Kürt kadını kime göre nasıl bir fantezi oluşturmaktadır, sorusunun irdelenmesi gerektiğini belirtir (Allison 2005, akt; Mojab, 2005: 246-247). Kadın dengbejler, toplumda görünürlükleri zayıf olsa da Kürt kimliğini en doğal yoldan anlatılarında açığa çıkarmaktadırlar. Kürt toplumunda ataerkillik yakın bir zamana tesadüf etmektedir. Ataerkillikle birlikte çeşitli kısıtlamalar Kürt kadın profilini değiştirmiş, çoğu zaman bu yapının ön taşıyıcısı olmuş, bazen de bu ataerkil yapıya karşı anlatılarda yer verilmiştir (Öztürk, 2012: 20-21). Kürt sözlü geleneğindeki müzikte kadın yüzyıllardır aktif rol almakta ve yakın zamanlarda araştırmacıların dikkatini çekerek yaratıcılıkları ve anlatım teknikleri

incelenmektedir. Birçok yazarın tespitinde lirik türler Kürt edebiyatında kadın yaratımı olarak gösterilmektedir (Nikitin, 1994, Nezan, 1996, Alakom, 2005). Mojab, kadınların birçok şarkı ve hikâyenin başrolünü oynayan kişi, diğer birçoğunun anlatıcıları olduğundan ve bu başrolün geçmişte kadınların folklordaki egemenliğinin işareti olduğundan bahseder (2005: 246). Kürt edebiyatının sözlü formlar olduğunu ve toplumsal yapıyla sosyal yaşamın ayrılmaz bir parçası olduğunu belirten Uzun, da bu yapının sürekliliğinin sağlanmasında kadınların aktif söylemleri ve yaratımlarının önemli ölçüde etkili olduğunu, ünlü kadın ozanların sayısının fazla olmasına bağlar. Destan yaratıcısının kadının katılımı olmadan destan olamayacağını belirten Uzun, Kürt sözlü edebiyatının bu yönüyle zengin bir malzemeye sahip olduğuna değinmiştir (Balkin, 2004: 42-43).

Kadın hep söylemiştir ki bize göre Kürtçe sözlü edebiyatın bütün ağırlığı kadınların üzerindedir. Klasik Kürt edebiyatının bütün ürünleri kadınların ağzından söylenegelmiştir. Bunun yanında diloklar, loriler, berite ve ninniler kadınların sözlü edebiyata yaptığı en büyük katkılardır (Yücel, 2006: 17). Bu anlatılar, sözü kristalleştirmek için müzik ve serbest ritimle oluşturulmakta, yöreden yöreye bu aktarımlar farklı adlandırılmaktadır. Doğu’da Serhat olarak gösterilen sınır hattındaki illerde bu anlatılara “kilam”, Botan olarak gösterilen iç kesimlerde ise daha çok “stran”³ denilmektedir. Diğer formlar da yine yörelere göre farklı adlandırılmakla birlikte genelde “lawje, heyranok, payızok, bêrite, şeşbendî, narînk, dilanok, leylanok, xizêmok, mamik” gibi, yörelere özgü farklı isimlendirmelerle ifade edilmektedir (Öztürk, 2012: 43). Bazı kaynaklarda müzikal formlar ritmik özellikleriyle ele alınmakta, bazılarında ise müzikal özellikleri ön plana alınarak bu formlar kategorileştirilmiştir. Bu çalışmalarla ilgili henüz detaylı bir sınıflandırma yapılmadığından Kürt müzikal formlarını içeren geniş bir arşiv veya yazılı kaynak gösterilememekte, sözlü kültürden derlenen ürünler kaynak olarak gösterilmektedir.

Sözlü kültür ürünleri yazılı kültüre temel oluşturmakla birlikte, ortak bazı düşünme/anlatım biçimleri de söz konusudur. Her kültürde farklı isimlendirilen bu hafıza aktarıcıları ve anlatıları ‘rhapsodoi’, ‘trubadur’, ‘meddah’, ‘aşık’, ‘aşug’, ‘nakkal’, ‘dengbej’ gibi isimlerle adlandırılırsalar da toplumsal işlevleri açısından benzer olan hafıza aktarıcıları sayesinde anlatılar nesilden nesile aktarılırlar (Öztürk, 2013: 45). Kürt sözlü tarihinde kadın dengbejlerin çok azı görünürlük kazanmış, sesini duyurabilmiştir. Önemli destanların sözlü aktarıcısı kadın dengbejlerden günümüze önemli kilamları kalmıştır. Bilinen ilk kadın dengbejlerin 18.yüzyılda yaşamış, şair vasfı da olan Gûle ve Pero adındaki iki kadın olduğu sözlü ve yazılı kaynaklarda belirtilmiştir. Divanlarda erkek dengbejlerle atışan Gûle ve Pero’nun dönemine damgasını vuran güçlü aktarıcılar oldukları belirtilmektedir. 1900’lerde ise Hakkari’de yaşamış olan dengbej Hemîde, anlattığı hikâye ve destanlarıyla kendinden söz ettiren önemli bir dengbej olmuştur. Anlatıları dilden dile yayılmış fakat sesleri Erivan radyosu kayıtları dışında günümüze ulaşmamıştır. Bu üç kadın dengbej hakkında sözlü kaynaklardan bilgiler elde edilmiştir.

Yakın dönemdeki kadın dengbejlerle ilgili yazılı kaynaklar mevcuttur. Erivan ve Bağdat radyosu kayıtlarından da bu dengbej kadınlarla ilgili detaylı bilgilere ulaşılabilmektedir. Derleme ve araştırmacı ekipler tarafından kayıtları dinlenen ve çeşitli sanatçılar tarafından albümlerinde kullanılmak üzere alınan eserleri günümüze kadar ulaştırılabilmektedir. Kayıt altına alınarak arşivlenen kadın dengbejlerden Susika Simo, Gulîzar, Cemila Cauş, Kubara Xudo, Meryem Xan, Zalina Şekir, Nevrîn Şerwan, Asliqa Kadir, Ayşe Şan, Elmas Mihemmed, Fatma İsa gibi birçok kadın dengbejin sesinin duyurulması ile görünürlükleri artmıştır.

Kadın dengbejlerin varoluşlarındaki yeteneği duyurması kolay olmamıştır. Kadın dengbejler, ataerkinin İslam inancına bağlanarak kadın sesine getirdikleri “günah”, “ayıp” gibi baskılarla yıllarca boğuşmuş, engellemeler karşısında mücadeleyle kendilerini var edebilmişlerdir. Geçmişten gelen bu baskı ve kısıtlamalar karşısında kadın dengbejler, yeni ifade biçimleri yaratarak erk tarafından kabul edilebilirliği yüksek aktarımlara dönüşen anlatılarını günümüzde kilam/stran söyleyerek aktarmaya devam etmektedirler. Günümüzde dernekleşme faaliyetleri seslerini duyurmada önemli bir kolektif deneyim

³ Kürt müzikal formlarında stran genellikle türkü anlamında kullanılmaktadır ama resitatif kadın söylemelik türleri için de söylenebilmektedir.

sağlamakla birlikte, seyirci/izleyici karşısında daha pratik sunumlar gerçekleştirebilmektedirler (Öztürk, 2013: 46).

Kadınların günümüz toplumunda varlıklarını devam ettirmesi diyalektik bir cinsiyet kavrayışıyla gerçekleşmektedir. Bir yandan kendilerine ait kültürü karşı ve aykırı duruşlarıyla yaşatmaya çalışırken öte yandan egemen söylemin talebini yeniden üretmek zorunda kalmışlardır. Toplum normlarına uymak zorunda olmaları anlatılarında karşı direnç göstermelerini engellememiştir. Bu karşı direnci anlatılarında taraf olarak ve sık sık anlatı arasında beddua ederek göstermişlerdir. Daha çocuk yaşta evliliğin sakıncalarını anlatan, aile arasındaki sıkıntıların ve aile üyeleriyle açmazlarını ninni ve ağıt içinde dile getirerek hem anlatının toplumsal mesaj işlevini yerine getirmiş hem de katarsis sağlayarak durumu şikâyet etmenin rahatlığını yaşamışlardır.

Kadın dengbejlerin bireysel hikayelerinden otobiyografik halk anlatı türleri oluşabilmekte, bu türden de diğer müzikal formların oluştuğu görülmektedir. Allison, sözlü gelenekle birlikte toplumsal cinsiyet olgusu yeni bir kadın imgesi yarattığından söz eder ve tartışmasını bu yönde ilerletir (Öztürk, 2013: 48). Erkeklerin egemen olduğu dengbejlikte de kadın dengbejler egemen yapıya rağmen karşı tavırla bu baskı ve kısıtlamalar karşısında ayakta durmaya çalışmakta ve ikinci cins olarak görüldükleri anlatı sahasında ısrarla kendini var etmeye ve sıkıntılarını aktarmaya devam etmektedirler (Öztürk, 2013: 49). Dengbejlik geleneğinde kadın aktörler fazla olmasına rağmen günümüzde geleneksel aile yapısı ve dini ideolojilerden ötürü kadının bu alandaki yeteneği körelmektedir. Günümüzde kadın dengbejin sanatını devam ettirmesi aile içindeki kadının görülme şekli ve sanatsal alandaki mücadelesiyle birlikte destek birimlerinin bu alandaki eksikliği görüp yaşatmak istemesiyle yol almaktadır. TRT gibi kurumsal bir çatı altında bir araya gelen kadın dengbejler, kuruma gelen erkek dengbeji gözlemledikleri ve anlatılarından yola çıkarak erkek dengbejin hala egemen söylemi devam ettirdiği ve kendilerine karşı öteki cins muamelesi gösterdiklerini aktarmışlardır. Kadın dengbejler buna rağmen karşı duruş sergileyerek kültürünü yaşatmak için söylemeye devam edeceklerini belirtmişlerdir. Kürt olmak ve kadın olmak bu coğrafyada kadına büyük sorumluluklar yükler. Dengbej kadın bu sorumlulukların bilincinde hem evine hizmet etmekte hem de sanatını rahat icra edebileceği mekanlara giderek kültürünü kadın olarak yaşatmaya çalışmaktadır. Kadınlar Kürt kültürünü ve dilini korumak, tanınır hale getirmek, genç kuşaklara aktarmak, bu kültüre sahip çıkmak ve bir nebze de olsa katkı sunmak istediklerini özellikle dile getirmektedirler (Öztürk, 2013: 52).

Araştırmanın Önemi (Importance of Research): Bu çalışmada, kadın anlatı ve müzikal söylemlerinde erkek egemen yapının görünmeyen tarafını görünür kılmak için kadın ağzından yüceltilen ataerkinin sebepleri irdelenmiştir. Toplumsal fenomenleri anlamaya çalışmak zorunda olan araştırmacılar, bu tür araştırmalarla toplumsal düzenin yaratılma ve sürdürülme gerekçelerini öğrenebilmektedir.

Araştırmanın amacı ve problemi (The purpose of the research): Kadın aktarımındaki müzikal formlarda belirtilen anlamların arkasında, uygulamada görülen anlamlar aynı zamanda toplumsal gerçekliğin öteki yüzünü göstermektedir. Sistemin kendi içindeki çelişmesini gösteren bu bakış açısı, erk içinde söylemin hep iyi ve yapıcı yönüyle yapışöküm aracılığıyla idealize edilmiş yönü, insanı şaşırtacak boyutlarda görülebilecektir. Bu durum, kadın anlatıcının söylem perspektifi bağlamında açıklığa kavuşturulabilir.

Ataerkin sistem içinde kadının ürettiği kültürel ürünlerin toplum gerçeklerinin tam tersini ifade etme yönü açığa çıkmakla birlikte, değer atıfları ve referanslar da feminist yazarlar tarafından çürütülebilmekte, böylece kadınların maruz kaldığı yaşam biçimi gerçek ifadesine kavuşabilmektedir. Eril kültür tarafından yaygınlaştırılan anlatılardaki kadın imajıyla kadının toplum içindeki gerçek konumu ve rollere dayalı toplumsal cinsiyet kavramı bu sayede açıklanabilmekte ve farklı göstergelerle kalıcılaştırılmaktadır.

Kadın Dengbej ve stranbêjlerin erkek diliyle ataerkin toplumlarda kendini kabul ettirmesi uzun yıllardır varlığını devam ettirmektedir. Kadın olarak kendi içine akıttığı bu ezgili anlatıların, erkek olarak

toplumsal bir değere dönüşmesi yapısökümün bu dilden incelenmesini gerektirmektedir. Yapısökümsel inceleme neticesinde bu aktarımların sözlü kültürde anlamları incelenerek söylem analizi yöntemiyle yorumlanacaktır. Yapısökümsel incelemede anlamın görülmeyen yönleri ve sözcüklerin alışılan anlamlarının dışında nitelikleri irdelenecektir. Örneğin alaya alma biçiminde kadın dengbeji, kendisine pejoratif yaklaşan erkek dengbeji ve aktarımlarını taklit ederek topluluk içinde değersizleştirir, kendisiyle atışarak rakip olabileceğinin tahdidini ve olumsuzlamasını göstermiş olur. Ataerkil sistem içinde yaygınlaştırılan kadınlara karşı ötekileştirme ve kadınların sürekli yerini hatırlatma sorunsalının bu karşı duruş ile haksız yaklaşımların gerekçeleri ortaya çıkabilir, kadın aleyhine eşitsizliğin temelleri bu yöntemle yakından incelenebilir.

Araştırma Modeli (Method of research): Araştırmanın modelini içerik analizi ve söylem analizi oluşturmaktadır. Gökçe (2001) içerik analizini, “sosyal gerçeğin belirgin (manifest) içeriklerinin özelliklerinden, içeriğin belirgin olmayan özellikleri hakkında çıkarımlar yapmak yoluyla sosyal gerçeği araştıran bir yöntem” olarak tanımlamıştır. Bir başka deyişle içerik analizi “yöntem olarak, mevcut olan metinlerin nicel ve nitel boyutlarından hareketle, mevcut olmayan, yani bilinmeyen sosyal gerçeğin bazı boyut ve kesitlerine yönelik birtakım bulguları elde etmeyi amaçlamaktadır”. Bağlamla ilişkili gelişen söylem analizi (Kaplan, 2009), var olan sistem içindeki güç/iktidar ilişkilerinin eleştirisinden yola çıkarak söylem içinde nasıl kurgulandığını açıklamaya çalışır (Gökçe, 2001). Genette (2011)’in söylem analizi tekniği bu anlatıları açıklamak için uygun görülmektedir.

Dökümanlar (documents): Literatür taraması sonucunda postyapısalcı feminist akımlar ve yapısökümcü sanat akımları incelenerek, kadın anlatılarının referans grubuna uygun yayınlar incelenmiştir. Müzikal anlatım ve gösterim olarak da Saussure ve J. Derrida’nın göstergebilim üzerine teorileri değerlendirilmiştir. Anlatı ve söylem analizi yöntemi ise Gérard Genette (2011). *Anlatının Söylem Yöntemi* kitabından istifade edilmiştir.

Derleme çalışması 10.08.2017-12.09.2018 tarihleri arasında yapılmıştır. Derleme çalışması Diyarbakır, Van, Hakkari yöresindeki dengbejlerin bir kısmıyla online bir kısmıyla da yüz yüze gerçekleşmiştir. Dengbejlerden 8’i kadın 2’si erkektir ve tema olarak en yaygın anlatıların ölüm ve ayrılık olmasının yanı sıra kendilerini en iyi yansıtan yaygın aktarımlar da tercih edilmiştir.

1- Anlatı Geleneğinde Sözlü Aktarım Türleri

Sözlü aktarım tüm kültürlerin başta yazı öncesi dönemini kapsamakla birlikte, yazıya geç geçmiş ve yazıyla iletişimin çok az veya zayıf olduğu tüm kültürlerde geçerli bir aktarım şeklidir. Sözlü aktarımın yüz yüze iletişim ortamında geçmesi ve nesilden nesle bilgilerin hafızada saklanarak/tutulularak aktarımı başlıca niteliğidir. Sözlü aktarımların da bağlamdan bağlama, durumdan duruma türleri ve nitelikleri değişmektedir. Genette, söylem türlerini açıklamaya geçmeden önce anlatıları, olay anlatıları ve sözcük anlatıları olmak üzere iki grupta inceler. Ona göre olay anlatıları, hareketin, olayın, duruş ve davranışın yani “sözlü olmayanın sözlü olana dönüştürülmesidir”; sözcük anlatıları ise sözlü olanın tekrar sözlü olarak ifade edilmesi, yani karakterlerin söylediklerinin olduğu gibi veya az ya da çok değiştirilerek tekrar sözle yaratılması olarak tanımlar (Genette, 2011: 172-181). Genette, söylem türlerini dört kategoride inceler. Bunlardan üçü temel söylem türlerinden dolayı söylem, serbest dolaylı söylem ve dolaysız söyleme denk gelirken, dördüncüsü Cohn’un psiko-anlatısına benzer. Dolaylı Söylem; Temel söylem biçimleri içinde anlatıcının varlığının en çok hissedildiği ve en az mimetik olanıdır. Dolaylı söylem (indirect discourse) biçimi, karakterlerin söz ve düşüncelerini “anlatıcıya işaret eden bir pozisyonda bir yan cümle içinde veren ve genellikle karakterin dilini özetleyen, yorumlayan ve dilbilgisel açıdan düzelten bir biçimdir” (Jahn, 2015; 125). Hem gramer hem de anlam ve işlev açısından dolaylı söylem ile dolaysız söylem arasında yer alan bu söylem türü, bir nevi anlatıcı ve karakter söylemlerinin birleştiği, kaynaştığı ve dikkatsiz okurun birbirinden ayırt edemeyeceği şekilde birbirine karıştığı söylemdir. Karakterin söz ve düşünceleri dolaylı söyleme göre daha dolaysız, dolaysız söyleme göre daha kapalı bir şekilde sunulur. “Bir karakterin kendisiyle konuşurken kullandığı dili taklit ederek, anlatıcının onun hakkında konuşurken kullandığı dilin gramerine katar ve böylece diğer iki biçimde

birbirinden ayrı tutulan iki sesi üst üste bindirir” (Cohn, 2008: 119). Böylece serbest dolaylı söylem (free indirect discourse), karakterin söylemi ve anlatıcının anlatımı arasında bir yerde asılı kalır ve bu da bir belirsizliğe sebep olur. Serbest dolaylı söylem; “anlıklar bir şimdide asılı duran, hatırlanan bir geçmiş ile öngörülen bir gelecek arasında havada kalmış bir zihni” daha etkili bir şekilde sunmak için tercih edilir (Cohn, 2008: 141). Bu söylem türü, orijinal cümledeki bazı kelimeleri değiştirebilse de ünlem, soru, hayret, tahmin vb. şekilleri, kişisel ifadeleri, karakterin vurgularını korur (Jahn, 2015; 124). Tüm bu bilgilerden hareketle SDS⁴’in empati ve ironi başta olmak üzere çeşitli işlev ve etkilerinden bahsedilebilir. Anlatıcı metni ne kadar “gayri şahsi” olsa da karaktere ait ifadeler, okuru onun duygu ve düşünceleriyle hemhal olmaya, empati kurmaya yöneltir veya karakterin bazı ifade, düşünme tarzı ve çıkarımları okurda bir ironi etkisi yaratır. Yani anlatıcının nesnel anlatısına eklenen karakterin “öznel zihni” duygusal noktalarda okurun karakterle özdeşleşmesini sağlarken, karakterin zihnindeki tüm yanlış noktalara da ironi çerçevesinden bakmasına yol açar (Cohn, 2008: 133). Dolaysız Söylem: Üç temel söylem türü içinde en “mimetik” olan söylem türüdür. Genette’in dediği gibi “anlatıcının kelimenin gerçek anlamıyla sözü karakterine bırakıyor gibi yaptığı biçimdir” (Genette, 2011: 184). Anlatıcı, karakterin konuşma ya da içinden geçen duygu ve düşüncelerini olduğu gibi alıntılıyıp aktarır. Dolaysız söylem (direct discourse) türünde genellikle tırnak işareti, virgül gibi işaretlerle karakterin alıntılanan söz ve düşünceleri ile anlatıcı metni birbirinden ayrılır. Bu durumda karakterin sözcüğü ile anlatıcının metni arasında bir nevi çerçeve-iliştirme ilişkisinden bahsedilebilir (Jahn, 2015; 123). Anlatılan Konuşma: Genette’in “mesafe” üzerine kurduğu söylem kuramında mesafenin en çok olduğu söylem türüdür. Bu söylem türünde anlatıcının varlığı bariz bir şekilde ön planda olup karakterler arasındaki diyaloglar, karakterin hareketleri ve zihninden geçen düşünceler en indirgenmiş biçimde aktarılır. Ayrıca bu söylem türü bir karakterin zihninden geçenleri düzenli bir çerçevede sunmanın yanı sıra “söze dökülmemiş, muğlak ya da müphem kalan bir ruhsal yaşamı”, yani bilinç-altını da anlatıcının ifadeleriyle açıklayarak sunmasına yarar (Cohn, 2008: 40-41, 45-46, 58). İç Monolog: Genette, bu tekniği “dolaysız konuşma” biçiminde adlandırmayı tercih etmiştir. Genette’in iç monolog (interior monologue) tekniğini genel literatürün tersine bu şekilde adlandırmasının sebebi, bu teknikte sese dökülmemiş kendi kendine konuşmaya değil de anlatı mesafesine odaklanmasıdır. Dolayısıyla Genette’in en çok dikkat ettiği şey, bu teknik sayesinde “konuşma mimesisini uç noktaya ya da sınırına kadar taşımak ve anlatılama ediminin son izlerini silerek, sahneyi doğrudan karaktere bırakmaktır” (Genette, 2011: 184). Başka bir ifadeyle iç monologda karakterin iç dünyasından ve zihninden geçenler, anlatıcının tümünden “vesayeti”nden kurtarılmış bir şekilde, en doğal ve müdahale edilmemiş haliyle ön plana çıkar. Buna göre “iç monolog çağrışımsal, mantıksız, kendiliğinden; kendi kendine konuşma ise retorik, rasyonel ve kasıtlıdır. Kesik kesik ritimler, eksiltmeler ve imge bolluğu iç monoloğa atfedilirken daha sıradan söylemsel dil örüntüleri kendi kendine konuşmaya atfedilmektedir (Cohn, 2008: 24). Fakat dikkat edilirse bu ayırmadaki iç monolog terimiyle “bilinç akışı” tekniği özelliklerinin çakıştığı görülecektir. Nitekim Cohn, terim bazında ve tarihsel geçerlilik bağlamında benimsediği bu ayrımı, yukarıdaki nüanslar üzerinden kabul etmez. Bilinç akışı (stream of consciousness), edebiyata uygulanmadan önce Henry James’in kardeşi William James’in Principles of Psychology (1890) adlı kitabında kullandığı bir kavramdır (Chatman, 2009; 174, akt; Sheila, 1994). W. James kavramı, “zihinsel süreçlerin tutarsız niteliği”ni ve bireyin “içsel deneyimleri”ni ifade etmek için kullanmıştır. Edebiyat eleştirisine uyarlanması ise May Sinclair tarafından 1918’de gerçekleşmiştir (Tekin, 2004; 270; Jahn, 2015; 126-127). Bilinç akışı da iç monolog gibi zihni doğrudan yansıtma tekniği ise bu iki tekniği nasıl birbirinden ayırt edebiliriz? İki kavram yakın sınır komşusu olmakla birlikte yine de onları birkaç özellik üzerinden birbirinden ayırabiliriz. İç monolog, seslendirilmemiş, ama “karakterin zihninde zaten sözel biçimde” var olan düşüncelerin yansıtılmasıyken, bilinç akışı “sözleştirilmemiş”, ham halde bulunan düşünce, saf duyum ve imgeler yani “duyum izlenimleri”nin kayıdır (Chatman, 2009; 174, akt; Cohn, 2008). İç monologda sözdizimi, dolayısıyla düzgün cümleler ve retorik ön plana çıkarken, bilinç akışında “budanmış sözdizimi”, yani üç noktayla biten kısa cümleler, eksilteli ifadeler, kesik kesik

⁴ SDS; serbest dolaylı söylem

ritimler, ünlem ve soru işaretlerinin çokluğu, bol imgeler vb. göze çarpar ve ayrıca gramer kurallarına pek riayet edilmez. İç monologda düşünceler mantıksal bir çerçevede sunulurken, bilinç akışında düşünceler bir mantıkla birbirini izlemek yerine serbest çağrışımla düzenlenir. Dolayısıyla iç monologda içerik amaca yönelik bir şekilde “denetimli çağrışım”la geliştirilebilirken bilinç akışında belli bir amaç gözetilmeden “serbest çağrışım”la kendiliğinden yol alınır (Moran, 2003b; 82; Chatman, 2009; 174-177; Cohn, 2008, 24). İç monolog günlük konuşmaya yakındır, bilinç akışı tekniği ise bilinç ve bilinç-altı sınırlarında dolanan düşüncenin dile yansıtılmış halidir. Öyle ki bazı yazarlar bu tekniği kullanırken bilinçte gerçekleşen duygu ve düşünce akışını en ham haliyle vermek amacıyla noktalama işaretlerini kullanmamışlardır. James Joyce’nun Ulysses romanındaki 18. bölümün 45 sayfasını hiçbir noktalama işareti kullanmadan yazmıştır (Tekin, 2004; 269-270, 273).

Bu teknikte akışkan bir şekilde ve arka arkaya bilinçte oluşan duygu ve düşünceler zihinsel alan, söz sanatları, imaj ve semboller aracılığıyla dışarıya yansıtılır. Yani serbest çağrışımlarla bilinç alanında oluşan düşünceler, imaj ve semboller aracılığıyla anlatı metnine dönüşür. Bilinç akışı tekniğiyle yazılan metinler, karakterin en mahrem, en karanlık duygu ve düşüncelerini ortaya serdiği için psikolojik bir derinlik barındırmaktadırlar. Bu yönüyle tekniği bolca kullanan romanların farklı bir nitelik kazandığı söylenebilir (sözlü anlatımda serbest çağrışım) (Tekin, 2004; 275, 271). Bu bakımdan Melvin Friedman gibi bazı eleştirmenlerin bu tekniğin roman türüne etkisini biraz abarttıkları söylenebilir. Nitekim tartışmalı bir şekilde bilinç akışını bir teknik olarak değil de bir “janr”, yani bir roman türü olarak öne sürmüşlerdir (Akt. Chatman, 2009; 176-177). Anlatı, doğal olarak bir hikâye ve onu anlatan bir anlatıcı gerektirir. Anlatıcı ile hikâye arasındaki ilişki, aynı şekilde anlatıcı ile dinleyici (muhatap/okur) arasındaki ilişki, anlatı sanatının temelini oluşturur. Bakış açısı meselesi ise anlatı sanatını şiir ve dramatik edebiyattan ayıran, anlatıya özgü bir meseledir (Scholes & Kellogg, 1966; 240). Buradan anlaşıldığı üzere anlatıcı, anlatı sanatının vazgeçilmez bir unsurudur. Her ne kadar anlatıcısız metinler denenmiş olsa da genel itibarıyla anlatının olduğu her yerde bir anlatıcı varlık gösterir. Anlatı perspektifi ve anlatı teknikleri ise tercih edilen anlatıcı kategorisine göre biçimlenir. Söz konusu unsurlar ile zaman, mekân, karakter, olay örgüsü gibi anlatının diğer unsurları, anlatıbilimin temel inceleme konularıdır. Anlatı ilk anlamıyla, anlatı bildirimini, bir olayı ya da olaylar dizisini anlatmayı üstlenen sözlü ya da yazılı söylemi ifade eder. Genette, anlatıcının beş işlevi olduğunu belirtir: anlatı işlevi, yönetme işlevi, iletişim işlevi, tanıklık işlevi, ideolojik işlevidir. Ayrıca edebî eserin (eser olarak edebiyatın) amacı okuru metnin bir tüketicisi değil, üreticisi hâline getirmektir, der.

Jacques Derrida Postyapısalcı bir düşünürdür ve geliştirdiği bu yöntem aracılığıyla diyalektik ilişki içinde olan, kurgulanmış çelişkileri deşifre ederek bu yapılarıdaki çelişkileri çöktürmeyi hedeflemektedir. 1960’lı yıllarda bu yöntem feminist kuramın da önünü açmış ve erkek egemen sanat tarihine alternatif okuma yöntemleri geliştirilmiştir. Farklı okuma yöntemleri çağdaş sanatta da etkili bir araç olarak kullanılmış, dilin kurgulanma süreçlerine odaklanarak gösterge, gösteren, gösterilen arasındaki ilişkileri tersyüz ederek, toplumsal yaşamın içindeki ikilemleri ortaya çıkaran yapıbozumcu eserler bu sayede ortaya çıkmıştır (Uzunoğlu, 2019: 21). Bu yüzden modern sanatın ses ve görüntü ilişkisinde önemli değişimin yapıbozum olduğu ortaya çıkmaktadır.

Postmodernizmin diyalektik tutumu anlamı yoruma açık hale getirmiştir. Bu yaklaşıma göre anlatıcı anlamı tayin etmez, dinleyici tayin eder. Yani her dinleyici kadar anlam üretilebilir. Bu anlamı sorgulama yöntemi sanatın her alanında gerek içini boşaltarak gerekse de gösterileni gösterene indirgeyerek varolan görme biçimlerini sorgular.

Bu yapıtlar bazen sanat yapıtının iç dinamiklerine odaklanarak metnin işleyişini deşifre eder; bazen de ikon kırıcı bir yaklaşımla toplumsal cinsiyet rollerine odaklanarak gizli kodları açığa çıkartmaya yönelirler (Uzunoğlu, 2019: 22). Bu sorgulama biçimi anlatıcı-dinleyici düzeyinde anlatıyı zenginleştiren ve karşılıklı etkileşimle üretkenliği artıran bir yöntem olarak kabul görmektedir. Dolayısıyla postyapısalcı yaklaşıma göre anlatının anlatıldığı bağlam değiştikçe ifade edeceği anlam da değişir. Ayrıca anlam üretmek için herhangi bir yöntem uygulamak da gerekmez, bu okuma biçimi çoklu

anamlara sahip olabilir. 1960'lı yıllarda J. Derrida tarafından öne sürülen yapıbozumculuk bu fikirden yola çıkarak dil ve iletişime yönelik düşüncelere ivme kazandırmıştır.

Harvey, yapıbozumculuğu ortak düşüncenin yeni bir söylemi olarak görmektedir. Felsefi olarak yaklaşmadığını belirten Harvey, dilbilim başta olmak üzere toplumbilim, ruhbilim ve göstergebilim gibi birçok alanda ifade edilen anlamları farklı bakış açılarıyla yeniden üretme noktasına eğilmiştir (Harvey, 1999: 67, akt; Selvi, 2014). Batı felsefesi bu ikili karşıtlıkların ilkinde üstünlük, ikincisine zayıflık/eksiklik atfeder. Derrida, ideolojik sistem tarafından üretilen değerler hiyerarşisindeki önceliğe karşı duruş sergileyerek bu yapıları bozup ikili karşıtlıklar üzerine kurulan her şeyi çökertmeye çalışır. Bunun için doğru olana yönelmemekte çünkü doğrunun da izafi olduğunu belirtmektedir (Selvi, 2014: 83; Uzunoglu, 2019: 23). Bu yöntemin bir analiz yöntemi olmadığını belirten Derrida, anlatıdaki tutarsızlıklar farkedilince, anlamsız görünen, söylenmeyen bazı şeylerin olduğu anlaşılır, uygun sorular sorularak asıl kastedilen, söylenmeyen anlatı geri çağrılır demektir. Böylece dinleyici tarafından önemsiz görünen ayrıntılar geri çağrılarak anlatının gerçek anlamı ortaya çıkmış olur (Zariç, 2014: 764-765, akt; Zengin, 2015). Yapıbozum her sanat ürününe uygulanabilir fakat postmodern ürünler üzerinde etkisi daha fazladır. Postmodernist eserlerdeki parçalılık, esneklik, çok katmanlılık, anlam kaymaları, belirsizlikler ve diğer anlatım teknikleri çoklu okumalara zemin oluşturmaktadır (Uzunoglu, 2019: 24).

2- Yapıbozumcu sanat akımı ve kadın anlatılarında yapışöküm

Derrida tarafından geliştirilen yapıbozum yönteminde anlamın sabit olmadığı ve gerçek/hakikat göstergelerinin yansımada ve mekân değişikliğinde ne yaratıcı özne ne de izleyicinin anlamı belirleyemeyeceğini, çoklu anlamın öne çıkacağını vurgulaması ve onun da değişkenliğinin olması dolayısıyla çoklu anlamın önemli bir yöntemi olarak gösterilmektedir.

Kadın anlatılarının konuları etnik kimlik ve sosyal kalıpyargılar neticesinde oluşturulmaktadır. Tematik yapının oluşumunda içinde bulunulan ve kendisinden beklenen duygu ve düşünceler anlatı veya söylemin ana karakterini oluşturmaktadır. Malzemenin sunumu ataerkil toplumlarda beklentiler dahilinde gerçekleşmektedir. Anlatılardaki sözeldoku, bağlamla bağlantılı yorumlandığında hem anlatının okuyucu tarafından farklı anlamları hem de anlatının yapışökümsel incelemesi mümkün olabilmektedir. Ağıtta söylenen sözlerin mekânsal bağlama göre değişmesinin yanında mevtayla ilgili olanları doğrudan anlatıma girmektedir. Ağıtın mevta kullanılarak farklı yönde duygularını metaforik olarak kullanması dolaylı anlatımın yapışökümsel incelemesine girdiğini gösterir.

Kaynak Kişi: Kevser Aydın, Diyarbakır, dengbej, 62 yaşında, okuma-yazması yok, dengbej, ev hanımı (Görüşme: 10.08.2017)

Min go ez ê dînim, ez evdal im, ez xwe bişewitînim

Lolo min go zilim çi giranee

Mala xwenga min li gir e zehf perîşane

Ben deliyim ben abdalım ben kendimi yakayım

Ben dedim zulüm ne ağır bir şeydir

Kız kardeşimin evi başına yıkılmıştır, çok perişandır

Bu aktarım, dolaylı aktarım ve psiko anlatımın çeşitli yönleri doğrultusunda söylenmiş gibi görülmekte ve asıl vurgu kadının kendini ataerkil düzende "Abdal" olarak nitelenmesi, fakat böyle nitelerken sistemin kendisine "deli" gözüyle bakmasında yatmaktadır. Kutsal atfedilen cinsin erkek olması dolayısıyla bu anlatıda, "kendini yakmak" deyimini de keramet göstermek manasında sisteme karşı bir duruştur. Acı çeken kadının gerçek hisleri söylemlerinde duyulabilmektedir. Bu ifade şekilleri normal zamanlara göre daha sert ve acımasız olmakla birlikte toplumsal gerçekliği gözler önüne serebilmektedir.

İkinci anlamı ise düz anlam, karmaşık görünen ve birbirinden bağımsız duran cümlelerin kişinin ruhsal durumunun acı olayları yaşamasından ötürü bozulduğu, bu acı olayları haksız çektikleri ve bunun başrolünde de kızkardeşinin olduğu görülmektedir.

Yapısökümsel inceleme neticesinde bu aktarımların sözlü kültürde anlamları incelenerek söylem analizi yöntemiyle yorumlanmıştır. Bu sayede anlatılardaki bastırılmış, üstü kapatılarak dinleyicinin anlamasına bırakılmış anlam çözümlenmiş ve kadının zihinsel/duygusal sürecindeki asıl anlama ulaşılabilmiştir. Bu yöntem ayrıca ataerkil sistem tarafından ablukaya alınan kadının yerini ve eşitsizliğin kaynağını sorgulama açısından ve haksız bu yaklaşımların sebeplerini ortaya çıkarma yolunda önemli bir araç olarak feminist yazarlar tarafından kullanılabilir. Çalışmada, kadın anlatı ve müzikal söylemlerinde erkek egemen yapının görünmeyen tarafını görünür kılmak için kadın ağzından yüceltilen ataerkinin sebepleri irdelenmiştir. Toplumsal fenomenleri anlamaya çalışmak zorunda olan araştırmacılar, bu tür araştırmalarla toplumsal düzenin yaratılma ve sürdürülme gerekçelerini öğrenebilmektedir.

Tarihsel bir yaklaşımla kadınların kültürel alandaki ikincil yerini açıklayan Gayle Rubin, bu durumun sistemin değişmez bir koşulu olduğunu da şu cümlelerle vurgular: “Kadınların dünya tarihindeki yenilgisi kültürün kökenleriyle meydana geldi ve kültürün ön koşuludur” (Gayle, s. 2). Kültürün ataerki tarafından yaratıldığı ve sistemin kurallarının yine kendisi tarafından oluşturulduğunu belirten Gayle, kadının bu kültür içerisinde belirlenmiş rolünün olduğu ve cinsiyete dayalı bu rol dağılımında kadının konumunun geleneği taşıyıcı elverişli olmadığını belirtmektedir.

Lacan, sembolik toplumsal kurumların bireyleri düzenleyerek toplumu düzenlediğini belirtir (Tong, 2006: 34, akt; Aloglu, 2010). Foucault da bu görüştedir. İdeoloji bireyleri belli bir çerçeve içinde düşünmeye yönlendirir. Dil aracılığıyla doğup yaygınlaşan ideolojiler, getirilen kurallar ile biçimlenmekte, bireyin düşünce sistemi üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Foucault, toplumun kendi bekası için sözde özgürleştirici modernizm söyleminin kurallar dışında hareket etmediğini, disipline edici ve normal lanse edilmesiyle dayatıldığını iddia eder (Zerzan, 2015: 14). Bireyin topluma entegre edilmesi için getirilen kurallar neticesinde bir toplumsallaşmadan söz edilemeyeceği, çünkü getirilen kurullarla toplumsal biçimlenişe uygun bireyin ‘yeniden üretildiği’ belirtilir (Zerzan, 2015, akt; Tekelioğlu, 2010: 3). Bireyselliğin yok edilmesinden kasıt, koyulan kurulların doğal kurullar olmadığı ataerkil toplum tarafından koyulan kurullar olduğu ve sistem bunu değişmez, karşı konulmaz kurullar olarak dayatır ve meşrulaştırmanın yollarını arar: “Toplum; normlar, ideolojiler, ahlaki dogmalar üretir, iktidar odakları da bunları alıp mutlaklaştırır, stratejik yönetim aygıtlarına dönüştürür” (Zerzan, 2015, akt; İmam, 2018). Althusser’in “devletin ideolojik araçları” olarak sıraladığı; “Din, aile, hukuk, okul, sendika, medya ve kültür” birbirinden bağımsız görünen ama aynı amaç etrafında çalışan kurumlardır. Tüm bu örneklerden de anlaşıldığı üzere dil artık sadece bir iletişim aracı değil, bireylerin düşüncelerini belirleyen, toplumsal yaşamdaki yerlerini düzenleyen ve geleneği aktaran, sistemin de devamını sağlayan etkin bir araç konumundadır.

Weigel’in belirttiği gibi kadın kendini dışlayan sistemdeki dili kullanmak zorunda kalmaktadır (Weigel, 1989:9). Arıkan bu noktada kadının dile biçim vererek kendine bir dil yaratması ve bu yeni dili kullanması zorunluluğunu dile getirir. Egemen sistemin belirlediği ve kadına dayattığı dil ve değerler silsilesi sonucunda kadının düşünce ufku da belirlenmiş olmaktadır. Kadın tarafından içselleştirilmiş cinsiyet algısı; muhakeme etmeyi, bu yönde düşünmeyi ve akıl yürütmeyi atlayarak çalıştığından egemen sistem varlığını kadın tahakkümü üstünden sürdürebilmektedir (Arıkan, 2003:257). Meltem Arıkan, romanlarında bireylerin yönlendirildiği kuralları irdelerek dil bazında inceleme yapmış, sözcüklerin arkasındaki anlamı sorgulayarak yapısöküme uğratmıştır. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu kurulların doğal olmadığı, sistemin bekası için üretilmiş ve erk tarafından sürdürülen kurullar olduğu sonucuna varmıştır. Böylelikle Meltem Arıkan toplumda iyi insan, iyi kadın olmanın temelleri olarak gösterilen kavramların iç yüzünü ve bunların tersine çevrilmiş anlamlarını yapısöküm aracılığıyla göstererek sabitlenmiş anlamı tersine çevirmiştir.

Yapıbozumculuğun neliğine verilecek en kısa cevap, yapısalcılığın radikal eleştirisi olması şeklinde belirtilebilir. Metinsel söylemlerde bilinçdışının önemine vurgu yapması, yapısalcı düşünme şeklinin insan, tarih, kültür yaklaşımına eleştirel bakış açısı, farkın ortadan kaldırılarak, farklılığın hiyerarşik mantığı üzerinden kurgulanan akılcı erkek egemen yaklaşımı meşru kılan temel ilkelerin gizil anlamların açığa çıkması konusunda uzlaşa sağlarlar. Metinde ve bağlamda bilinçdışını temsil eden kadındır. Metne dahil edilmeden metnin anlamının ortaya çıkmadığı bu nesne, asıl anlamın ortaya çıkmasında özne görevini yükler. Dolayısıyla bu yaklaşım, bu yönüyle kadını değerli kılmakta ve feminist teoriyle uzlaşmaktadır (Selvi, 2014: 83). Yapısalcı yaklaşımların baskıcı olma eğilimine gönderme yapan, sabit özne karşısındaki bu duruş, feministlerin "...kadınlığın 'sabitliğini bozmak', kadının temsildeki görünümünü belirleyen yanılısama ilişkilerini açığa çıkarmak ve kadının, erkekliği merkezi ve sağlam kılan 'işaret edilen' konumuna son vermek" (Antmen, 2010:66) olarak belirlenen amaçlarıyla tam bir uyumluluk göstermektedir (Derrida vd. 2003:13).

Kurucusu Platon'dan başlayıp Aristoteles, Kant ve Hegel'den geçerek Wittgenstein ve Heidegger'e değin uzanan felsefenin tarihi her zaman sözmerkezci bir arayış olmuştur. Sözmerkezçiliğin Batı dillerindeki karşılığı olan "logosentrizm", Yunanca'da, "içsel düşüncenin ifade edildiği "söz" ya da "akıl kendisi" anlamına gelen "logos" sözcüğünden türetilmiştir (Selvi, 2014: 86).

Dünyayı tam yetkin bir ussalıkla temsil edecek olan dil merkezi, sözmerkezçiliktir. Akıl dilinin, dünya varlığı ve her şeyin özünü rasyonel bir kesinlikle, iyi bir gözlemci olarak özneye saydam bir şekilde sunulmuştur. Anlamlandırılmayan şeylerin 'söz' gerçeği olacak ve Aziz Yohanna'nın söylediği gibi "söz, ete kemiğe bürünecektir. Sözmerkezci aklın dünyayla tam bir uyumu, ötekinin varlığını kabul etmesiyle sağlanabilir. J. Derrida'ya göre, aklın kesinliği, ancak kesin olmayanın, yerine oturmamanın, farklı olanın bastırılması ya da dışlanması yoluyla sürdürülebilir bir tiranlıktır. Akıl, ötekine karşı kayıtsızdır; kendinden başkasıyla ilgilenmez (2003: 464-465). Bu durumda denilebilir ki Derrida'nın feminist yapıbozum nesnesi, yapısalcı eğilimlerin bütünleştirici söylemleridir. Bu söylemlere karşı, Derrida bir yeniden okuma-yazma girişimiyle, kadını olanı değerli kılmak istemektedir. Görülen odur ki yapıbozumun temel ilkeleriyle bunu büyük ölçüde başarmış, en azından bu ilkelerin feministlerle uyumlu tınısı, ikisi arasında sorunsal ittifakı yapılmasına olanak sağlamıştır. Feminist teoriler buna göre, kadın sanatçıları hayatları ve eserlerini ayrımcılık ve ideolojik yöntemlerden arıtarak açığa çıkmasını sağlayan feminist teoriler geliştirilmiştir. Dolayısıyla yapıbozumcu bir eleştiri sistemi, feminist sanatçı için bir duyarlık alanı oluşturmuştur. Hem feminist perspektife dayalı bir teori, hem de feminist sanat eleştirilerine kaynaklık etmiş olması ve bu iki düşünsel pratiğin birbirini beslemesi hususunda (Selvi, 2014: 88). Görünenin arkasında yatan kadın imgesi ise cinsel bileşenleriyle çift anlam taşır. Kadın ve kendisine dayatılan gerçeklik bir özdeşlik oluşturmaz. Yapısökümün gösterge ve gösterilen karşılığı yani Derrida'nın "gösterge, burada olmayanı simgeler" dediği; bir anlam uzantısı içerisinde kendisini bulur (Söylemez, 2011:5, Selvi, 2014: 90). İster acıya [kurban sunma] ister zevke [erotizme] odaklanmış olsun, bu sanat türü değişmeyen sabit bir 'kadınlık' kategorisine meydan okumaz" (Antmen, 2010:259). Yapıbozum, Batı'da her şeyin yeniden bir anlatıma dönüşmesiyle ortaya çıkan ve kadının kültürel çevresinde kodlanmış düşüncelerin kendisini kategorileştirdiğinin farkında olmayarak anlatılarını otoritenin uygun gördüğü biçimde aktarmasıyla feminizmde ortaya çıkmıştır. Kadın imgelerini kullanarak yapıyı bozmaya çalışan bu yöntemle, kadını erkek karşısında konumlandırılan bir kategori olmaktan çıkarabilmektedir. Bu sayede kadın yapıbozuma uğrayıp "insan" kategorisine alınmış olacak ve bu kategoride anlam kazanacaktır (Selvi, 2014: 97).

Sözcüklerin kendinde bir iç dinamiği vardır ve bu durum dış gerçeklikten bağımsız hareket eder. Gösterge olan sözcüklerin kendinde var olan kadar var olmayan seslere de ihtiyacı vardır. Demek ki kavramlar dilden önce gelmezler; bir kavramın anlamı ancak başka gösterenlerle tamamlanır (Bravo vd. 2019: 312). Sesmerkezçiliğin tuzağına düşmemek için anlatının tek bir anlamı olmadığını düşünmek ve ona göre yeni anlamlar aramak gerekir (Bravo vd. 2019: 313). Derrida metni, "devamlı anlam değiştiren, kılıktan kılığa giren hareketliliği içinde ele almaktadır." "Metin", Derrida için ilişkisellik, ayrımlaşma,

erteleme anlamına gelir. Metnin dışında anlamın olmadığını söylemek de bir ilişkisellik ve ayrılaşmanın olduğunu söylemektir (Bravo vd. 2019: 314). Her halükârda gösterge yeni bir anlam üretirken bile anlamı sabitlemez, yeni anlamlar ortaya çıkarabilir. Çünkü her gösterge kendi anlamını, ilişkili olduğu diğer göstergelerle birlikte kurmaktadır (Bravo vd. 2019: 315).

Derrida'nın *différance* kavramı, söz-yazı karşıtlığında, söze verilen ayrıcalıklı konumun karşısında yazıda içerilen farklılığı vurgulamak üzere geliştirilmiş olan bir kavramdır (Bravo vd. 2019: 315). Dilin dinamikliğinden ötürü istikrarsızlığını ve çok anlamlılığını gösterir, yeni anlamlar üreterek sözü/metni farklı boyutlarda görmemizi sağlar ve yeniden üretime sebep olur. Otoriter dilin bir şekilde metne karıştığını bilmek metnin yapı-sökümsel incelenmesi gerekliliğini ortaya koyar. Bunun için belirli hiyerarşik adımlar izlemeye gerek yoktur, metindeki sözlerden egemen gücün etkisi görülebilmektedir (Aydın Satar, 2015: 73).

Dini erkekler yaratmış kadınlar tapınmıştır. Günümüz kadınların söylemlerinde dua-beddua eksik olmaz, kadınlar giyinişiyle ve her şeye kanaatkâr yaklaşımıyla kaderci yapıları sabır ve sükûnetin temsili durumundadırlar. Benliğinden vazgeçen bu kadınlar, kaderden ötesinin imkansızlığını kabul eden ve ona müdahale etmek gibi bir şeyin imkansızlığına inanan yüksek otorite inancına bağlı kişilerdir. Kaderin saltanatına tüm içtenliğiyle boyun eğen bu kadınlar, adanmışlığın, fedakârlığın, sabrın ve sessizliğin simgesidir (Aydın Satar, 2015:53). Yaşlı kadınlar bu sitemin ötekisi olarak yaşlarına hürmetle hareket etme ve söyleme özgürlüğüne sahip kişiler olarak görülseler de bilinçdışında geçmişte kabullenmek zorunda oldukları her şeye bu yaşta itiraz edip karşı durabilecek bir konuma sahiptirler, çünkü bu kadınlar kadınlığını yitirmiş bir gözle görülürler (Aydın Satar, 2015: 68). Erkek ve kadına atfedilen özellikler tamamen toplumsal cinsiyet açısından sınıflandırılmaktadır. Bu sistemde hala erkek beyni, tamamen rasyonel olanı, kadın ise bedenden ibaret görülen duygusal irrasyoneliteyi, dışlanmış olanı temsil eder (Aydın Satar, 2015: 72).

3- Post-yapısal feminizm kuramı

Modern batı tarihinin kadını nesne, erkeği özne olarak tanımlamasındaki basit ikilikte Yunanlıların etkisi ve Aydınlanma ve hümanizmanın baskın görüşü etkili olmuştur. Feminizm, evrensel düşünme tarzına uygun bir kadın tanımı yapmakta ve varsayımlarını bu tanım üzerinden yürütmektedir. Anaerkil bir dönemin olduğu ve kadın üstünlüğünün bir dönem sonra erkek tarafından ele geçirildiği ve kadına pejoratif davranıldığını savunur. Üstünlüğünü ve haklarını kaybeden kadının hak ettiği üstünlüğü, itibarı, tanımlanabilir belli bir özü tekrar ele geçirebilmesi için mücadele eder (Aybakan Saliya, 1993: 26). Öznenin süreç içerisinde kendi eylemleri ve söylem içinde inşa edildiğini belirten Butler ise öznenin dilde varolduğunu belirtir. Butler'in bu görüşleri post-modern feminizmin yeni bir alanı olarak geçerli kılınır ve dilde kurulan bir varlığın özne olarak yine dil aracılığıyla tanımlanabileceğini vurgular. Öznenin varlığını adlandırma oluşturuyor ve ona karşı savunmasızlık onu özne karşısında ötekileştirir. Bu yüzden özne olmak tanımlanmış olmaktır diye bir düşünce ortaya atar ve bu edimsel süreci irdeleyerek kadının anlaşılabilir bir duruma getirilmesi için insanlar arasında tanınabilir bir duruma getirilmesi için savlara bu minvalde oluşturur. Öznenin oluşabilmesini tekrarlarla bağlayan Butler, biçim vermenin orada olmayı teyit ettiğini, dolayısıyla normatif bir kimlik kurgusu belirlenimi sağladığını aktarır. Bu belirlenimde tekrarların önemli olduğunu çünkü tekrar olmaksızın öznenin ortaya çıkamayacağını vurgular. Yani aslında o, söylemin ürettiği ve adlandırdığı sonuçtur. Lacan da benzer durumu gösterenin sembolik düzeni içerisindeki varlığı olarak tanımlar. Yani öznenin ego (benlik) ile aynı olmadığını, özne olarak tanımlananın kültür düzeni içerisinde belirlenmiş insan olduğunu belirtir. Bu durumda özne ile ben birbiri ile örtüşmez çünkü Ben (ego) hayali özdeşleşmelerin bulunduğu yer iken, özne ise toplumsal yapıda kültürle oluşmuş, kültüre uygun hareket eden insanı tanımlar (Aybakan Saliya, 1993: 94).

Butler'a göre, toplumsal cinsiyetleri üreten ensest tabusunun bastırılmış olmasıdır. Foucaultcu düşünceye katılan Butler ise bu yasağın üretici fonksiyonlarına dikkatleri çeker. Freud'un varsayımlarını tanımlayan Butler, bu yasakla birinci derece yatkinlikleri bastırmak yerine birinci ve ikinci derece

yatkınlıklar arasında ayırım yaparak meşru heteroseksüelliği gayrimeşru eşcinsellik arasındaki ayrımı tanımlayarak yeniden üretir. Yani, bir bakıma meşru kabul edilen heteroseksüel eğilimler yasaklanan ‘eşcinsel eğilimler’ varsayımı ile üretilmiş olur. Butler, ensest tabusunun bu yüzden üretici etkileri olduğunu belirtir. Ensest tabusunun üretici etkilerinin olduğunu kabul edersek, arzunun yasası olarak süren yasak, kimliğin özellikle toplumsal cinsiyet kimliğinin oluşturulmasını sağlayan bir araç durumuna gelmiş olduğunu görürüz. Ensest tabusu psikanalitik kuramda iki önemli işlevi; heteroseksüel arzu, toplumsal cinsiyet kimliği üretmiş oluyor (Aybakan Saliya, 1993: 112). Butler, cinsiyet veya toplumsal cinsiyetlerin kurgusal olduğunu belirtir fakat cinsiyet ve toplumsal cinsiyet yaşam içerisinde bir şekilde yerini almıştır. Cinsiyete yüklenen bedenlerin normlarla yüklü olduğunu belirten Butler, bu bedenlere anlaşılabilirlik ve geçerlik veren de yine normlar olduğunun altını çizer fakat normların bedenler üzerindeki etkilerinin kabul görmeyen, dışlanan, anlaşılmayan bedenler üretmesidir. Kendilerini kuran bu yasaya itiraz edebilmeleri gerektiğini belirten Butler, bu bedenlerin naif realizme karşı konumlanabileceğini çünkü dil/söylem öncesi doğal bir yapılarının olduğunu vurgular. Ona göre sonradan üretilen toplumsal cinsiyet kimlikleri tersine de döndürülebilir. Çünkü alışkanlıklar, tekrarlar ve kabullerle kalıcılaştırılmışlardır (Aybakan Saliya, 1993: 131-132).

Postyapısalcılık, yapısalcılığın eleştirisini çoklu düşünce ve ilişkilerden alan ve özgürlüklerin savunulması gerektiğini savunan bir harekettir. Modernliğin parametreleriyle bilimsel bilginin nedensellik ilişkilerinden yola çıkan kuram, yapısalcı kuramlara karşı çıkan ve yerinden eden karşı duruşuyla bilim camiasında yerini almıştır (Kızılcılık, 1996: 28). Aynı zamanda postyapısalcılık, kültürel çoğulculuğun çoklu ilişkilerdeki önemini savunan metafizik eleştirisidir. Nedenselliğin, özdeşliğin, öznenin ve doğruluk kavramlarının bir eleştirisini yapmaktadır (sarup, 2004: 13).

Post-yapısalcı felsefede ortaya çıkan önemli bir nosyon da yapısökümdür. Yapısöküm, batı felsefesi geleneğinde bireyin fikirleri veya varoluşuyla ilgili sınırlarda bilgi ile hakikatın öz yapısını ortaya koymak amacıyla ortaya çıkmış eleştirel bir okumadır. Derrida tarafından ortaya atılarak geliştirilen bu nosyon, dilde meydana gelen ve aklın meydana getirdiği kavramların adları baltalayarak post-yapısalcılığa/modernizme pek çok katkı sağlamıştır. Derrida toplumsal problemler karşısında incelenecek olan mevhumların içini doldurmayı amaçlayan önemli bir postyapısalcıdır. Yapısöküm ile kastedilen aporaların ortaya çıkarılması, bunun da zıtlıkları ve hiyerarşik düşünme biçimlerinin sökülmesiyle ve çelişkilerin görülmesiyle sağlanabileceğini savunur. Yapısöküm, “metinlerin kendilerini sorgulamalarına sebep olmasına niyetlenen, ellerinde bulundurdukları çelişkileri önemsemeleri için onları zorlayan ve ihmal ettiklerini düşündükleri antagonizmaları sergileyen eleştirel okuma biçimidir” (Norris, 2006: 185-186). Yazma ediminin kadının konuşma yeteneğiyle benzer olduğunu dile getiren Cixous, konuşmada sınırları zorlayan kadının yazında da kendine bir alan yaratmasının elzem olduğunu belirtir. Dili ve bedenini iyi kullanan kadının, bedendeki dişiliği kullanma yetisi ve dilini kullanma becerisini yazın alanına da kendi dilini kullanarak taşıyabilir. Daha önce kültürel alanda var olan bu yetinin şu an da hatırlanarak yapılabileceği kanısındadır. Yapısöküm, metinlerde geçen bazı mevhumların ikircikli anlamları düşünülerek oluşturulması gerektiğini aksi takdirde metinle bütünlük sağlamayan bu mevhumların metnin yazarının başarısızlıklarını ifade eden bir metin okuma metodudur (sarup, 2004: 55). Sarup’a göre Irigaray, maddenin işleyişini değiştirmek yerine, kadın-erkek arasındaki iktidar ilişkisinin değişmesiyle bile toplumsal dengenin dişil kimliğinde dişil özneliğin yaratılmasında esas koşul olduğunu belirtir (Irigaray, 1985: 169-170).

Postyapısalcılık öznenin yok edilmesi yaklaşımı ile feministler tarafından eleştirilmiştir. Öznenin dışlanması, toplumda dişil olanın yadsınması potmodernizmin bu alanda radikal bir değişimini gerekli kılmaktadır (Rosenau, 2004: 87). Feminist teori bu alanda erkek tahakküme karşı yeni bakış açıları önermektedir. Feminist teoriye göre insan; duygu, düşünce ve eylem olarak bütün bir varlıktır, sadece ussal yapısıyla değerlendirilemez. Batı fikrinde ortaya çıkan erkek özne, anlatı düzenleri ve deneyim yoluyla oluşturulmuştur. Post-modernistler, arzu, dil ve bilinçaltı ile daha önceleri kurularak oluşturulan bu vakıda “insanın ölümü” tartışmasında erkek öznenin merkezden alınmasıyla ortaya çıkmıştır. Toplumsal yazgı, erkeği gerçek özne ilan edip kadını dışlayarak homojenliği değerli kılıp, ayrıcalıklı

değerleri de erkeğe atfedip yüceltmıştır. Eşitsizliğin eşitliğe dönüşmesi için mücadele eden postyapısalcı/postmodernist düşünce sistemi, dişil olanın varlığını feminist tartışmalarda göstererek ataerkilliğin yıkılması gerektiğini ve eril kimlikle eşitliğini savunur. Bu feminizm tartışmaları yapısöküm ve postyapısalcılık bağlamında farklı platformlarda; Butler, Freud, Benhabib, Lacan, Kristeva, Irigaray, Cixous, Derrida, Foucault gibi düşünürlerin fikirleri üzerine temellenmiştir. Fransız postmodernist/posyapısalcı feminist Cixous, Irigaray, Kristeva düşünce sistemlerinde kadınların zayıf yanlarını güçlendirip bilinç kazanması yönünde hareket etmişlerdir. Yaşamın tüm alanlarında aktif katılımları hem sanatı hem de kamusal alandaki tüm alanlarda eğitimle bilinç kazanarak katılımları postmodernist sürecin açılımlarıdır.

Yapısalcılığın statikliği, homojenliği ve değişmez niteliklerine karşı duran post-yapısalcı, post-modern yaklaşımlar, yeni felsefi akımların ortaya çıkması, Derrida'nın yapısöküm kavramıyla eleştirel bağlamda genişlemiştir. Foucault'un eleştirisi, özne, iktidar ve bilgi üzerinedir. Derrida ise, farklılık üzerinden teorisini geliştirirken dilin ses ve fallus merkezliliğini dikkate almıştır. Lacan, özne oluşumunda dilin etkisini psikanalitik bir analizle ele almaktadır. Kadınların eril olan bu dili kullanmalarında sistemin devamlılığını sağladığı, dolayısıyla bu dil ile kendilerindeki farklılığı tam anlamıyla ifade edemeyecekleri belirtilir. Fallusmerkezcilik sadece cinsel organı imlemekte, erkeğin düzenlediği tüm normları ve bu normlarla kadının özerkliğini yok etmeye yönelik bir girişimdir. İki cinsiyeti de tek bir cinsiyetin farklı iki versiyonu olarak görmesi iki versiyondan birinin norm belirleyici olduğunu gösteren bir bakış açısıdır. Fallusmerkezci tüm temsil sistemlerini ve bilgilerini tek potada eritir. Temsilde iki farklı cinsiyet söylemi erk içinde eritilir ve tek seslilik hüküm sürer. Bu durumda patriarkal sembolik düzen, kadına ne alan ne de temsil edilme hakkı vermektedir (Grosz, 1998: 174).

Penis sadece erkeğe aitken, fallus bir bütünlüğe sahip olmayı gerektirmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi fallusun iki ayrı anlamı söz konusudur. İktidar olanın cinsiyeti yoktur (sarup, 2004: 31). Öznenen ayrı düşen ve bir daha asla bir araya gelemeyecek olan şeyler, ikincisi ise kültür tarafından ayrıcalık tanınan ataerkil toplumdaki erkeğin öznelliğini tanımlayan olumlu değerlerin göstereni olarak görülmesidir (sarup, 2004: 42). Lacan, Fallus'u evrensel ve aşkın gösteren olarak kurgulamaktadır (Işık, 2000: 74). "Fallusun bir imleyen olması, öznenin ona ancak Öteki'nin yerinde ulaşabileceğini ortaya koyar. Ama bu imleyen orada yalnızca üstü örtülü ve öteki'nin arzusunun nedeni olarak bulunduğundan, kendi olarak öteki'nin, yani bizzat kendi de imleyici Spaltung'un öznesi olan 'öteki'nin arzusu olması haliyle özneye tanınması için dayatılmıştır (Lacan, 1994: 59)." Özne, ötekinin adını söylemekle varlığını meşrulaştırabilir, özne sözün yaratıcısı olduğunu iddia etse de aslında sözün yaratıcısı öteki'dir, yani Fallus'tur (Işık, 1998: 75). Öznenin oluşumunda Lacan'ın belirttiği gibi özne-dil ilişkisi önemlidir. Bu ilişki fallusmerkezci bir özellik taşımakta ve dilin bu özelliğini taşıdığını ve ürettiğini söylemek mümkündür. Derrida gibi Lacan'da dili bilinçaltına benzeterek bu betimlemeyi de öznenin dil pratiği ile oluştuğunu belirtmesindedir. Bu durumda dünyadaki tüm bilgilerin ve başkalarına ait bilgilerin dil ile oluştuğu ve kendilik bilincinin dil yoluyla gerçekleştiği savına ulaşılmaktadır.

Yasakları koyan dil, bir gösteren olarak özneyi bir başka gösteren ile imlemektedir. Kültürün simgesel dünyasında insan gerçekliği aranmalıdır. İnsan gerçekliği bu sebeple kültürel ve kültürün simgesel dolayımının aracılığı ile düşünülmektedir. "Bir gösteren bir özneyi bir başka gösteren için temsil eder." Bu hem bilinçdışının tüm yapılarını oluşturan hem de öznenin kökensel bölünmesini açıklayan şeydir. Gösteren özneyi ortaya çıkararak söze sahip olmayan özneye simgesel düzende özneleştirilmektedir. Tarihi yazan erkekler, erkeği özne ilan edip egemenliği özne olarak eline vermiştir. Dilin özne açısından önemi hem kendisi ile ilgili bilgiye hem de ötekilerle ilgili ilişkiye ışık tutması ve aynı zamanda bu ilişkileri düzenlemesindedir (Tura, 2007: 170-6). Derrida, bu ikilikler etrafında kadının daha aşağı ve eksik görüldüğünü tanımlayan batı merkezci bu düşüncenin böylece fallusmerkezci bir dilin varlığını kurumsallaştırdığını savunur.

Derrida, yapı-söküm ile batı felsefesi metinlerinin yeniden okumasını sağlama, sınırların muğlaklığını göstermesi açısından ve eleştirel yaklaşımın ikilikler karşısında eril aklın nasıl öne çıkıp ayrıcalıklı

kılındığını açıklamakta, bu yönüyle feminizm açısından faydalı görünmektedir. Bu ikiliklerin karşıtlığı imlediği daha önce belirtilmiş, karşıtlıklardan biri diğerine göre daha ayrıcalıklı konumda iken diğeri daha az ayrıcalığa sahiptir, dolayısıyla bu durum hiyerarşik mevcudiyetin meşruluğuna yol açmaktadır (Boyne, 2009: 182). Basit bir ayrıcalık olmayan bu durumun hükmedici özelliğinden ötürü kadının erkek egemenliğini kabul etmesi beklenmekte, toplumsal cinsiyet sistemindeki kadın-erkek eşitsizliğinin devamına da yol açmaktadır.

4- Kadın anlatılarında yapısöküm

Yapısalcılığın hakikat anlayışında kadın, kendi bilgisinin nesnesi ve öznesinden mahrum bırakılmaktaydı ve bu durum bilgiye ulaşımını engellemekteydi. Yapısöküm ile söylemin cinselliği tüm kelime yapısının içine sızarak gösterenin yapısı haline gelmiştir. Doğal tanımlıkların cinsiyetçi bir yapıda gösterimi bir cinsiyetin diğerine üstünlüğünü gösteriyordu. Örneğin Tanrı, güneş ve ay gibi mitolojik üstünlük atfedilen kavramlar eril olarak tanımlanıyor, güçlü ve kutsal addedilen tüm değerli şeyler erkek cinsiyeti olarak anlamlandırılıyordu. Kadın ise zayıf, duygusal ve hizmet tanımlığı ile erkeğin altında yer alıyordu (Whitford, 1992: 142-146; Irigaray, 2006: 18). Irigaray söylemlerdeki cinsiyetçi yapıyı yanlış bulduğunu ve dilin dinamik olduğunu belirterek tarihsel olarak toplumun ihtiyaçlarına göre şekil aldığını belirtir. İdealize edilen bu kavramların aslında cinsiyetsiz olduğu ama zamanla eril türün baskın diline dönüştüğünü ve doğa olaylarının sorumlularının dişil olarak ifade edildiğini belirtir (2006: 31).

“Dil, cinsiyetliyse nasıl olur da söylem cinsiyetli olmaz? Dil, kimi temel kuralları açısından; sözcüklerin cinsel tür dağılımının cinsel yan anlamlara ya da niteliklere hiç de yabancı olmayan bir tarzda belirlenmiş olması açısından; söz dağarcığı açısından cinsiyetlidir. Dolayısıyla erkeklerin ve kadınların söylemleri arasındaki farklılıklar hem dilin hem toplumun hem de toplumun ve dilin etkileri sonucu oluşmuştur. Dili değiştirmeden toplumu, toplumu değiştirmeden dili değiştiremezsiniz” (Irigaray: 2006:32).

Platon’un mağara alegorisini “rahime” benzeten Irigaray. Mağarada yaşayan kadının tüm yaşamını orda geçirmesi ve oraya bağlı olması, mağaradan çıktığında gün ışığı ile karşılaştığı betimlemeler, çocuğun rahimden çıktığı anı imlemektedir. Mağaranın yansıtıcı olduğu ve yansımanın iç alanı olduğu” belirtilir. Platon’un mağara mitindeki gölgelerin maskulin nitelikte olduğunu, maskulin olanların konuşma gücüne sahip olurken olmayanların suskun kalmaya mâhkum bırakıldığını söylemektedir. Mağaradan çıkmak isteyen maskulin, hakikati kendi çıkış yolu olarak yaratmaktadır (Irigaray, 1985: 243-283).

Derrida’nın yapısöküm çalışması epistemolojiyi yerinden ederek düalizmi ortadan kaldırmış ve yeni bir “kadın” kavramsallaştırması yaratarak feminizm için yararlı bilgiler sunmuştur. Bu yaklaşımla ‘hakikat’ kavramı yok olur çünkü hakikatin çoğul olduğunu gösterir ve bu sayede erkek egemenliğin mutlak üstünlüğü zedelenir. Bu yaklaşımın nesnel olup olmadığı da muğlaklaştığından sorgulanmaya açık bir durum haline gelir (Hekman, 1992: 164).

Benhabib, kadınların özerklik peşinde koşmasını belirli ilkeler dahilinde olabileceğini savunur. Kendi öykülerinin hem faili hem kahramanı olan kadınların, bu ilkeler dahilinde hareket ederek özgürleşeceğini, aksini düşünen Butler’e karşı duruş olarak sergiler. Butler ise insan benliğini cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin ötesinde düşünmekte, toplumsal cinsiyetin doğallaştırılmasının tamamen kültürel bir inşa olduğunu savunmaktadır. Benhabib, toplumsal cinsiyet ile kültür ilişkisinin cinsiyet ile doğa arasındaki ilişki ile aynı olmadığını söyleyen Butler’a, beden duydugu arzusunun yönelimini de kültürel olarak inşa edilen toplumsal cinsiyetin oluşturduğunu belirtir. Butler’ın, toplumsal cinsiyetin kültürel inşa oluşu fikrini paylaşan Benhabib, onun cinsiyet ile doğa arasındaki ilişkiye dair görüşlerine katılmamaktadır. Buna karşılık Butler, tüm bu terimleri yapıbozuma uğratarak onları inkâr veya reddetmediğini, aksine onları kullanmaya devam ederek, tekrardan faydalanarak iktidar aracı olarak kullanıldıkları bağlamdan çıkarmak niyetindedir. Diğerlerinin beklenti ve davranışlarıyla kişinin

özneliği belirlenmekte, dolayısıyla kendisinin seçmediği sosyokültürel çevrenin bu belirlenimde önemli bir belirleyen olduğu kanısındadır.

Özne üzerine düşünen diğer bir incelemeçi de Fransız feminist olan Kristeva'dır. Kristeva, analizinde Lacan teorisine psikanalitik bir eleştiri sunarak feminist teoride uygulamıştır. Ataerkil yapıyı incelerken sosyal ve dilsel alanı nasıl sarmaladığı ve bütünleştiğini psikanalitik eleştiri olarak yorumlamış ve öznenin oluşumunda sadece penise sahip olmak düşüncesini kırmıştır. Kadının çocukluğunda fallus düzene dahil olmaması, maddi semiyotik gerçeklik içinde kalması kendisini daha sonraki süreçte sessiz bırakmış, linguistik projelerine darbe vurmuştur (Meyers, 1992: 145-146). Fallus, sembolle temsil edilir fakat nötr değildir, penisi değerli kılan, kadın cinsel organını küçük gören bir sosyo-politik sistem yaratır. Fallusun 'gösteren' olması, çocuğa bu kültürel düzende bir (cinsel) kimlik ve konuşma pozisyonu vermektedir (Grosz, 1998: 121-2). Evrensel dil içinde kadının erkek söylemi içinde kalacağını düşünen Kristeva, bunun için kendineliliği oluşturmak semiyotik ve metinsel bir teori yaratmak gerektiğini ve linguistik bir nesne olarak şiirsel dilin yaratılmasının gerekliliğini de öne sürmektedir (Moi, 1986: 154-156).

Moi, Kristeva'nın kadının içinde hapsedildiği durumu da göz önüne alarak, homojen ve sistemli bir dil yerine parçalanmış, merkezsiz ve heterojen bir dil yapılanmasıyla konuşan özneyi bu yapıya koymak gerektiğini savunur. Dolayısıyla dil, onun sisteminde karmaşık nitelikteki belirleyici süreçtir (Moi, 1993: 152). Sembolik düzenin linguistik yapısının bir sonucu olarak ussal söylemin üniter öznesini Kristeva dogmatik özne olarak isimlendirmektedir. Ayrıca tüm zihinsel dillerin konuşan özne üzerinden yapıldığını fakat dilin, sembolik ussalığın sınırlarını aştığını ve anlamı bastıran bir alan olan bilinçdışının bir aracı olduğunu vurgular.

Kristeva, toplumsal cinsiyette kadınlık-erkeklik algısının dilin bir görüntüsü olduğunu çalışmalarında belirtir. Dilin Sembolik ve semiyotik yapısı kadınlık-erkeklik ile temsil edilmesi biyolojik cinsiyete bakılmaksızın iktidar olarak yaratılmaktadır. Toplumsal cinsiyet merkezinde özne, erkek olarak sorgulanır, bu durumda feminist öznedeki failliğin verdiği yeni bir direniş başlar. Sosyal bir inşa olarak kurulan toplumsal cinsiyet, faillik noktasında kritiktir ve tekrar eden bir performansın sergilenmesine sebep olur. Tekrarın pekiştirme ve meşrulaştırma konusunda kalıplaşma özelliğinin baskın olduğu bilinmektedir. Tekrar edilen eylemler aracılığıyla toplumsal cinsiyet biçimlendirmeleri de kendine 'kamusal' bir alan yaratmış oluyor (Benhabib, Butler, vd., 2008: 229-30).

Bireyselliği yok edilen kadının yapıbozumcu anlama ile yeniden gerçek anlamına kavuşacağı düşünülmektedir. Her kültürdeki kadının kadınlık durumu öteki üzerinden kendini algılayan bir olguya bağlı gösterilmektedir. Bireysel kimliklerin yok oluşlarıyla sonuçlanan bu söylemlerdeki görme görülme biçimleri geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir. Sanatın çoğulcu bir görünüme sahip olduğu günümüzde üst yapının dayattığı 'doğru ve hakikat!' değerleri sorgulanmaya ve bireysellikler ön plana çıkmaya başlamaktadır. Çoğulluk kavramının hem çok dilli bir sanat ortamına işaret ettiği hem de medyayı kullanan sanatçının birçok disiplinde kendini ifade etmesine işaret etmektedir. Birçok sanat yapıtına ilham olan çoklu görünüm, çoklu estetik kavramlarıyla zenginleşmekte ve popülitesini artırarak melez yapılar ortaya çıkarmaktadır. Sabit ve değişmeyen anlama karşı çoklu anlam düşüncesiyle sanat yapıtına yaklaşan ve metinde yeni bir devrim açan postyapısalcıların anlam evrenini çoğulculuğa açma hususunda önemli katkıları olmuştur. Sanat yapıtına sonsuz anlam yüklenebileceğini söyleyen postyapısalcı yaklaşım, sanatçının yüklediği anlamdan ziyade izleyicinin de biçimsel anlamda ve sosyo-kültürel değişkenleri baz alınarak mekânsal bağlamların da yeni anlamlar yükleyebileceği düşüncesindedir.

Postmodernizmin eleştirel söylemi olarak kabul edilen yapıbozumculuk, esasen bir metin okuma ve anlama yöntemi olarak geliştirilmiştir. Ancak bu yöntem, sadece sanat yapıtlarında değil sosyal yaşama dahil olan her türlü yapı içindeki ikilem ve çelişkilere odaklanmaktadır. Gerçek ya da hakikat olarak sabitlenen düşüncelerin göreceli olduğunu savunan Derrida, bu sayede üstü örtülmüş, bastırılmış ya da anlamda farklı düşüncelerin de olduğunu hissettiren söz düzleminde yapıbozumcu anlamlandırma ile

yeni anlamların ortaya çıkabileceğini söyler. Kadın anlatılarındaki anlamı tersten okuma ile değerler hiyerarşisi de bu sayede altüst olma yolunda yeni pratikler kazanabilir.

4.1. Kadın dengbejler ve anlatılarının yapışökümsel analizi

Dengbej kadınların aktarımında sesler basit ve minimalist değil, karmaşık ve dolaylıdır. Anlatılmak istenen düşünce doğrudan anlatımın yanında mecaz halleriyle de aktarılmıştır. Bu yüzden çözümlenen aktarımlarda kadının yarattığı dünyada nasıl bir sesin olduğu ve bu sesin kadına mı erkeğe mi ait olduğu, söylenilen ile düşünülen arasındaki bağlantı incelendiğinde kadının bu anlatıyla görünürlük kazanıp kazanmadığı sorgulanmıştır. Anlatılarda erkek diliyle konuşan dengbej kadın, dinleyici tarafından yadırganmaz çünkü erkek izleyici için bu doğal karşılanır.

Ataerkil toplumun olumsuz tezahürü ve dini baskı nedeniyle kadın anlatılarının erkek tarafından aktarıldığı geçmişte, yine elektronik kültür ve modern yaşamın getirdiği yaşam paydaşlığı nedeniyle başta sanik-çirok (masal) ve lorî (ninni), ağıt (şin) olmak üzere pek çok sözlü anlatım ürününde onların (kadınların) ciddi bir emeği olduğu görünür olmalarında etkin bir işleve sahiptir. Bu anlatıların zaman içerisinde ataerkil bir aktarıma uyarlanarak söylenmesi tamamen sosyo/kültürel etkenlerin baskınlığı dolayısıyladır. Kürt kültürünün temelinde anaerkil bir yapı vardır. Dolayısıyla erkek anlatılarında kadın başat rol almış ve değerli kılınarak aktarılmıştır. Toplumsal sistemin ataerkillik yönünde ilerlemesiyle Kürt kültüründeki anaerkil yapı benzeşerek ataerkil yapıya entegre olmuştur. Çünkü farklılıklar sistem içerisinde çoğu zaman baskılara maruz kalmaktadır.

Dengbej anlatılarında cinsiyetçi söylem; söz, bilinç ve algının sunumu: dolaylı söylem, serbest dolaylı söylem, dolaysız söylem, anlatılan konuşma, iç monolog, bilinç akışı (serbest çağrışım) gibi metin söylem analizi araçlarıyla tespit edilmeye müsait görünmektedir

Fotoğraf 1-2-3 Soldan Sağa, Şemsi Kumuk (Van/Çatak), Feleknaz (Diyarbakır), Hakkari Halay ekibi

Anlatıların Kürtçe dilinden ve şiirsel sunumu çevirinin tam manasıyla Türkçe'ye aktarımını zorlaştırmaktadır. Şiir dili başlı başına bir söylem olup, söylemin başka bir dilde düzyazıya aktarımı neredeyse imkansızdır. Kürtçe anlatıların bulunduğu bağlamda dili ortak kullanan kişilerce anlamlandırılıp iletinin ona göre yorumlanması bu anlatılardaki deyim ve ilençlerin de çoğu zaman Türkçe çevrildiği gibi kullanılmadığını göstermektedir. Çeviride yaşanan sıkıntıları en aza indirmek için cümle öbeği, bağlam ve kelime etimolojisi dikkate alınarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Dengbej anlatıları genelde olay anlatılarıdır ve sözlü kültürün hafıza temelli sözlü sunumudur. Dolaylı söylem, serbest dolaylı söylem ve dolaysız söyleme örnek anlatıların yanında psiko anlatı örnekleri de olduğu görülmüştür. Cohn (2008)'in belirttiği kesik kesik ritimler, eksiltmeler ve imge bolluğu iç monoloğa atfedilirken daha sıradan söylemsel dil örüntüleri kendi kendine konuşmaya atfedilmiştir.

Örneğin;

Kaynak Kişi: Makbule İnan, Van-Çatak, 1947, okuma yazması yok, dengbej, ev hanımı (Görüşme: 11.08.2017)

Destek kincên Romê lê bûn ha derbas bû ca min nas nekir Xelîlo

Bir takım Rom elbisesi vardı üstünde, yanımdan geçti tanıyamadım Halil'imi

Buradaki söylem, aktarımın bilinç akışı yöntemiyle oluştuğunu göstermektedir. “Rom elbisesi”, Roma askerlerinin kıyafeti anlamında kullanılmıştır. Roma askerlerinin baskın yaptığı Van/Çatak ilçesinde Halil adındaki bir Kürt gencinin ölmek için birilerinin kılığına girdiği, halkını kurtarmak için bazı zorluklara göğüs gerdiği anlatılmaktadır. Tarihi olay aktarımı, tema olarak da kahramanlığı konu edinmiştir. Halkın gözünde kahraman olarak görülen Halil, kadın kilamı olarak aktarılmaktadır. Kadın aktarımı olduğu son kıtadan da anlaşılmaktadır. Kadının kahraman olarak erkeği yaratması ya da erkeğin varolan sistem içinde zaten bu role yakıştırılması kadının sosyokültürel yaşantısının bilinç alanında da karşı konulamaz bir erkeği yüceltme gereksinimini doğurmuştur. Kürt kadın anlatılarının bir kısmında *her yol Roma'ya çıkar* deyişini gösteriyor. Roma tarihinin bu kültürle bağlantısı tarihçiler tarafından araştırılması gerektiği düşünülmektedir. Gösterge-gösterilen ilişkisinin muğlaklığı göstergenin tanımlamasını zorlaştırmaktadır. Erkeğin kılık değiştirmesi farklı şekillerde de okunabilir.

Kaynak Kişi: Şemsi Kumuk, Van/Çatak, 1945, okuma yazması yok, dengbej, ev hanımı (Görüşme: 26.02.2018)

Yê min û Xelîlê xazî bike nav rûkê doşeka qedîfe da

Beni ve Gazi Halil'i aynı kadife yatakta buluşturacak

Erkek dengbejlerin bu kıtayı da genelde okuduğu gözlenmiştir. Halil gibi Cembeli ve Binewş destanı da aynı şekilde kadın aktarımı olup yakın zamanda ağıt ninni olarak yakılan bir kadın aktarımıdır. Özlem duygusunun dile getirildiği bu söylemde, kadının bir erkekle en yakın bir yatakta bir araya gelebileceği vurgusu yapılmış, kadının erkek için cinsel bir meta olmasının sosyal normlara uygun düştüğü belirtilmiştir. Bu söylemler bazen anlatının iç dinamiklerine odaklanarak metnin işleyişini deşifre eder; bazen de ikon kırıcı bir yaklaşımla toplumsal cinsiyet rollerine odaklanarak gizli kodları açığa çıkartmaya yönelirler (Uzunoğlu, 2019: 22). Bu sorgulama biçimi anlatıcı-dinleyici düzeyinde anlatıyı zenginleştiren ve karşılıklı etkileşimle üretkenliği artıran bir yöntem olarak kabul görmektedir. Dolayısıyla postyapısalcı yaklaşıma göre anlatının anlatıldığı bağlam değiştikçe ifade edeceği anlam da değişir.

Kaynak Kişi: Hacire Duman, Hakkari, 1951, dengbej, okuma yazması yok, ev hanımı (10.08.2018) (1.varyant)

Lorî lorî Cembelîkê ber dilê min lorî, Bi xwedî gaziya wî dîr e, Îro ew dane ber destê metê lorî lorî...

Nennî nennî yüreğimin üzerindeki Cembelim nenni, Çağırıyorum ses gelmiyor, Bugün onu halasının yanına vermişler nenni nenni...

Kaynak Kişi: İsmail Seyranoğlu, dengbej, Hakkari, 52 yaşında (2.varyant)

Lorî lorî Cembelîyê mino lorî

Tu bi xêr û xweşî hatî welatê Hekarya zozanên jorî

Ez dê serê Ehmedê pismam, Cembelîyê biçûk

Ligel êl û eşîra giran ji te re bikim gorî.

Lori lori Cembelim lori

Sen Hakkari'nin yüksek yaylalarına

Hayırla güzellikle hoş geldin

Ben amcaoğlum Ahmed'i, Küçük Cembel'i

Ve bu elin ağır aşiretini senin yoluna kurban ederim

Erkek dengbejer tarafından düzenlenerek, ezgi ve sözlerine farklı anlamlar yüklenerek aktarılan bu ağıt ninnide, olay örgüsü ve anlatım tamamen kadın-erkek dengbejer aktarımında farklılaşmıştır. Bu aşk destanında kadın, aşkın arkasında durmakta, erkek ise aşkın materyale dönüşümünde tamamen pragmatist yaklaşmaktadır. Olay örgüsündeki kız Binewşe Narin, yani Narin'in kızı Binewş'tir. Anaerkil toplumsal düzenin izlerini bu söylemde de görmemize rağmen uygulamada ataerkil yaptırımların olması söylemi yapıbozuma uğratmıştır. Destanda kadın aktarıcı kadın kahramanın yanında yer almış, Binewş çocuğunu bırakıp kaçmasına rağmen aşkın tüm yasakların ve baskıların önünde güçlü kaldığı ve hayattaki en önemli duygunun aşk olduğu vurgusu yapılmıştır. Anlatılardaki aşkı yüceltme ve aşk önünde çekilen eziyetlerin normalleşmesi, bölge kültüründeki görücü usulü evliliklerin fazlalığındandır. Çocuk yaştaki gelinlerin neredeyse dedesi yaşındaki adamlara kurban edildiği bir coğrafyada, kadın tarafından bu tür normlara karşı gelmenin sonuçları ağır bile olsa takdir edildiği görülmektedir. Aşk ve ayrılık içerikli iki temanın yoğun işlendiği bir destan türüne örnektir.

Kaynak Kişi: Feleknas Esmer, Diyarbakır/Kulp, 1963, dengbejer, okuma yazması var, ev hanımı (Görüşme: 12.09.2018)

Mi go anê zirzê veke ez xerîbekim ez li te diğêrim, Wê ez saxim qurbana te kim keko law ez qurbana te bim lawo...

Dedim anne sürgüyü aç ben bir yabancıyım seni arıyorum, Ben hayattayım fakat sana kurban olayım abi, sana kurban olayım oğul...

Ataerkinin kadını hediye (kurban sunma) etme ve daha sonra kızın kendi evine yabancılaşması ataerkinin bir sonucudur. Mal gibi alınıp satılan evin gerçek kızı, evlendirilince ötekileşiyor, eve gelin olarak gelen başka bir kız ise evin kızı konumunda görülüyor çünkü erkin soyadını, eve aldıkları kadın sürdürmektedir. Dışarıya giden öz evlat kız ise artık kendi eviyle ilişkisi kesilmiş, evine yabancılaşmıştır. Bu anlatıların daha çok erkek tarafından aktarımı bu geleneğin kalıplaşmasına ve devamına sebebiyet vermiştir. Kadın bu aktarımında kurban rolünü kabullenerek başta babasına, sonra erkek kardeşine daha sonra eşine boyun eğerek ailesinden kopuşu, uzaklaşmayı engellemeye çabalamaktadır. Cinsiyet eşitsizliği kodlarının rahat okunduğu bir aktarımdır. Ayrılık ve özlem duygularının baskın olduğu iki farklı tema, hikâye içinde işlenmiştir. Bu türdeki anlatılar incelendiğinde kadın aktarımlarında erkek manipüle etkisi olduğu görülmektedir.

Kaynak Kişi: Feyfure Güzeldere, Bitlis/Mutki, 1954, dengbejer, okuma yazması yok, ev hanımı (Görüşme: 19.08.2018)

Lolo berxo şehra serê ya nîşaniyê, Lolo cano qurban şera serî ya nîşaniyê, Lolo heyran wenda kirî li ser kaniyê, Lolo cano wenda kirî ser kaniyê, Bila bêşkin bavên ser gundiya tiyê, Bila herçî feqîr çi jê qediyê, Herçî zengîn bila bidin her yek zêr û yek mejdî ye...

Ey kuzum, kaybetmiştir çeşmenin başında, Parçalayıp atsinlar köylülüğün üstüne, Fakir olanlardan ne çıktıysa, Zenginler birer altın ve mecdiye versinler...

Sosyal gerçekliği kabul eden kadın, durumu alelade görerek aktardığı görülmektedir. Kadın aktarımları diyalektik olarak kurulan söylemler barındırmaktadır. Bu da anlatının erk tarafından denetlendiği ve manipüle edildiği düşüncesini doğurmaktadır. Dolaylı anlatıma örnek bir aktarımdır. Maddî ve manevî mevkisi düşük olan ailelerin kızları sosyalleşmede erkek kişisiyle görüşemez, görüştüğünde “adı çıkmak” diye bir deyim kullanılır ve bu kızın adı çıkarsa daha kötü koşuldaki birine başlık almadan verilir. Bu verilen kişinin eşi ve çocukları olsa bile önemli değildir, çünkü kızın evlenerek adını temize çıkarması her şeyden daha önemlidir.

Baş bağlamak kadınlığa geçişin bir sembolü durumundadır. Evlenecek olan çocuk bile olsa başı bağlı dendiğinde birine sözü kesilmiş, biraz büyüyünce o kişiye verilecek anlamına gelmektedir. Gelinlik giydirildiğinde ise beli bağlanır, bakireliğin ve el değmemişliğin sembolü olarak paketlenip erkek tarafına sunulur. Bu durum hem kadın için hem onu alacak kişi için büyük bir onur/gurur kaynağıdır. Çocuk yaşta verilmesinde diğer bir kasıt ise gözünün açılmamış olması, idrak etme durumuna gelmemiş olması, ondan gelecek veya ona gönül vermiş kişiden gelecek isyan ve çatışmayı önlemek amaçlıdır.

Rızasız evlilikler için söylenen çok sayıda şarkı vardır. Bu tür aktarımların devam etmesi ve üretkenliğinin bitmemesinin nedeni bu tür evliliklerin kırsal yörelerde hala devam ediyor olmasındandır. Kız çocuklarının tepkisi evleninceye kadar devam eder, daha sonra mezara konmuş bir ölü gibi kendisinde kabullenmenin verdiği derin bir sessizlik olur. Tekrar konuşmaya başlaması kendinden çok büyük erkeğin ölmesi ve çocuklarının artık büyümüş olmasından sonradır. Bu durumda yarım bıraktığı sözleri gözyaşları içinde artık yaşama geç kalmışlığın öfkesiyle beddua ederek dile getirir ve yaşadıkları baskıları tekrar ezgili aktarmaya başlar. Yaşı geçkin kadınların bu söylencelerini kimseyi bulamadıklarında suya, toprağa tüm duygularını anlatılarla ezgili bir şekilde dile getirdiklerini belirtmişlerdir. Bu anlatıda sosyal normlar, gelenek/görenek ve töre gibi katı sosyal normların kadını kıştırdığı ve bir cendere içinde kadının söylemlerinin yönünü değiştirdiği görülmektedir.

Kaynak Kişi: Mukaddes Altın, Bitlis/Hizan, 1956, dengbej, okuma yazması yok, ev hanımı, (Görüşme: 20.08.2017)

Xalê cemîl xalê cemîl lo lo wez gûne me
Lo lo xalê cemîl min bi heyrano
Wele tu extîyar î dîno w'ez çarde me
Lo lo Xalê Cemîl emrê teyê çûye çil û pênc e w'ez çarde me

Cemil Dayı bana yazıktır
Lo lo Cemil Dayı kurbanın olayım
Vallah sen yaşlısın ben daha ondördüm
Lo lo Cemil Dayı sen kırbeşindesin ben ondördüm

Yukarıda sözleri verilen kilam, çok meşhur bir Kürt şarkısıdır. 14 yaşındaki küçük bir kız çocuğu, 45 yaşındaki bir adama zorla veriliyor ve küçük kız ağzından Huseyne Farê adındaki meşhur Kürt dengbej tarafından seslendiriliyor. Ondan önce seslendiren olup olmadığı bilinmemektedir. Bir kadının, özellikle bu durumu yaşayan kız çocuğunun annesi veya halası tarafından seslendirilmiş olma ihtimali yüksektir. Anlatı içinde kadın özel durumlarının olduğu ve acısını yine bir kadının anlayabileceği özel cümleler hissedilmektedir. Bir erkeğin bu işler acısı durumu kabullenmeyip şarkı olarak seslendirmesi nadir görülen bir durumdur. Sanatçı duyarlılığının verdiği sosyal durumu eleştirme misyonundan kaynaklandığı düşünülmektedir. Erkek-kadın tüm dengbejler tarafından da eleştirilerek bu ağıt seslendirilir fakat benzer durumu yaşayan çok kadın olduğundan seslendirilen tüm bağlamlarda her dinlenişte derin bir hüznü yaratır. Dayı (xal) söylemi, Kürt kültüründe yaygın bir söylemdir. Yabancı tüm erkeklere seslenirken “dayı” denir. Anaerkilliğin simgesi olarak günümüzde hala bilinçdışı olsa da belirtiliyor. Bilinçdışı diyorum çünkü ataerkillik bu tür söylemleri kullanımdan kaldırmakla mükelleftir.

Toplumsal cinsiyetin bu kültürde olmaması gerektiğinin işareti bu tür, anne yakınlığı akrabalığı bildiren ifadelerin sık kullanımı ve anlamlarının erkek dengbejler tarafından idrakıyla cinsiyet ayrımcılığının ilk zamanlardaki gibi görülmeyeceği, kadının insan olarak görüleceği kanısındayız.

Kaynak Kişi: Engin Dervişoğlu, 1998, dengbej, Van/Çatak-dokuzdan sürmeli köyü, lisans, okuyor (Görüşme: 07.09.2018)

Ax Feqî Silé siwaré Temo bi desmala ser desté qiz û bûka
(Ah suvari Silé Temo'nun suvarisi, kızların ve gelinlerin başındaki eşarp)

Were dilém yar yar, dilem yar yar, dilem yar yar
Were dilém yar yar dilem yar yar siwaro.
(Yüreğim yar yar, yüreğim yarım yar, atlım yar yar)

Yukarıdaki Hozan dağı adlı kilamda da kadınların Sile Temo adlı atlı kahramanın “kız ve genç kadınların eşarbi” nitelemesiyle kadınların bu tür kahramanlara gönül verdiği belirtilmiş, yani güzel kadınların bu tür kahramanların burnunun ucunda olduğu fakat bu kahramanların da kadınlarla işi olmadığı, kadınların eşarbinin ucuna bile bakmadığı dile getirilmiştir. Kadınların kendilerine karşı ilgisiz erkeklerle ilgilenmesi aile yapılarının ataerkil yapısıyla özdeşleşmektedir. Aile içinde erkek sevgisinden yoksun büyüyen kadınların bu durumu aile kadar güvenilir biri olarak gösterilmesine sebebiyet vermekte ve kadın bedenine çok düşkün olmayan bu adamlarla iyi bir aile kurulacağı düşüncesini doğurmaktadır. Diyalektik ilişki kadının duygularında karşılık olmaksızın güvenlik ihtiyacını karşılamaya yönelik işlenmiştir.

Kaynak Kişi: Şemsi Kaya, Van/Çatak, 1955, dengbej, okuma yazması yok, ev hanımı (Görüşme: 21.08.2017)

Vah kurê Memê Abbasî, lawê Memê Abbasî feqîr
Feqîrê şelwarê xwêdanê, wey, diya te kor bû û tu nas nekir, lawê min ê feqîr.
Ax Memê ji Amedê tê Kurê min feqîr ji Amedê tê
Ax lawê min ê feqîr şekerî davêje ser hespê, lawê min ê feqîr şekerî li hespê
Ax kurê min, diya te cil û berg li xwe kiribûn, lawê min feqîr, cil li xwe kiribûn.
Ax memyane memyane
Kurê minê feqîr memyane memyane
Ey lawê min ê feqîr, singe we zozane xweş e, jaro lawo singe zozane
Ya min, diya te kor e, xencer li te xist, kurê min feqîr, diya te kor bû, bi xencer li te xist

Vah mem abbasinin oğlu gariban meme abbasinin oğlu
Şalvar giymiş gariban vah meme annen kördü seni tanımadı gariban oğlum
Vah meme gelir Diyarbakırdan gariban oğlum gelir Diyarbakırdan
Vah meme ata yüklemiş şekerî gariban oğlum ata yüklemiş şekerî
Vah oğlum anne giydi elbiseleri gariban oğlum annen giydi elbiseleri
Vah meme memdir mem
Gariban oğlum memdir mem
Vah meme alan yüreği vadi kadar güzel gariban oğlum yüreği vadi kadar güzel
Vah meme anne kördür hançer vurdu gariban oğlum annen kördü hançer vurdu

Trajik bir destan olan Memê Alan destanında ise, babası ölen ve annesinin tek evladı olan Memê'nin evlenip askere gitmesi ve bir gece ansızın gelerek, annesi uyanmasın diye sessizce eşinin yatağına yatıp uyuması ve ardından annesinin uyanıp gelininin yatağında yabancı bir erkeği görerek hançeri alıp üstü

örtülü oğlunu böğründen vurarak öldürmesi sonucu, annesinin oğlunun ardından yaktığı ağıttır. Ağıt olmasına rağmen kadınların halay çekerek bu trajik hikâyeyi aktarması yapısökümsel açıdan lirik olarak yakılan türlerin de farklı fonksiyonlar yüklenerek sürdürülebilirliğinin sağlandığını ve anlatılmak istenenin ötesinde bazı anlamlarının olduğunu göstermektedir. Kadınların iftiraya kurban gittiği bir coğrafyada, anlatının da farklı türlerde ve bağlamlarda aktarımı yine kadınlara mesaj içeriğinin bir fonksiyonunu göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışma; 1-Anlatı geleneğinde sözlü aktarım, 2-Yapıbozumcu sanat akımı, 3-Post-yapısasal feminizm kuramı, 4-Kadın anlatılarında yapısöküm olmak üzere 4 bölümden oluşmaktadır Kadın dengbejler ve anlatılarının yapısökümsel analizinde derlenen kadın anlatılarından çeşitli türlerde dengbej aktarımlarına örnekler verilerek bu anlatıların yapısökümsel anlamda analizi yapılmış ve hem emik hem de etik gözlem neticesinde yorumlanmıştır.

Birinci bölümde anlatı geleneğinde sözlü aktarımın türleri açıklanırken Genette (2011) başta olmak üzere sözlü aktarımların genel çerçevesi diğer kuramcıların belirlenimi ışığında açıklanmıştır. İkinci bölümde Derrida (2003) tarafından geliştirilen yapısökümcülüğün metin dışında ses merkezci çalışmalarda nasıl uygulandığı diğer referans kaynakların bilgisi doğrultusunda sesmerkezcilik baz alınarak açıklanmıştır. Üçüncü bölümde Postyapısasal feminizm kuramının kadın anlatılarına yönelik düşünce ve çoklu düşüncelerin önemine değinen fikirler ve tartışmalar anlatı sanatı üzerinden açıklanmış, bu hususta Butler ve Irigaray'ın görüşlerinden yola çıkılarak diğer referanslar oluşturulmuştur. Dördüncü bölümde ise kadın dengbejlerin anlatılarındaki yapısökümsel inceleme ele alınarak 8 kadın, 2 erkek dengbej aktarımcının çeşitli türlerdeki anlatıları yorumlanarak, anlatı metinlerinden yola çıkarak analiz yapılmıştır.

Dördüncü bölümde ayrıca kadın dengbejlere sorulan sorular doğrultusunda genel ve özel yorumlamalar da yapılmıştır. Kadınlardan benzer cevaplar alınmasına rağmen erkek dengbejlerden kısmen farklı yanıtlar alınmıştır. Kadın dengbejlerin müzikal anlatıları yukarıda yorumlanmış ve ifade şekillerinin birbirinden farklı düşüncelerin bilinç akışı yoluyla ortaya çıktığı görülmüştür. Bir yandan erkek egemen yapıdan rahatsız, söylemlerini lirik türlerden oluşturmaları, bir yandan da yine erkeği söylemin kahramanı yaparak sistemin değişmezliğine karşı bir çaresizliğin sonucu olarak sistemin devamına yol açtıkları görülmektedir. Bu karşıt ikileme hem yapıbozum hem de cinsiyet kodları ortaya çıkmaktadır. Dengbej kadınların yaşları göz önüne alındığında genel olarak elli yaş üstü, okuma yazması olmayan ev hanımı, dengbej niteliğindeki kadınlar olduğu görülmektedir. Yaşlı ve genellikle eşi vefat etmiş bu kadınların toplum içinde rahat hareket etmesinde, topluluk içinde kadın cinsel kimliğinde artık görülmeişleri yatmaktadır. Sistemin artık ötekisi olmayan bu kadınlara saygı gösterilir, söyledikleri her şey yaşlarına hürmete verilir. Geçmişte kabullendikleri her şeye karşı duruş sergileyen bu kadınlar ise hem geçmişlerine isyanı dua-beddua ederek gösterir, hem de özgürce her düşüncelerini bu cinsiyetsizlik vasfıyla dile getirirler. Butler'in dile getirdiği gibi kadının dil aracılığıyla sömürüldüğü ve sistemin ötekisi olduğu bir zamandan yine belli bir zaman ardından dil aracılığıyla özne olması ve varlığını tanımlayacağı gerçeği bu kadınların anlatı yaşamlarında görülmektedir.

Kadın kaynak kişiler; stran söylemeyi dinlediği kasetlerden ve katıldıkları düğünlerde söylenen govend stranlarıyla öğrendiklerini ve dengbejliğe öyle başladıklarını belirtmişlerdir. Dengbej kadınlar genellikle 15 yaşından beri stran söylemeye merak salmışlardır. Erkek dengbejler kadınlar tarafından dile getirilen lirik stranları söylemektedirler. Söylenen kilamların yüzde ellisinden fazlası kadınların yaktıkları ağıtlar ve dile getirdikleri diğer lirik şarkılar oluşturmaktadır. Genellikle ağıt tarzı stranları dile getiriyorlar, düğünlerde bile bu lirik stranlarla halaya eşlik ediyorlar. Çünkü içindeki duyguları en güzel ve en rahat bir şekilde bu stranlarla dile getirdiklerini belirtmişlerdir. Dengbejler, sadece kilam söylemezler, aynı zamanda destan ve masal anlatıcısı, tarihçi, şair ve bestekârdırlar. İnsana dair ne varsa eserlerinin konularını teşkil etmekte ve bu yaşanılanları da kendilerine özgü bir biçimde kurgulayarak halk kitlelerine sunmaktadırlar.

Kaynak kişilerin dengbejlige başlama yaşlarının aile geleneği olmasından kaynaklı küçük olduğu görülmekte, evlilik yaşının da o yaşlarda olmasından kaynaklı dert yandıkları için söylemeye başladıkları düşünülmektedir. İlk başta düğün kültüründeki icralara eşlikle daha sonra dengbeji kültürünün divanlarına girerek, köyün meşhur dengbejlerinin divanına defalarca katılarak icra etme yeteneklerini geliştirmişlerdir. Bu ortamlarda kadın, kendini dışlayan dili kullanmak zorunda kalmıştır. Ayrıca kadın, erkek karşısında konumlandırılmış ve anlatıları da öteki üzerinden kurgulanmıştır. Aile içinde dengbej kültürüyle yaşamını kuranlar, kolaylıkla söyleme adapte olmuş ve kadınlar da söylemeye başladıkları için söz ve ses merkeziliğin erk olmasına aldırmadan söylemenin büyüsel etkisiyle aktarım yapmışlardır. Genelde tema olarak; aşk, ayrılık, kahramanlık, iftira, acı, ölüm, yoksunluk gibi sosyal durumları aktardıkları kilamları okudukları görülmüştür. Erivan yöresi ve meclisi kilamlarıyla birlikte düğün kilamlarını da okurlar. Çevrelerinde genellikle anne baba ve tanınmış birçok dengbej meşhurdur. Evdalé Zeynê, Şêx Silê, Sisın Begce Meryemxan, Sinemxan, Eyşe Şan gibi kadın dengbejlerden etkilendikleri ve anlatılarının cesur yapısını anlatılarına aktardıklarını belirtmişlerdir. Kadınların genellikle düğün ve acı günlerde ağıtlar yaktığı, gelin evine gidilirken de acı söylemlerin hem kilam hem de ağıt tarzında ifade edildiği ve genellikle acı üzerine kilamlarının fazla olduğu görülmüştür.

Kadınlar müzikal üretimlerini genel olarak; ev, tarla, bahçe, yayla, nişan-kına-düğün ve taziye ortamlarında (hastane, mezarlık, mahalle vb.) gerçekleştirirler. Bunun yanında yaşı geçkin kadınların sosyal ve siyasi olaylarla birlikte toplumsal olaylara eleştirel yaklaştığı ve anlatılarında dile getirdiği görülmüş, bu anlatılarını sözlü kültür ortamında ve medyadan edindikleri bilgiler ışığında yorumlayıp aktarmışlardır. Kürt sözlü kültüründe kadınların nasıl bir misyonu olduğu bulunduğu bağlama ve iktidar biçimlerine göre farklılaşmaktadır. İslami hükümlerin baskın olduğu yerlerde ifade etme biçimleriyle, aşiret ortamlarında yetişen kadının aktarım ve söylem biçimleri daha kapalı, müziğin aile geleneği olduğu bağlamlarda ise daha esnek ve bambaşka dışavurumlar oluşabilmektedir. Hangi bağlam veya koşullarda olursa olsun kadının müzik kültürü ortamlarına uzak olmadığı gerek dinleme gerekse söyleme ediminde bulunduğu ve koşullarını zorlayarak kültürel taşıyıcılık rolünü kendi bireysel mücadelesiyle gerçekleştirdiği görülmektedir.

Erkek dengbejlerin ilk olarak annelerinin söylediği ninnileri ve acı içinde kıvrılırken kadının seslendirdiği ağıtları dengbejlik olarak tanımlamadığı, duygusal boşalım (katarsis) olarak gördükleri saptanmıştır. Erkek dengbejlerin usta olarak yine erkek bir dengbeji model aldığı ve kadının meziyetini görmezden geldiği görülmüştür. Dengbejliği erkle tanımlayan kültürde kadın aktarımları da erkek dengbej tarafından söylenilerek eril bir kimliğe bürünmüştür. Fakat aktarımların yapışökümsel incelemesinde görüldüğü gibi aktarımlardaki egemen cinsiyetin sesi bariz görülmektedir. Butler'ın belirleniminde tekrarlı oluşan bu kalıplaşma etkisinde yine tekrarlı kadın yaratımı ürünler sahibine özne kimliği kazandırabilir. Şiirsel anlatıya dışil biçim vererek kadın, özne kimliğine kavuşabilir, böylece normatif bir kimlik kurgusu belirlenimi sağlanabilir. Anlatılarında arkaik hikayeler ve olaylar kurgulayan kadının, masal ve ninnilerde daha çok bu fantastik hayal dünyası ortaya çıkmaktadır.

İç monologda sözdizimi, dolayısıyla düzgün cümleler ve retorik ön plana çıkarken, bilinç akışında "budanmış sözdizimi", yani üç noktayla biten kısa cümleler, eksilteli ifadeler, kesik kesik ritimler, ünlem ve soru işaretlerinin çokluğu, bol imgeler vb. göze çarpmış ve ayrıca gramer kurallarına pek riayet edilmediği görülmüştür.

Söz konusu kavramların mevcut anlamlarıyla uygulamada sahip oldukları anlamlar, sosyal/toplumsal gerçekliğin öteki yüzünü gösteren işaretlerdir. Bu diyalektik de sistemin kendi içindeki çelişkisi olarak görülmektedir. İyi anlamlarıyla sürümde olan bu kavramlar idealize edilmiş ve yapışöküm aracılığıyla idealin dışına çıkma potansiyeline sahip bu kavram ve sözcükler, farklı bakış açılarıyla tespit edilebilmektedir. Toplum gerçeklerinin tam tersini yansıtan bu değer atıfları, dolaylı söylemle ifade yolu bulmasından dolayı, karmaşık bazı ifadelerin de bilinçaltı dışavurumları olduğu tahmin edilmektedir. Bu karmaşık ifade tarzlarını yorumlayan feminist yazarlar, toplum içindeki konumlarını anlamlandırma hususunda kadının erkeğe bağımlı yönü olduğunu, kadınların maruz kaldıkları yaşam biçimlerinin bu

sayede gerçek bir ifadeye kavuşabileceğini öne sürmüşlerdir. Bu anlatıların çoklu anlamlarının farklı bakış açılarıyla irdelenmesi sonucu, ataerkil kültürün tüm anlatılarında ve kültür ürünlerinde kadının gerçek imajı gözler önüne serilebilir, kadının toplum içindeki rollere dayalı konumu ve cinsiyet kavramı bu sayede açıklığa kavuşabilir.

Araştırmacılara öneri; Arkaik derinliği olan masalların yapışökümsel incelenmesiyle kadın aktarımlarının köklü geçmişi daha detaylı görülebilir. Bu yöntem, sözlü kültürün diğer aktarım türlerine de uygulanabilir, özellikle Aşık atışmalarında yapıbozumcu yaklaşım, kadın aşıkların görünürlüklerini ortaya çıkarma potansiyeli taşımaktadır. Kadın ve erkek aktarımcıların, aktardıkları şiirsel ve müzikal malzemeden yola çıkarak, kadın aktarımcıların erkeklerin tanımladığı kategoriden çıkarak özne kategorisine alınma, görünür olma durumları yapışökümsel analizler sonucunda ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca bu yöntem, sözlü kültürde anlatıcı-dinleyici karşılıklı iletişim/etkileşim doğrultusunda anlatıyı zenginleştirileceğinden, üretkenliği artıran bir yöntem olarak da kullanılabilirliği görülmüştür. Tarihçilerin bu anlatıdaki ifadelerden yola çıkarak sözlü tarihle belirtilen durumların yaşanmış olma ihtimallerini araştırmaları, konuya farklı bir derinlik de katabilir. Kadınların sosyal durumlarındaki baskıyı müzikle dillendirmeleri ve direkt değil de dolaylı yoldan iletmeleri, sosyolojik açıdan bir sıkıntı kabul edilmeli, kadın araştırmaları ve sorun çözme merkezleri tarafından dikkate alınarak bu tür aktarımlarda yardım talebinde buldukları da dikkate alınarak gerekli desteğin verilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aloglu, D. (2010). Post-yapısalcılık ve Feminizm Tartışmaları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi, Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.
- Allison, C. (2005). “Folklor ve Fantezi: Kürt Sözlü Geleneğinde Kadınların Sunumu” Devletsiz Ulusun Kadınları/Kürt Kadını Üzerine Araştırmalar, ed. Shahrzad Mojab: 246-247. İstanbul: Avesta Yayıncılık.
- Aybakan S. D. (2013). Judith Butler ve Post-Modern Feminizm, Danışman Prof. Dr. Ahmet Cevizci, Bursa -Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Sistemik Felsefe ve Mantık Bilim Dalı, Yüksek lisans Tezi.
- Aydın S. N. (2015). Geleneksel Kadın Rollerinin Yeniden Üretimi: Elif Şafak’ın Siyah Süt Romanında Otoriteyle Uzlaşmak Odak, Monograf Journal dergisi.
- Balkin, J. M. (2004). Yapısöküm, Çev.: Kasım Küçükalp. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Cilt: 13, Sayı:1, 2004. ss. 321-332.
- Benhabib, S. (1990), “Epistemologies of Postmodernism: A Rejoinder to Jean-François Lyotard”, Feminism/Postmodernism içinde, (ed.: Linda Nicholson), Routledge: New York, s: 107-130.
- Benhabib, S. B. J. vd. (2008), Çatışan Feminizmler, (çev: Feride Evren Sezer), Metis: İstanbul.
- Boyne, R. (2009), Foucault ve Derrida: Aklın Öteki Yüzü, (çev: İsmail Yılmaz), Bilgesu: Ankara.
- Bravo B. I; B. Hamdi; S, Banu A. (2019). Çağdaş Fransız Felsefesi, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Cohn, D., (2008). Şeffaf Zihinler: Kurmaca Eserlerde Bilincin Sunumu, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Metis Yayınları.
- Foucault, M. (2003). Cinselliğin Tarihi (çev.), Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Genette, G. (2011).Anlatının Söylemi. Çev. Ferit Burak Aydar. İstanbul: Boğaziçi Üniversite Yayınevi.
- Gérard G. (2011). *Anlatının Söylemi Yöntem Hakkında Bir Deneme*. Çev. Ferit Burak Aydar. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Grozs, E. (1998), Jacques Lacan: A Feminist Introduction, Routledge: London.
- Hekman, S. (1992), Gender and Knowledge: Elements of a Postmodern Feminism, Polity: Cambridge.
- Irigaray, L. (1985). “Speculum of the Other Woman”, Cornell University, New York.

- İrigaray, L. (2006), Ben, Sen, Siz: Farklılık Kültürüne Doğru, (çev: S. Büyükdüvenci& Nilgün Tatal), İmge: Ankara.
- Işık, E. (2000), Öznenin Dili, Bağlam: İstanbul.
- Judith B. (1993). Bodies That Matter, Routledge, London, p. 3.
- Kaplan, M. (2018). Post-Yapısalcı Kuram İlişkisinde Feminizm, International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, Vol:4, Issue: 9; pp:452-462
- Kristeva, J. (2004), Korkunun Güçleri, (çev: Nilgün Tatal), Ayrıntı: İstanbul.
- Lacan, J. (1994), Fallus'un Anlamı, AFA: İstanbul.
- Meyers, Diana T. (1992), "The Subversion of Women's Agency in Psychoanalytic Feminism: Chodorow, Flax, Kristeva", Revaluing French MOI, T. (1993), Sexual Textual Politics, Routledge: New York.
- Moi, T. (1986), The Kristeva Reader, Basil Blackwell: Oxford.eminizm içinde, (ed. Nancy Fraser), Indiana University Press: Indianapolis.
- Norris, C. (2002). "Deconstruction: Theory and Practice", Routledge, New York.
- Öztürk, S. (2012). Kadın Kimliği Bağlamında Kültürel Bellek ve Van Merkezdeki Kadın Dengbejliği Yansımaları, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Müziği Anabilim Dalı, Türk Müziği Yüksek Lisans Programı, İstanbul.
- Öztürk, S. (2013). Kadın Dengbejler: 'Van Kadın Sanatçılar Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği Örneği', Toplumsal Cinsiyet, Bahar 2013 / Sayı 6.
- Sarup, M. (2004). "Post- Yapısalcılık ve Postmodernizm", Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Selvi, Y (2014). Feminist Teori ve Sanat Üzerinde Derrida Etkisi: Yapıbozum, İdil dergisi, 3.11 (2014): 79-98.
- Sheila, R. (1994), Kadınlar, Direniş ve Devrim, çev. Nilgün Şarman, Payel Yayınevi, İstanbul.
- Tura, S.M. (2007), Freud'dan Lacan'a Paikanaliz, Kanat: İstanbul.
- Uzunoğlu, M. (2019). Yapıbozumcu Çağdaş Sanat Pratikleri, Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, Kış 2019 (21), s. 21-31.
- Whitford, M. (1992), The Irigaray Reader, Blackwell: Oxford.
- Zengin, B. (2015). Ataerkil Sistemin Yapısökümü Olarak Meltem Arıkan'ın "Yeter Tenimi Acıtmayın" Başlıklı Romanı, Türkiye'de ve Dünyada Kadın Araştırmaları (Ed. Gülseren Ağrıdağ), Adana.
- Zerzan, J. (2015); Modernizmin Felaketi. <http://sosyalsavas.org/2012/09/postmodernizm-felaketi-john-zerzan/> Erişim Tarihi: 05.09.2023

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı, verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH

SANAT YAPITI VE YENİ MEDYA
WORK OF ART AND NEW MEDIA

Öğr. Gör. Mustafa KIRCA¹

ÖZET

Süregelen zaman içinde tarihsel, kültürel, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin etkisi altında sanat algısı sürekli değişmiş, buna bağlı olarak farklı düşünce ve anlatım biçimleri ortaya çıkmıştır. Özellikle elektronik ve iletişim alanındaki gelişmeler küreselleşmeyi beraberinde getirerek “dijital kültürün” ve sanal (dijital) ortamların doğuşuna neden olmuştur. İnsanın iletişim, düşünme ve görme gibi duyuşsal becerilerini değiştirmiş ve geliştirmiştir. Bilgiyi yaratma ve tüketme konusunda demokratik bir ortam sunarken yeni paylaşma biçimlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Teknolojik, bilimsel ve kültürel gelişmelerin bir sonucu olarak toplumsal dönüşümler yeni bir dünya görüşü yaratmıştır. Sanat üretimi kavramsal zeminde anlam bulurken teknoloji, sanat yapıtının oluşumunda önemli bir araca dönüşmüş, yeni medya sanatının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yeni medya, sanatçıya özgür ve esnek bir yaratım alanı sağlarken kavramsal fikirlerin yapıta dönüşmesinde önemli bir pratik halini almıştır. Zaman ve mekân kavramları anlamını yitirerek yapıt-izleyici ilişkisini değiştirmiştir. İzleyicinin yapıta müdahalesini mümkün kılarak, izleyiciyi yapıtın bir parçası veya tamamlayıcı haline getirmiştir.

Sanat yapıtı ve yeni medya ilişkisinin irdelendiği bu çalışma da yeni medyanın kavramsal sanat fikirlerine güncel uygulama alanları sağladığı, sonuçlar açısından yeni medya teknolojilerinin önemli ifade araçlarına dönüştüğü ve izleyicinin yapıtın tamamlayıcısı olduğu kanısına varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Sanat, Sanat yapıtı, teknoloji, dijital sanat, yeni medya

Jel: L82

ABSTRACT

In the course of time, the perception of art has constantly changed under the influence of historical, cultural, scientific and technological developments, and different forms of thought and expression have emerged accordingly. In particular, developments in the field of electronics and communication have brought globalisation and led to the birth of ‘digital culture’ and virtual (digital) environments. It has changed and developed human sensory skills such as communication, thinking and seeing. It has enabled the emergence of new forms of sharing while providing a democratic environment for creating and consuming information. As a result of technological, scientific and cultural developments, social transformations have created a new world view. While art production finds meaning on the conceptual ground, technology has become an important tool in the formation of the work of art, leading to the emergence of new media art. New media has become an important practice in the transformation of conceptual ideas into artworks while providing a free and flexible creation space for the artist. The concepts of time and space have lost their meaning and changed the relationship between the work and the audience. By making it possible for the viewer to intervene in the work, it has turned the viewer into a part or complement of the work.

In this study, in which the relationship between artwork and new media is analysed, it is concluded that new media provides current application areas for conceptual art ideas, new media technologies have become important means of expression in terms of results, and the viewer is the complement of the work.

Keywords: Art, artwork, technology, digital art, new media

Jel: L82

¹ Amasya Üniversitesi, Tasarım MYO Grafik Tasarım Programı mustafa.kirca@amasya.edu.tr. ORCID: 0000-0001-7221-3070

1. GİRİŞ

İnsan, var olduğu zamandan günümüze toplumsal bir varlık olarak anlamak, anlaşılacak, duygularını ifade etmek, düşüncelerini aktarmak, bir fikri geliştirmek, eleştirmek, göstermek veya ortaya çıkarmak gibi çeşitli nedenlerden dolayı iletişim kurma ihtiyacı duymuştur. Bireysel olarak işaret, sembol, resim gibi göstergelerden başlayarak buluşlara, teknolojik gelişmelere ve döneminin gerekliliklerine paralel olarak baskı teknikleri (baskı sanatları ve matbaa) telefon, televizyon, süreli yayınlar, internet, sosyal medya kullanımına uzanan küresel iletişim yöntemlerine geçiş yapmıştır. Zaman, mekân ve mesafe gibi kavramlar önemini yitirirken daha ekonomik ve ergonomik yeni iletişim modelleri ortaya çıkmıştır. Bilgisayar, tablet, cep telefonu, sosyal mecralar (youtube, twitter, instagram, facebook vb.), web ortamları, dijital platformlar olarak sayabileceğimiz ve günümüzün popüler iletişim kültürünü oluşturan bu iletişim modelleri yeni medya olarak adlandırılmıştır (Gökçe, 2022).

İnsan ve insan grupları arasında gerçekleşen duygu, düşünce, davranış ve bilgi alışverişi olarak tanımlanan iletişim, kendi çağına ait yöntemler, uygulamalar veya teknolojik araç ve gereçler vasıtasıyla bir faaliyet olarak gerçekleşmekte ve anlam kazanmaktadır. Diğer bir ifadeyle iletişim insanın varlık sürdürme biçimindeki gelişmelere göre değişimlere uğrayan insana özgü bir olgudur.

Dolayısıyla bilgisayar, internet ve dijitalleşme süreci günümüz iletişim anlayışında köklü değişiklikler meydana getirerek, insanların kavrama, ifade etme, bilgiyi ve sanatı üretme biçimlerinde değişiklikler yaratmıştır. Yeni medya kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kavram geleneksel medyanın tek taraflı ve sınırlı durumunun aksine karşılıklı etkileşime (interaktif) dayalı multimedya ortamı sağlayarak zaman ve mekândan bağımsız yeni bir anlam kazandırmıştır (Becer, 1997: 11; Oskay, 2011: 1; Cancat, 2008: 166; Dinç & Dinçer, 2019: 93-94). Sanat, çağlar boyunca teknoloji ve toplumsal gelişmeler ışığında beslenmiş, etkilenmiş, gelişmiş veya yeni anlamlar kazanmıştır. Sanat bir iletişim modeli olarak düşünüldüğünde sanat yapıtının inşasında geleneksel yöntem ve teknikler popülerliğini yitirerek, teknolojinin ve endüstrinin olanakları ile birlikte (değişen) yeni anlayışlar etkili olmuştur.

Çalışma sanat yapıtı, yeni medya ve sanat yapıtı olarak iki ana başlık altında ele alınmıştır. Yeni medyanın sanat yapıtına olan yansımaları incelenmiştir. Çalışma süresince betimsel araştırma, yöntem olarak kullanılmış ve konu ile ilgili literatür taraması yapılarak, veriler nitel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir.

2. SANAT YAPITI

Sanat “bir amaç için olan; bir amaca hizmet eden, bu amaca ulaşma yollarının bilincini taşıyan üretme, oluşturma, ortaya koyma mahareti ve bir yaratma etkinliğidir” (Durhan, 2020: 1981). Aristoteles sanatı doğanın işini tamamlamak, ona öykünmek veya onu taklit ederek bir üretme ya da meydana getirme etkinliği olarak görmektedir. Platon için ise sanat bir öykünme ve üretme olarak doğanın taklit edilmesidir (Durhan, 2020: 1981). Bu düşünceye göre doğa gerçeğinin sanatçının duygu, düşünce ve görüşleri çerçevesinde yeniden yorumlanması veya ortaya koyulması olarak da ifade edilebilir. Dolayısıyla nesnenin eser olarak kabul edilmesindeki etken sanatçının zihnindeki amacına yönelik nesnenin aldığı form, bu bağlamda beceriye dayalı üretimdir (Durhan, 2020: 1981). Sanatçının amacı bir etken olarak düşünüldüğünde eserin “gerçekliği” gösterme biçimi, olduğu gibi değil sanatçıya görüldüğü gibi göstermesidir (Lenoir, 2002: 90). Bu noktada Goodman yapıtın kendisini yerine özne nesne ilişkisi üzerinde durmaktadır. Bir şeyin sanat yapıtı olarak kabul edilmesi nesne ile canlandırma, ifade, dünya görüşü veya örnekleme gibi farklı simgeler dizgesiyle diğer bir deyişle göstergeler veya göndermeler vasıtasıyla bağıntı kurulması anlamına geldiği ifade etmektedir (Lenoir, 2002: 139). Dolayısıyla “Bir nesne, belirli biçimde bir simge olarak işlev gördüğü için ve gördüğü sürece kesin olarak bir sanat yapıtına dönüşür” (Lenoir, 2002:141).

Sanat yapıtının dilinden anlamayan bir izleyiciye göre yapıt sıradan bir nesnedir. Ancak onun plastik özelliklerini kavrayan bir kişi için farklı ve özeldir. Eroğlu’na göre sanat yapıtına yaklaşımı öncelikle

“dıştan görme” oluşturur. Yapıt dıştan görülerek plastik değerleriyle göze çarparak izleyici etkiler. Daha sonraki süreci ise “içten görme” olarak ifade etmektedir. İçten görme ise “a-plastik” boyutlar üzerinde derinleşmesidir (Eroğlu, 2020: 9-26). Diğer yandan sanat yapıtının yapıt olarak görülmesinde yapıtın, fiziki ve sosyo-kültürel çevreyle kurduğu ilişki, hayal gücünü içermesi, yaratıcılık, insan zihninin gelişimini barındırması ve insanın gereksinimi olan bir ihtiyacı karşılaması gibi özelliklerin öne çıktığı görülmektedir (Sanat ve Bilgi, 2020).

Sanatçı, yapıtının kaynağı olarak durum veya olayları tinsel bir duyarlılıkla algılayıp, özümseyerek psikolojik bir süreç başlatmaktadır. Süreç dahilinde oluşturduğu zihinsel imgeler duysal ihtiyaçlar tarafından yönlendirilmekte ve sanat yapıtının ortaya çıkma sürecinin ön aşamasını oluşturmaktadır. Yapıt oluşuncaya kadar sanatçının zihinsel sürecine bağlı olarak oluşan imgeler sık sık değişikliğe uğramaktadır. Bu süreç hem düşünsel hem de teknik (uygulama) anlamda kişiye özgü gelişme ve farklılıklar göstermektedir. Bu gelişme ve farklılıklar yapıtın biçimsel özellikler kazanmasında, sanatçının üslubunun oluşmasında veya diğer sanatçılardan farklılaşmasından önemli bir etkidir. Sanatçı düşünsel boyuttaki yapıtı için çeşitli malzeme, yöntem ve tekniklerden yararlanmak üzere karar verici ve uygulayıcıdır. “Ancak bunlar yapıtın son durumuna yönelmez. Sanatçının zihni, imgeyi yaratırken esas alet kişinin sinir sistemidir”. Yapıtın oluşum süreci silsileler halinde ilerlemekte ve sanatın oluşumunu sağlamaktadır. “Sanatçının üzerinde çalıştığı malzeme, yapıt ortaya çıktığında bağımsızlığını yitirir: bundan böyle bir canlandırmayı ortaya koymaktan başka bir işe yaramaz. Buna karşılık, bu canlandırma da söz konusu malzeme karşısında özerkliğe sahip değildir” (Kara, 2011: 2-4; Lenoir, 2002: 137; Eroğlu, 2020: 24).

Duchamp’a göre sanat yapıtı izleyici ile sanatçı arasında bir iletişim unsuru veya aracıdır. İzleyici, sanatçı ve yapıt bu iletişim zemininde özdeşleşmektedir. Yapıtın gerçekleştirilmesi sanatçının çabası, duyguları veya kararlarından oluşmaktadır. Ancak bu oluşum tamamen estetik bir düzlemde gerçekleşmemektedir. Estetik düzleme bağlılık ise sanatçının kişisel yaratıcı sürece duyarsızlaşmasına neden olmaktadır. Bilişsel, duysal ve idari bir süreç olarak yaratıcılığın belirli normlara göre değerlendirilmesi veya yapıtın toplumsal ölçülere göre biçimlenmesi sanatçının geleneksel nesnel bilince yaklaşmasına neden olmakta ve yaratıcılıktan uzaklaşmaktadır. Aksine yapıtı yargısız yaklaşılması yaratıcılığı ortaya çıkaran önemli bir nedendir (Kuspit, 2006: 35-36).

Hayranlık uyandıran sanat yapıtları uzun zaman boyunca salt olarak sanat için değil, süsleme ve dinin yüceltilmesi için yapılmıştır. Özellikle din adamları tarafından sipariş edilerek kilise duvarlarını süslemiş veya soyluların hizmetine girerek isteklerini yerine getirmiştir. Günümüzde sanat bütün bağlayıcılığından kurtularak sanatçıda bıraktığı derin etkisi (salt sanat etkisi de denebilir) ve hoş gitme, haz alma, heyecan duyma gibi yüzeysel etkileri nedeniyle aranmaktadır. Derin ve yüzeysel etkiler bir araya gelerek, bütünsel bir etki mozaiği oluşturarak ortak bir değer yaratmakta, insanı yaşamdaki sorunlardan kurtarmaktadır. Diğer bir deyişle kendisiyle (sanat ile) problemlerden insanın çözülmesini (uzaklaşması) sağlamaktadır (Geiger, 2019: 69-70-71).

Günümüz sanat yapıtı geleneksel konulardan oldukça uzaklaşmış (dini, günlük yaşam vb...) ve hamilerle olan bağları çözülmüştür. Toplumsal, siyasi, psikolojik ya da ekonomik kodlara bürünmüştür. Sanatçı teknolojik alanların ve toplumsal değişimlerin etkisiyle kendisine bireysel bir alan yaratarak bağımsız, özgür yaratım etkinliğini elde etmiştir. Yapıtın dijital mecralarda dolaşıma sokulması ve herkes tarafından içselleştirilerek tüketilmesi yapıtın tekil özelliğini ortadan kaldırmıştır (Başar, 2015: 104). Geleneksel sanat yapıtı hamilerin estetik duyarlılıklarına ve beğenilerine bağlı kalırken zamanımızda neyin güzel veya iyi olduğuna dair normları piyasa belirlemekte, yapıtın bizdeki duysal etkisi hayret, çarpılma, şaşkınlık veya fiyatıyla ilişkilendirilmektedir. Sanat adına ne satılır ise o sanat olmaktadır (Artun, 2018: 46-47). Diğer bir deyişle şey’in sanat olarak görülmesi için sanat dünyası içinde kabul görmesi, yer etmesi gerekmektedir (Gültekin, 2014: 130). Artık “Toplumsal kurumlar, kimin bir sanatçı olacağını, sanat eylemlerini nasıl gerçekleştireceklerini ve çalışmalarının kamuya sunulmasını nasıl

garanti altına alacaklarını belirlemektedir” (Akt., Barnard, 2010: 111). Dolayısıyla, sembolik değer in kaynağı yapınının marka değeri olarak karşımıza çıkmaktadır (Artun, 2018: 47).

3. YENİ MEDYA ve SANAT YAPITI

İnsanın duyuları algılama biçimi insanlığın varoluş biçimine paralel olarak değişiklik göstermiş, tarihsel koşullar algılamanın örgütlenme biçimi üzerinde etkili olmuştur (Dini, 2021: 40). Tarih boyunca sanat ve teknoloji birbirini etkileyen veya besleyen alanlar olarak gelişmiştir. Bu alanlar insan yaşamında durum ve olayları değiştirebilecek, düzeltebilecek veya olması gereken şekle dönüştürecek güçler olmalarıyla ortak bir zeminde yer almaktadır. Teknoloji, insan ve doğa arasındaki iletişim şekline aracılık ederek düzenlerken sanat, evrenin, toplumların, kültürlerin ve gerçeklerin anlamlandırılarak kavranmasını, tinsel süreçler içerisinde dönüşmesini sağlamaktadır. Bilim ve teknoloji evrenin keşfedilmesine olanak tanırken insanın teknik açıdan donatılmasını sağlayarak düşünme, görme ve algılama süreçlerini değiştirmektedir. Bu değişimler sanat algısının da gelişmesine, değişmesine veya derinlik kazanmasına neden olmaktadır.

Gelişen teknolojiler vasıtasıyla akıllı telefonlar, bilgisayarlar, işitme cihazları, gözlükler hatta yapay uzuvlar gibi birbirinden farklı elektronik araç ve gereçler hayatımıza daha fazla nüfuz ederek bireyleri siber organizmalara dönüştürmektedir. Toplumlar alternatif bir iletişim kültürü yaratırken yaşam biçimlerinde köklü değişikliklere neden olmaktadır. Yeni anlayış ve ifade olanakları, zamana olan bağlılığın sonlanması, mesafe kavramının ortadan kalkması gibi fırsatları da beraberinde getirmektedir (Karapınar, 2018: 17-21). Hali hazırda gelişen teknolojiler toplumların davranış, düşünce ve üretim şekillerini değiştirmeye devam etmektedir.

20. yüzyıl ve sonrasında gelişen kitle iletişim araçları sosyal alanlara nüfuz ederek sanat ve kültürün diğer toplumlara yayılmasını dolayısıyla tüketilmesini sağlamıştır. Özellikle internet kullanımının yaygınlaşması sanal ağları, bir tür toplumsal sinir sistemine dönüştürmüştür, oluşan sanal örgütlenme modeli yeni medya teknolojilerini en temel iletişim araçları haline getirmiştir. Küresel çapta toplumlar tarafından benimsenerek yaygın olarak kullanılması yeni medyayı anlamın üretilmesinde önemli bir araca, bir dile dönüştürmüştür. Bu dil süregelen zamanda evrensel dijital kültürün oluşmasını sağlamıştır. Dolayısıyla bu yeni dil, sanat yapısının oluşturulmasında önemli bir üretim şekli, yeni ifade olanakları yaratmıştır (Wolf, 2000: 73; Limon, 2012: 108; Parsa ve Akçora, 2021: 2391; Dinç & Dinçer, 2019: 92).

Yeni medya sanatı “dijital teknoloji ile üretilen sanal nesnelere estetik değerlerle kurgulandığı sanat biçimi” ve geliştirilen bilgisayarlar ile ifade edilebilen bir üretim alanıdır. Multimedya sanatı, dijital sanat ve bilgisayar sanatı gibi farklı isimler adı altında da kullanılmıştır. Yeni medya sanatının “yeni” olarak ifade edilmesinin nedeni yalnızca barındırdığı güncel teknolojiler değil aynı zamanda sanatçılara yepyeni bakış açıları ve üretim olanakları kazandırmasından kaynaklanmaktadır (Çokokumuş, 2012: 53; Yenice, 2019: 20; Güngör, 2019: 9).

Yeni medya sanatı diğer adıyla dijital sanat, bilişim ve iletişim teknolojilerinin sağladığı sanal ortamlarda vücut bularak bu ortamları kendine ait ifade alanına dönüştürmüş, teknolojinin sanatla birleşmesini sağlamış ve kendine özgü yeni sanat formlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle sanatçının tasarımcı, yazılımcı, donanımcı, robotik ve genetik mühendisliği gibi farklı disiplinlere ait meslek grupları ile çalışmalar yapmasını gerektirmekte, dijitalleşme farklı disiplinlerin yeni bir bileşkesini oluşturmaktadır. “Sanatçı bugün kısmen de olsa, bilim insanı gibi hareket etmektedir”. Yeni medya sanatı plastik sanatların anlatım dilini kullanmakla birlikte biyoloji ve fizik gibi alanlardaki olanakları bir araç olarak görmekte ve izleyici katılımını sağlayarak etkileşimli bir ortam yaratmaktadır. İmajların, seslerin ve birbirinden bağımsız görüntülerin sayısal olarak üretilebilir olması ve bu sayede modüler bir yapıya kavuşması nedeniyle sanatçıya ve izleyiciye bambaşka deneyimler

sunmakta, hayal gücünün sınırlarını zorlamaktadır. Duyusal ve fizyolojik yeni kavrama modelleri ortaya çıkarmaktadır. Yapıtı raslantısal süreçten uzaklaşarak planlı, programlı, önceden tasarlanmış ve hataya yer vermeyen düzenlemelere dönüşmektedir. Dolayısıyla yeni medya öncesi sanat anlayışına göre (geleneksel) sınıflandırılmayan eserler üretilmektedir.

Yeni medya'nın sağladığı koşullar, düşsel ve duyusal olanı yapıta dönüştürme (üretim) yöntemleri geleneksel sanat objesinden post-objeye doğru bir geçiş sağlamış ve farklı alan veya yöntemlere ait sınırların belirsizleşmesine, yapıt, izleyici ve sanatçı ilişkisinin karşılıklı etkileşim zemininde vücut bulmasına neden olmuştur (Karapınar, 2018: 17-21-22; Cancat, 2018: 166-168-169; Seylan & Güney, 2016: 98-99-102).

Yetişkin'e (2016) göre "Medya sanatları olarak bugün başlıca hangi türlerin kapsandığına baktığımızda ise kapsamın dijital ortamlardan taşıdığını ve giderek farklı disiplinlere yayılarak çeşitlendiğini görmekteyiz. Geleceğin sanat dallarını oluşturan medya sanatları bugün moleküler biyoloji ve genetik, nanoteknoloji, bilişim, robotik, jeoloji, kimya, arkeoloji, mekatronik, mimarlık, finans ve ekonomi, malzeme bilimleri, sosyoloji ve siyaset çalışmaları gibi disiplinlerle iç içe geçmiş durumda".

Yeni medya sanatının felsefi kökenleri dadaizm, konstrüktivizm, postmodernizm ve fluxus akımlarına kadar geriye gittiği görülmektedir. Bu nedenle yeni medya sanatının anlaşılması ve sanat yapıtının oluşum sürecinin kavranması açısından geçmişteki izler aranmalı, incelenmelidir. Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren sanat yapıtının düşünsel boyutta ele alınması diğer bir değişle düşüncenin ön plana çıktığı sanat pratiğinin benimsenmesi sanat nesnesine olan ihtiyacın sorgulanmasına neden olmuş ve sanatçı, eser ve izleyici ilişkilerinin niteliği değişmiştir. Sanat yapıtının maddi varlığı ve formuna olan bağlılık önemini yitirerek "Kavramsal Sanat" düşüncesinin benimsenmesini sağlamıştır. Sanat nesnesi yerine kavramsal düşüncenin öne çıktığı uygulamalar da çeşitli belgeler, fotoğraflar ve videolar gibi hali hazırda var olan malzemeler kullanılmıştır. Bu açıdan kavramsal sanatın temelleri Marcel Duchamp'ta görülen "hazır nesne" kullanımına dayandırılmaktadır (Antmen, 2008: 193-194; Çeber, 2017: 87).

Duchamp "Herhangi bir nesneyi ya da eylemi sanat olarak sunmasıyla yaratıcılık olgusunun tarifini değiştirmiş, sanatın geleneksel anlamda beceri ve yeteneğe dayanması gerektiği yolundaki inancı sarsmış, sanatsal beğeniye şekillendiren etkenleri sorgulamış, kavramsallaştırma ve anlam gibi olguların plastik biçimin önüne geçmesini önermiş ve düşünsel deneyimin önem kazanmasına öncülük etmiştir" (Antmen 2008, s. 194).

Dadaizm geleneksel sanat üretimini yadsıyarak, üretimlerini rastlantısallık (sponten) ve doğaçlama temeline oturtmuştur. Özgürlükçü bir sanat anlayışını benimseyen dadaizm özgürlüğün sınırını kuralızsızlık olarak belirlemiştir. Kolaj ve assemblaj gibi teknik ve yöntemlere ağırlık vererek bu teknikleri birer ifade aracına dönüştürmüştür. Dadacıların en büyük özelliği, sanat ve yaşam arasındaki sınırları yok etme arzusu ve bununla bağlantılı olarak gelişen sanat karşıtı tavidir. Dadaizm ortak bir üslup yerine ortak sanat ruhunu özümsemiştir. Çalışmalarında fotomontaj, fotogram gibi tekniklere de yer veren dadacılar, bilgisayar ve video sanatlarının habercisi olmuştur. Bu gelişmelerin bir sonucu sanat yapıtının ne hakkında olduğu değil, yapıtın ne olduğu, nasıl bir ifadeyle var olabileceği ve çalışmanın hangi durumda esere dönüştüğü sorgulanmıştır (Antmen 2008: 123-124; Karapınar, 2018: 18-19).

Konstrüktivizm (yapısalılık) sanat felsefesine ve terminolojisine temelden tavır alarak sanatı yermiş, teknolojiyi savunarak endüstriyel üretim (mekanik üretim) metotlarını yüceltmıştır. Sanatsal dışavurum yerine sanatın zihinsel süreçlerini temel alarak ve sanatın toplumsal zeminde anlam ifade etmesi gerektiğini savunmuş ve işlevselliğe önem vererek tasarıma yönelen bir anlayış doğmuştur. Konstrüktivistler, geometrik sadeliğin hâkim olduğu biçimsel özellikler gösteren çalışmalar yaparak geleneksel malzemelerin aksine çeşitli endüstri malzemeleri kullanmışlardır. Yapılan çalışmalar bilimsel bir deney, konstrüksiyon ise modern'in ideal biçimi olarak görülmüştür. Almanya'nın Weimar kentinde kurulan Bauhaus okulu Konstrüktivizm ile benzer amaçları ilke edinmiş, sanat ve zanaat'ı buluşturarak toplumsal amaçlara yönelmiştir. Sanat ve teknolojiyi birlikteliği sayesinde endüstriyel

üretim yeni model geliştirilmeye çalışılmış, makine ve insan arasındaki ilişki kuramsallaştırılmıştır. Bu nedenlerle felsefeleri, üretim süreçleri, malzeme kullanımları ve biçimsel özellikler bakımından her iki anlayışta ortak özellikler izlemek mümkün olmaktadır. Bauhaus eğitimcileri özellikle “yaratıcı birey” kavramını vurgulamışlar, bireyin kendisini keşfetmesi gerektiği belirtmişlerdir (Antmen 2008: 103-104-105-107; Karapınar, 2018: 19).

Ağırlığı 1980’lerde hissedilen postmodernizm (postmodern kültür) bireyselliğin ön plana çıkması sağlayarak alanların özelleşmesini dolayısıyla sınırların belirsizleşmesine neden olmuştur. Kavramsal sanat anlayışının öne çıkmasını ve sanatçıların belirli bir alana bağımlı olarak veya belirli bir tarz, üslup benimsemesi fikrini yıkarak çok sesli diğer bir değişle disiplinler arası, çoğulcu, eklektik bir sanat anlayışının egemen olmasını sağlamıştır. Kural ve yapıların yıkılması, belirsizlik, melezleşme, parçalanma ve ironi gibi özellikler göstermiştir. “Sanat estetiği anlayışıyla, bir değişme ve yeniden yapılanma yöntemi olarak başlayan postmodern yaklaşım, teknolojik devrimin sağladığı bilişim ve iletişim olanaklarıyla postmodern kültüre dönüşmüştür. Bu dönüşüm insanın, insanlığın davranış tutum ve eğilimini değiştirecek boyutlara ulaşmıştır”. Postmodernizm ve iletişim alanındaki teknolojik olanaklara paralel olarak gelişen yeni medya, küreselleşmeyi beraberinde getirmiş ve “halkın (genelin) beğenisine uygun” olarak ifade edilebilecek olan “popüler kültür” kavramının oluşumuna neden olmuştur (Köknel, 2007: 256-257; Antmen, 2008: 276; Erdemir, 2011: 24).

Geleneksel sanat yapıtları sanatçının yeteneklerine ve üstün becerilerine bağlı olarak ortaya çıkarken, yeni medya ortamında üretilen sanat yapıtları, öğrenilebilir teknik bilgi ve beceri ile elde edilebilir kimi zaman kendiliğinden ortaya çıkabilen yapıtlar olarak var olmaktadır. Dolayısıyla dijital üretim vasıtasıyla herkesin yaratıcı bir sanatçı olabileceği düşüncesi yaygınlaşmış, diğer yandan deha, yaratıcılık, değer ve gizem gibi geleneksel sanat eleştirisi tarafından vurgulanan kavramlar anlamını yitirmiştir. Geleneksel sanat yapıtı konularını din, doğa veya kişilerden alırken modern sanat döneminde toplumsal, siyasi, ekonomik ve psikolojik kodlar öne çıkmıştır. Işığın madde üzerindeki etkisi, durumu veya algısı önemini yitirmiş, tarihsel ve bilimsel gelişmeler doğrultusunda taklit edilmesi durumu terk edilmiştir (Çokokumuş, 2012: 61; Dini, 2021: 13; Güngör, 2019: 107).

Dijital ortamın multimedya tabanlı yapısı yapıt ile izleyici arasındaki etkileşimi, diğer bir değişle bilgi akışı arttırarak sanat yapıtının daha fazla tüketilmesine neden olmaktadır. İzleyicinin mekân ve zamana bağlı olmaksızın sınırsız biçimde esere ulaşabilme özgürlüğü sanat yapıtının bireysel, kitlesizleştirici ve demokratik olmasını sağlamıştır ancak sanal ortamlarda üretilen sanat yapıtları kolaylıkla kopyalanarak yeniden üretilebilir, taşınabilir veya iletilebilir olmasıyla nesne (yapıt) konumunun biricikliğine gölge düşürmekte, özgünlük “aura”sı aşınmaktadır, üretilen kopyalar yapıtın değişmeyen değerini eşitlemektedir (Başar, 2015: 104; Aydoğan & Kırık, 2012: 59-60; Dini, 2021: 34-47-48).

Faşistlere göre sanat eserinin alımlanması görüldüğü mekâna ve zamana bakılmaksızın sabittir. Bu nedenle eserin anlamı, değeri değiştirilemezdir. Komünistler ise sanat yapıtının üretildiği sosyal, kültürel, politik koşulları dikkate almaktadır. Bu nedenle anlamı zamanla değişmekte, yapıtın geçmişi yeniden yorumlanmaya maruz kalmaktadır (Dini, 2021: 13). Yeni medya uygulamaları ise izleyiciyi yapıta veya yapıtın sürecine dahil etmekte, yapıtı değiştirebilme (etkileyebilme) gücüne sahip kılmaktadır. Bu bağlamda yapıt yalnızca sanatçının değil izleyicinin de sahiplendiği bir esere dönüşmekte, sahiplik, kimlik, mesaj, etkileşim gibi kavramlar taraf değiştirilebilmektedir (Çokokumuş, 2012: 62).

Modern sanat yapıt karşısındaki izleyicinin pozisyonunu mesafe ile açıklamaktadır. Dolayısıyla yapıt ile izleyici arasındaki mesafenin varlığı yapıtı ulaşılmaz kılmakta, izleyicinin varlığı yadsınmış olmaktadır. Eco’ya göre izleyici yaratıcıyla psikolojik bir iş birliği içinde yeniden yapıtı yaratana kadar yapıttan haz alamaz. Dolayısıyla sanatçının haz alma durumu izleyicinin iş birliğine bağlıdır. Aksine yeni medya sanatı, izleyicinin sanat yapıtına aktif olarak dahil olmasını ve yapıtın üretimine katkı yapmasını sağlamaktadır. Eş zamanlı bir tüketim meydana getirmekte, izleyici eserin eş zamanlı

tümleyenidir. Diğer bir deyişle yapıtın içine girmekte ve anlamı tamamlanmaktadır. Yapıt izleyicisinin müdahalelerine açık hale gelmektedir (Wolf, 2000: 93; Çeber, 2017: 87-88-91).

W. Benjamin, eserin ortaya çıkış şekli ve izleyicilerin eseri alımladığı yeni yollarla ilişkili olarak anlaşılması gerektiği savunarak, sanat yapıtının özerk alanı dışında günlük yaşamın bir parçası olduğu ifade etmektedir. Günümüzde bunu sağlayan en büyük etkenlerden birisi de yeni medyadır. Yeni medya sanat yapıtının üretilmesini sağlarken sanal bağlantılar vasıtasıyla dağıtılmasını, çoğaltılmasını, toplumsal (dijital) bağların oluşmasını, belirli bir mekân ve sınırlama olmaksızın hayatımızın bir parçası olmasını sağlamakta ve yeni bir tür kamu alanı yaratmaktadır. Sanat yapıtı sadece ulusal değil küresel insan gruplarına ulaşma olanağı bulmakta bu vasıta ile sanat küreselleşmektedir (Dini, 2021: 20; Wolf, 2000: 63; Aydoğan & Kırık, 2012: 62; Winegard, 2019: 63).

Wolf'a göre “sanatsal üretim biçimi sanatçının, yapıtın üretiminde etkin bir taraf olmasına olanak sunar” (Wolf, 2000, s. 65). Bu açıdan ele alındığında yeni medya ortamında üretilen sanat yapıtları sanatçının tavrını ortaya koymak veya göstermek adına çok zengin olanaklar sağlamaktadır.

Sanat dili farklı şekillerde yorumlanabilir olmakla birlikte doğrusal gelişme çizgisi yoktur. Yapıt ve izleyici arasındaki iletişimin derinliği ve algılama bilinci yapıtın anlamlandırılmasında önemli rol oynamakta, yapıtın değerlendirilmesi yetkin bir sanat bilinci gerektirmektedir. Söz konusu anlamlandırma bir anda gerçekleşen bir durum olmayıp değişken bir zeminde var olmakta, çelişkiler, rastlantısallıklar veya olasılıklar içermektedir. Yapıt, düz bir anlama sahip olmayıp kendi özünde üreticidir. Sürekli yeni anlamlar üretebilmesi onu farklı şekillerde algılanmasına ve yorumlanmasına neden olmaktadır. Yeni medya, yapıtın deneyim yoluyla sorgulanmasına veya kişiden kişiye değişen yeni anlamlar kazanmasına neden olmaktadır (Ötügen, 2008: 160; Çeber, 2017: 89; Batu, 2014: 16; Başar, 2015: 103).

Michael Fried'e göre yapıtın anlamı kendisiyle sınırlı kalmalı, izleyiciye ihtiyaç duymamalı ve kendi başına varlığını sonsuza kadar sürdürmelidir (Seylan & Güney, 2016: 89). Bu görüşün aksine yeni medya sanatı (yapıtı) izleyiciyi kapsamakta, izleyici yapıtı / anlamı tamamlayan unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanatçı Li Alin'in “Enter Me Tonight” adlı enstalasyonunda ziyaretçi bir sandalye çemberinin ortasına oturmakta ve VR gözlük yardımıyla sanal ortama dahil olmaktadır. İzleyici çalışmaya belirli bir yön olmaksızın gerçekte var olmayan sanal bir ortamda buluşmakta ve etkileşimde bulunmaktadır. İzleyicinin dahil olmadığı durumlarda ise çalışmanın algılanması mümkün olmamakta, izleyiciye ihtiyaç duyulmaktadır (Görsel 1).

Resim 1: Li Alin'in “Enter Me Tonight” isimli enstalasyon

“Eski sanat tarihine ait estetik düşünce nesneyi dayanak noktası yaparak her zaman teknik uygulama, yöntem ve malzemeye sıkı sıkıya bağlı kalmıştır” (Güngör, 2019: 90). Ancak yeni medya ortamlarında

sanat yapıtının üretimi dijital kodlamaya dayalı olup sayısal (matematiksel) temsillerden oluşmaktadır. Bu nedenle yapıtın birçok varyasyonunun üretilmesi veya geliştirilmesi mümkündür (Güngör, 2019: 98). Bunun bir sonucu olarak yeni medya sanat yapıtını fiziki alanlardan ve kaidelerden kurtarmış ve yapıtın uzamsal ve zamansal anlamdaki durağan varlığını, kinetik varlığa dönüştürerek sanatın çerçevesini genişletmiştir (Güngör, 2019: 90).

SONUÇ

Bilgisayar, elektronik ve internet kullanımının yaygınlaşması dijital bir kültürün oluşumuna neden olurken tüm insanlığın bu kültüre entegre olmasını sağlamıştır. Zaman ve mekân kavramları yok olmuş süreklilik, bağlantılılık, etkileşim gibi kavramlar önem kazanmıştır. Bireyler dijital kültür içinde dünyayı yeni bir bilinç altında gözlemleyerek görme, duyma ve değerlendirme biçimleri değişikliğe uğramıştır. Bireylerin ve toplumların iletişim biçimlerinde köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Yeni algılama biçimlerine paralel olarak yeni ifade biçimleri gelişmiş, bu ifade biçimleri dadaizm, futurizm ve postmodernizmin yansımaları altında güncel fikir ve anlayışların yapıtlaştırılmasına, ön ayak olmuştur. Bu nedenle yeni medya, sanat alanında değişim, dönüşüm ve ifade alanlarından birisi olmuş ve sanat üretimine yeni bir mantık getirmiştir. İletişim ve bilişim teknolojileri yapıtın ifadesinde ve yapıtın kendini oluşturan dile dönüşmüştür.

Yeni medya yalnızca üretim modeli olarak kalmamış, geleneksel yapıt ilişkisinin aksine dijital ortamın kullanım şekline bağlı olarak yapıt ve izleyici ilişkisi yeniden düzenlemiştir. Yapıt ve izleyici etkileşim temelinde anlam kazanmış ve izleyici yapıtın bir parçasına, tamamlayıcısına dönüşmüştür. Bu etkileşim davranış ve tepkime biçimlerinde belirleyici olmuştur. Yapıtın algılanması an'a değil sürece ve deneyime bağlanmıştır. Sanat yapıtı özerk bölgesinden ve himayelerinden kurtularak dijital platformlar vasıtasıyla günlük yaşama dahil olarak ve sanatın sosyalleşmesine neden olmaktadır. Böylece sanat yapıtları daha ekonomik yollardan hemen hemen herkes tarafından erişilebilir hale gelmiştir.

Yapıtın anlam üretimi boya, ahşap, cam, metal, kumaş veya atık nesnelere yerine ses, ışık, görüntü, video gibi çeşitli malzemelerin oluşturduğu kompozisyonlara dayandırılmıştır. Bu nedenle kesin bir anlamın üretilmesine bağlı olarak yaratılan algılama değişerek algılamanın değeri, içeriği ve değerlendirilmesi izleyicinin deneyimine, yorumuna açık hale gelmiştir. Böylelikle izleyici yapıtın tamamlayıcısına dönüşmüştür. Bu nedenle izleyicinin söz konusu olmadığı durumlarda yapıt eksilmekte, kendi anlamı içinde kaybolup gittiği anlaşılmaktadır. Bir başka açıdan ise "deneyim yoluyla" (etkileşim) yapıt'ta algılananın test edilmesi veya anlamın izleyicide pekiştirilmesinin mümkün hale gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Antmen, A. (2008). *20. yüzyıl batı sanatında akımlar*. Sel Yayıncılık.
- Artun, A. (2018). *Çağdaş sanatın örgütlenmesi*. İletişim Yayınları
- Barnard, M. (2010). *Sanat, tasarım ve görsel kültür*. Ütopya Yayınları
- Başar, M. R. (2015). Yeni Sanatçı, Yeni İzleyici, Yeni Sanat Teknolojileri ve Çağdaş Sanat Eğitimi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 1(2), 103-106
- Batu, B. (2014). Sanat yapıtı ve dil arasındaki bağlantı. *İdil Dergisi*. 3(14), 13-26
- Becer, E. (1997). *İletişim ve grafik tasarım*. Dost Kitapevi.
- Cancat, A. (2018). Yeni medya sanatı üzerine. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 40, 165-178.
- Çeber, T. (2017). İzleyiciyi izlemek; sanat eseri, saantçı ve izleyici ilişkisi üzerine. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 38, 87-97.
- Çokokumuş, B. (2012). Dijital ortamda kültür ve sanat. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 1(3). 51-66
- Dinç, A, M., Dinçer, Z. (2019). Yeni medyada temsili anlamlandırma. *Dördüncü Kuvvet*. 2(1), 91- 102.
- Dini, R. (2021). *Walter benjamin 'in mekanik yeniden üretim çağında sanat eseri*. Ketebe Yayınları
- Durhan, G. (2020). Aristoteles'te tekhne olarak sanatın epistemik değeri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1980-1989.
- Erdemir, F. (2009). Postmodern sinemada kahramanın dönüşümü. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 0(35), 21-40.
- Eroğlu, Ö. (2020). *Sanat yapıtının kaynağı*. İzlekler Yayınları.
- Geiger, M. (2019). *Estetik anlayış*. Doğu Batı Yayınları.
- Gökçe, M. (2022, 25 Haziran). *Yeni medya ve iletişim*. Academia. https://www.academia.edu/35689546/yeni_medya_ve_iletisim
- Gültekin, A. C. (2014). Arthur danto ve george dickie'de sanat etkinliğinin kuramsal yapısı. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. 40, 115-132
- Güngör, T. (2019). Dijital sanatta metafizik: temsil, kurgu ve gerçekliğe bakış [Yüksek Lisan Tezi, Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı, Kayseri].
- Kara, D. (2011). Sanat yapıtının oluşum süreci. *Art-e Sanat Dergisi* 4(8), 1-5
- Karapınar, D. (2018). Geçmişten günümüze sanat ve teknoloji ilişkisi. *Uluslararası Sanat ve Sanat Eğitimi Dergisi*, 1, 16-22.
- Kırık, A. M. (2017). Yeni medya aracılığıyla değişen iletişim süreci: sosyal paylaşım ağlarında gençlerin konumu. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(1), 230-261
- Köknal, Ö. (2007). *2000'li yılları anlamak* (2. baskı). Altın Kitaplar.
- Kuspit, D. (2006). *Sanatın sonu*. Metis Yayınları
- Lenoir, B. (2002). *Sanat yapıtı*. Yapı Kredi Yayınları.
- Limon, B. (2012). Kültürel değişim sürecinde popüler kültür ve kitsch kavramı. *İdil Dergisi*. 1(3), 106-115. <https://www.doi.org/10.7816/idil-01-03-07>
- Oskay, Ü. (2011). *İletişimin ABC'si*. Der Yayınları.
- Ötgün, C. (2008). Sanat yapıtına yaklaşım biçimleri. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(2), 159-178. <https://doi.org/10.18603/std.46187>
- Parsa, A. F., Akçora, E. (2021). Yeni medyanın postmodern anlatımı dijitalografi: Reels videolar. *Manas Sosyla Araştırmalar Dergisi*, 10(4), 2386-2401.
- Sanat ve Bilgi (2020, 13 Kasım). *Sanat ve Sanat Yapıtı*. <https://sanatvebilgi.org/sanat-ve-sanat-yapiti/> (12.10.2022)
- Seylan, A., Güney, E. (2016). Tekno-kültür bağlamında yeni medya teknolojilerinin çokulu-disipliner sanatsal üretimlere tesirleri. *International Journal of Interdisciplinary and Intercultural Arts*. 1(1), 94-104.

- Winegard, E. (2019). Dijital medya teknolojilerinin sanatın ve tasarımın yaygınlaşmasındaki yeri ve önemi [Yüksek Lisan Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, İstanbul].
- Wolf, J. (2000). *Sanatın toplumsal üretimi*. Özne Yayınları
- Yenice, M. N. (2019). Sanatta, yeni medya kullanımının kökenine dair bir araştırma ve bir uygulama denemesi [Yüksek Lisan Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara].
- Yetişkin, E. (2016, 17 Ekim). *Medya sanatları: bir bilim, sanat ve teknoloji arayüzü*. Ebru Yetişkin. <http://www.ebruyetiskin.com/medya-sanatlari-bir-bilim-sanat-ve-teknoloji-arayuzu/> (10.10.2022)

Görsel Kaynakça

- Görsel 1:** Li Alin, “Enter Me Tonight” İsimli Enstalasyonu, <https://www.radiancevr.co/artists/li-alin/alin-enter-me-tonight/> 19.01.2024.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH

**TÜRKİYE’DE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ ALANINDA YAZILMIŞ
LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İÇERİK ANALİZİ**
**CONTENT ANALYSIS OF GRADUATE THESIS WRITTEN IN THE FIELD OF
HUMAN RESOURCES MANAGEMENT IN TURKEY**

Öğr. Gör. Dr. Yeliz CANKURTARAN¹

ÖZET

Bu araştırmada, insan kaynakları yönetimi konusunda güncel yönelimi belirlemek ve bunun sonucunda ileride yapılacak araştırmaların ne yönde olacağını saptamak için Türkiye’de 2023 yılında insan kaynakları yönetimi konusunda yazılmış lisansüstü tezler betimsel içerik analizi kullanılarak incelenmiştir. Bu yönde, Yükseköğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında tarama yapılmış ve 2023 yılında yazılan 55 adet doktora ve yüksek lisans tezi analiz edilmiştir. Analizler Maxqda 18 nitel veri analiz programı kullanılarak yapılmıştır. Analiz edilen tezlerin 16’sı doktora, 39’u yüksek lisans seviyesindedir. Bulgulara göre, doktora ve yüksek lisans tezlerinde daha çok nicel yöntem kullanılmıştır. Tezlerde anahtar kelime olarak en fazla kullanılan “insan kaynakları yönetimi/uygulamaları”dır. Doktora tezi en çok Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde, yüksek lisans tezi ise Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nde tamamlanmıştır. Ayrıca doktora tezleri ile yüksek lisans tezlerinin arasında enstitü, ana bilim dalı ve konu açısından bazı farklılıkların olduğu saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: İnsan Kaynakları, İnsan Kaynakları Yönetimi, İnsan Kaynakları Uygulamaları

Jel Kodları: M10, M11, M15

ABSTRACT

In this study, so as to conclude the current orientation in the field of human resource management and as a result, so determine the direction of future research, a postgraduate theses written on human resource management in Turkey in 2023 were examined using descriptive content analysis. For this purpose, the database of the National Thesis Center of the Council of Higher Education was searched and 55 doctoral and master's theses written in 2023 were analyzed. An analysis was conducted using Maxqda 18 qualitative data analysis program. Of the analyzed theses, 16 are at the doctoral level and 39 are at the master's level. According to a findings, quantitative methods were mostly used in doctoral and master's theses. The most frequently used keyword in the theses is "human resources management/applications". Most of the doctoral theses were completed at the Institute of Social Sciences and most of the master's theses were completed at the Institute of Graduate Studies. In addition, some differences were found between doctoral theses and master's theses in terms of institute, main branch of science and subject.

Key words: Human Resources, Human Resources Management, Human Resources Practices

Jel Codes: M10, M11, M15

¹ Amasya Üniversitesi, Sabuncuoğlu Şerefeddin SHMYO, yeliz.cankurtaran@amasya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0030-3354

1. Giriş

Küresel rekabet ve işletmelerin karşılaştıkları zorluklar işletmelerin stratejik olarak hareket etmelerini mecbur kılmaktadır. Bu bağlamda işletmeler diğer firmalardan üstün olabilmek için sahip oldukları insan kaynağına çok önem vermektedirler. İşletmeler geliştikçe insan kaynakları yönetimine gereksinim artmakta ve rekabet ortamının dezavantajlarını ve olabilecek tepkilerini önlemek için insan kaynakları yönetimi en önemli silah olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuyla ilgili literatürde yapılmış birçok çalışma vardır ve insan kaynakları yönetimi farklı yönlerden incelenmektedir. Bu bağlamda günümüzde işletme yöneticileri tarafından insan kaynakları yönetimine verilen önem artmıştır.

Bu çalışmada ilk önce insan kaynakları yönetimi kavramı incelenerek bir literatür çalışması yapılmıştır. Sonraki bölümde insan kaynakları yönetimi ile ilgili yazılmış Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi'nde yayımlanan yüksek lisans ve doktora tezleri içerik analizi yöntemiyle analiz edilerek sonuca ulaşılmıştır. Bu bağlamda çalışmada ele alınan tezler analiz edilerek insan kaynakları yönetimi konusunda literatürde ne tür değişim ve gelişim yaşandığına dair bilgiler elde edilmiştir (Acar, 2018: 3673).

Bu doğrultuda, araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

- Türkiye’de insan kaynakları yönetimi konusunda yazılan tezlerin sayısı nedir?
- Tezler ne gibi türlerde yazılmıştır?
- Tezlerde en sık kullanılan anahtar kelimeler nelerdir?
- Tezlerin danışman unvanlarına göre dağılımı nasıldır?
- Tezler hangi konularda yazılmıştır?
- Tezlerin sayfa sayılarına göre dağılımları nasıldır?
- Bu tezlerin hangi enstitüde yapıldığına dair dağılım nasıldır?
- Yapılmış olan bu tezlerin hangi bilim dallarında yapıldığına dair dağılımı nasıldır?

2. Literatür

2.1. İnsan Kaynakları Yönetimi

Organizasyonların amaçlarına ulaşmalarında kullandığı kaynaklardan birisi de insandır ve en üst kademedeki yöneticiden en alt kademedeki vasıfsız iş görenlere kadar bütün çalışanları içermektedir. İnsan kaynakları yönetimi ise, organizasyonun hedeflerine ulaşmasında, kişisel veya grup halinde faydalı olan ve organizasyonların güvenilir kaynağı olan insan kaynağının yönetimine dair planlı ve sistemli bir bakış açısını belirtmektedir. Günümüzde organizasyonun başarısı çalışanların beceri, yetenek ve bilgilerine bağlıdır ve çalışanlar bir organizasyonun farklı olmasını sağlayan ana becerileri meydana getirmektedir. Bunun nedeni insan kaynağının organizasyonun ihtiyacı olan bütün kaynakları sağlaması, yönetmesi ve örgüt için çalışmasıdır. Bundan dolayı, örgütlerin hedeflerine ulaşabilmeleri için insanların yönetilme şekilleri, insanları iş hayatında mutlu etmenin yolları insan kaynakları yönetiminin ele aldığı ana konuları oluşturmaktadır (Cingöz, 2011: 20-21; Aghaverdiyeva, 2023: 4).

1930’lu yıllarda çalışanlar ve işverenlerin sorunlarını çözmek için bir departmana ihtiyaç duyulmuş ve personel yönetimi ortaya çıkmıştır. Personel yönetimi, yalnızca çalışanların gereksinimlerini karşılamak için ortaya çıkmışken, 1970’li yıllarda örgütlerin verimli bir şekilde amaçlarına ulaşabilmesi için çalışanlara verilen önem artmış ve insan kaynakları yönetimi kavramı ortaya çıkmıştır. 1980’lerden günümüze kadar teknolojik, bilgi, ekonomik ve sosyal yapılanmalar nitelikli personel gereksinimini artırmıştır. Bu doğrultuda bilişime ve iletişime bağlı çağ olarak isimlendirilen sanayinin ötesindeki çağ, “insan kaynakları çağı” olarak da öngörülebilmektedir (Göl, 2023:1).

İnsan kaynakları yönetimi, örgütte rekabette önde olmak için gerekli insan kaynağının tedarik edilmesi, işe alınması, ilerlemesi ile ilgili temel ilke ve kuralları düzenleme, planlama yapma, örgütleme, yönlendirme ve kontrol faaliyetlerini içine alan bir disiplindir (Çakır,2023:3).

İnsan kaynakları yönetiminin işlevleri; insan kaynağı ihtiyacını planlama, personel sağlama ve seçme, performans değerlendirme, personel eğitimi ve geliştirme programları, etkili iş ortamı yaratma ve sürdürmedir. Bu işlevler ile insan kaynakları yönetimi şirketin misyon ve vizyonu doğrultusunda başarıya ulaşmasını hedeflemektedir (Barutçu,2023:4).

Planlama yönetimin ilk fonksiyonudur ve yöneticilerin doğru kararlar alabilmesi için önemlidir. Ayrıca insan kaynakları planlaması insan kaynakları fonksiyonları içerisinde diğer fonksiyonların yerine getirilmesinde asli rol oynar. Planlamada misyon ve vizyon belirlenir, hedef ve amaçlar ortaya konulur, alternatif yollar belirlenir ve bunların arasından uygun olanı seçilir. Her alanda olduğu gibi İnsan kaynakları yönetiminde de planlama önemlidir. Bir işletme içinde yer alan bütün çalışanlar o işletmenin insan kaynağını oluşturmaktadır. İnsan kaynakları yönetiminin işlevlerinden biri olan insan kaynakları planlamasında tahmin edilen insan kaynağı ihtiyacı belirlenir. Yaratıcı ve inovasyona yönelik bireylerin seçilmesi de insan kaynakları yönetiminin ikinci işlevidir. İşletmenin uzun vadede başarısının sağlanması ancak motive olmuş, nitelikli ve yetenekli çalışanlarla mümkündür. İnsan kaynakları planlamasında doğru kişiyi doğru yerde ve doğru işte çalıştırmak gerekir. Personel seçilirken iç (işletmenin kendi çalışanları) ya da dış kaynaklardan (işletmenin dışından) faydalanılır. Personel sağlama faaliyetlerinden sonra belirlenen adaylar arasından en uygunu seçilir. Adaylar seçilirken görüşme, ön görüşme, grup görüşmesi gibi yöntemler kullanılır. Bunun yanında adaylar özgeçmişleri ve referansları ile de değerlendirilebilmektedir (Pelit ve Çetin,2020:1270-1271; Kılıç ve Bilginoğlu, 2010:224).

Performans değerlendirme ise, kişinin işe alımından başlayıp, işten çıkışına kadar devam eder. Performans değerlendirmenin doğru ve adil bir şekilde tasarlanıp yönetilmesi, geliştirme, terfi ve kariyer yönetimi, iş sağlığı ve güvenliği, emeklilik, işten çıkarma, ücret sistemi, eğitim ve ödüllendirmede karar vermeyi etkili hale getirir. Bundan dolayı, performans değerlendirme sistemi insan kaynakları yönetiminin temel işlevidir. Performans değerlendirme, motivasyonu ve üretkenliği artırmayı, iletişimi güçlendirmeyi, çalışanların gelişmesini sağlar (Mert,2020: 81-82).

İnsan kaynakları yönetimi fonksiyonlarından eğitim ve geliştirmenin önemi günümüzde daha da öne çıkmaktadır. İşletmelerde kaliteli üretim ve hizmet sunabilmek için eğitim ve geliştirmenin sürekli ve gelişen ve yenilenen dünyayla uyumlu olması gerekmektedir (Saatçioğlu ve Yıldırım, 2022: 126).

İnsan kaynakları yönetimine, organizasyonların fonksiyonlarını gerçekleştirmesinde önemli bir ihtiyaç haline gelmesi nedeniyle günümüzde giderek artan bir ilgi vardır. İnsan kaynakları yönetimi fonksiyonu, performansı artırmak ve rekabet avantajı kazanmak için şirketteki en önemli kaynaklardan biriyle ilgilenmektedir. Bu nedenle insan kaynakları yönetimi uygulamalarının adalet, şeffaflık ve fırsat eşitliği gibi etik ilkelere dayalı olarak uygulanması gerekmektedir (Al-Tarawneh, 2020: 402; Ojokuku, 2012: 4).

2.2.İnsan Kaynakları Yönetimi Temel İlkeleri

İnsan kaynaklarına özgü faaliyetlerin istikrar ve sistemli olabilmesi için bazı ilkelerin olması kaçınılmazdır. Bu ilkeler, geçmişteki hataların tekrarlanmasını önler ve geleceğe ışık tutarlar. İnsan kaynakları yönetiminin bazı ilkeleri şu şekildedir:

İnsana Saygı İlkesi: İnsan kaynakları yönetiminin odağında insan unsuru vardır. Bu nedenle kararlarda, faaliyetlerde, çalışmalarda, yeniliklerde, planlamalarda insana saygı ilkesine dikkat edilmesi gerekmektedir.

Tarafsızlık ilkesi: İnsan kaynakları yönetiminin en önemli ilkelerinden biridir. Tarafsızlık ilkesi denilince akla gelen şey çalışanların siyasi etkilerden uzak bağımsız olarak çalışmasıdır.

Eşitlik İlkesi: Bu ilke dil,din,ırk,siyasi düşünce ayrımı yapmaksızın herkese eşit davranmaktır.

Yeterlilik (Liyakat) İlkesi: Bir işi yapmaya uygun olma, yeterli olma(bilgi, görgü, davranış, eğitim, beceri, konuşma gibi),ehli olma, hak kazanma olarak nitelendirilen liyakat ilkesi organizasyonların

başarısı için önemlidir. Bu yüzden uygun insan kaynağını seçebilmek için mekanizmalar (açık sınav, yarışma gibi) kurulmalıdır.

Kariyer İlkesi: İşe uygun, becerikli, yeterli kişiyi işe almanın yanında onu işte tutmak da önemlidir. Bu nedenle kaliteli kişileri kurumda tutabilmek için pozisyon ve yükselme olanağı gibi ilginç şartları belirlemek gerekmektedir. Bütün bunlar insan kaynakları yönetiminin kariyer ilkesi ile ilişkilidir.

Sınıflandırma ilkesi: Her işin kendine özgü nitelikleri ve becerileri vardır. Bu işleri yapacak kişilerin de farklı nitelik ve donanımları vardır. İşlerin kolay yapılabilmesi için iş ile insan arasında uygun ilişki şarttır.

Güvence İlkesi: Personel işinde başarılı ise, kurumun kurallarına riayet ediyorsa iş yerindeki haklarını kaybetmemesi ve mevkiinin korunması konusunda güvence verilmelidir.

Adil ve Yeterli Ücret İlkesi: İş görenlere yaptıkları işin karşılığında yeterli ve adil bir ücretin ödenmesi insan kaynakları yönetiminin ilkelerinden biridir.

Hizmetiçi Eğitim İlkesi: Günümüzde yaşanan hızlı değişim insanların ihtiyaç ve beklentilerini de değiştirmiştir. Bu doğrultuda bakacak olursak, insan kaynakları da değişmeli ve yenilenmelidir. Yani insan kaynakları da sürekli gelişim ve iyileştirme için çabalmalıdır.

Bilgilendirme İlkesi: İş görenlerin örgütün kurallarını, terfi ve ödüllendirme şartlarını ve performans değerlendirme kriterleri hakkında bilgilendirilmesi hem birey hem de organizasyon için oluşabilecek sorunları önler.

3. Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın amacı, araştırmanın örnekleme, verilerin toplanması ve analizi gibi bilgiler bulunmaktadır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı; 2023 yılında insan kaynakları yönetimi ile ilgili lisansüstü tezlerin çeşitli parametreler çerçevesinde bibliyometrik özelliklerinin belirlenmesidir (Demirbulat ve Dinç,2016: 24).

3.2. Araştırmanın Örnekleme

2023 yılında insan kaynakları yönetimi konusunda yazılmış olan tezler araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Bu çalışmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda tezleri örneklemeye dâhil etmek için ölçüt; “insan kaynakları yönetimi konusunda ve 2023 yılında yazılmış olmak” şeklinde saptanmıştır. Bu doğrultuda bu kıstaslara uyan 55 adet tez araştırmaya dahil edilmiştir.

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

27-28 Ocak 2024 tarihlerinde Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında tarama yapılarak 2023 yılında yazılan 55 tez incelenmiş ve gerekli veriler elde edilmiştir. Betimsel içerik analizi ile veriler analiz edilmiş ve analizlerde Maxqda 18 nitel veri analiz programı kullanılmıştır. İçerik analizi, yazılı materyallerin düzenli olarak analiz edilerek ve bazı ölçütler kullanılarak gruplandırılması, bilginin yaygın hale getirilmesi ve gelecekte yapılacak olan çalışmalara yol göstermesi amacıyla düzenlenen bilimsel bir yöntemdir. Betimsel içerik analizi ise, “belirli konularla gerçekleştirilen çalışmaların incelenip yönelimlerin ve çalışma sonuçlarının incelenmesini kapsayan düzenli çalışmalardır” (Bayrakçı, 2022, s.151).

4. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, araştırmaya dâhil edilen 55 adet tezin türleri (yüksek lisans/doktora), tez danışmanlarının unvanları, yöntem, dil, anahtar kelimeler, konusu, sayfa sayısı, enstitü, ana bilim dalı kodları ile ilgili bulgular tablo ve şekil ile sunulmuştur.

Elde edilen verilere göre, 2023 yılı İnsan Kaynakları Yönetimi alanında yazılmış olan 55 tane tezin 39'unun (%70,9) yüksek lisans tezi, 16'sının (%29,1) doktora tezi olduğu tespit edilmiştir. 55 tezden, 25'nin (%45,4) Prof. Dr. danışmanlığında, 20'sinin (%36,3) Doç. Dr. danışmanlığında ve 10'unun ise (%18,3) Dr. Öğretim Üyesi danışmanlığında gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Tezin türü baz alınarak tez danışmanlıklarına göre dağılım tablosu aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1. Tez Türlerine Göre Tez Danışmanlarının Unvanları

DOKTORA	F	%	YÜKSEK LİSANS	F	%
Prof. Dr.	10	62,5	Prof. Dr.	15	38,5
Doç. Dr.	4	25,0	Doç. Dr.	16	41,0
Dr. Öğr. Üyesi	2	12,5	Dr. Öğr. Üyesi	8	20,5
İNCELENEN BELGELER	16	100,00	İNCELENEN BELGELER	39	100,00

Tablo 1'de verilen rakamlara göre, incelenen tezlerden doktora tezlerinin 10'u yüksek lisans tezlerinin 15'i Prof. Dr. danışmanlığında, 4 doktora tezinin ve 16 yüksek lisans tezinin Doç. Dr. danışmanlığında, 2 doktora tezinin ve 8 yüksek lisans tezinin ise Dr. Öğretim Üyesi danışmanlığında yapıldığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen tezlerde kullanılan yöntem ele alındığında, 38 tezde (%69,09) nicel araştırma yönteminin, 17 tezde ise (%30,91) nitel araştırma yönteminin kullanıldığı saptanmıştır. Tezlerde kullanılan yöntemlerin tez türlerine göre dağılımı Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Tezlerin Araştırma Yöntemine Göre Dağılımları

DOKTORA	F	%	YÜKSEK LİSANS	F	%
Nicel	13	81,25	Nicel	25	64,11
Nitel	3	18,75	Nitel	14	35,89
İNCELENEN BELGELER	16	100	İNCELENEN BELGELER	39	100

Tablo 2'ye göre, her iki tez türünde de nicel araştırma yöntemi daha çok tercih edilmiştir. Bu doğrultuda 16 doktora tezinin 13'ü (%81,25) ve 39 yüksek lisans tezinin 25'i (%64,11) nicel araştırma yöntemi ile yazılmıştır.

İncelenen tezlerde tercih edilen dile göre, 7 (%2,7) tezin İngilizce olduğu ve 48 (%87,3) tezin Türkçe yazıldığı tespit edilmiştir. Tezlerde yer alan anahtar kelimelerin ne sıklıkta kullanıldığı ile ilgili bilgiler Tablo 3'de bulunmaktadır.

Tablo 3. Tezlerde Kullanılan Anahtar Kelimeler

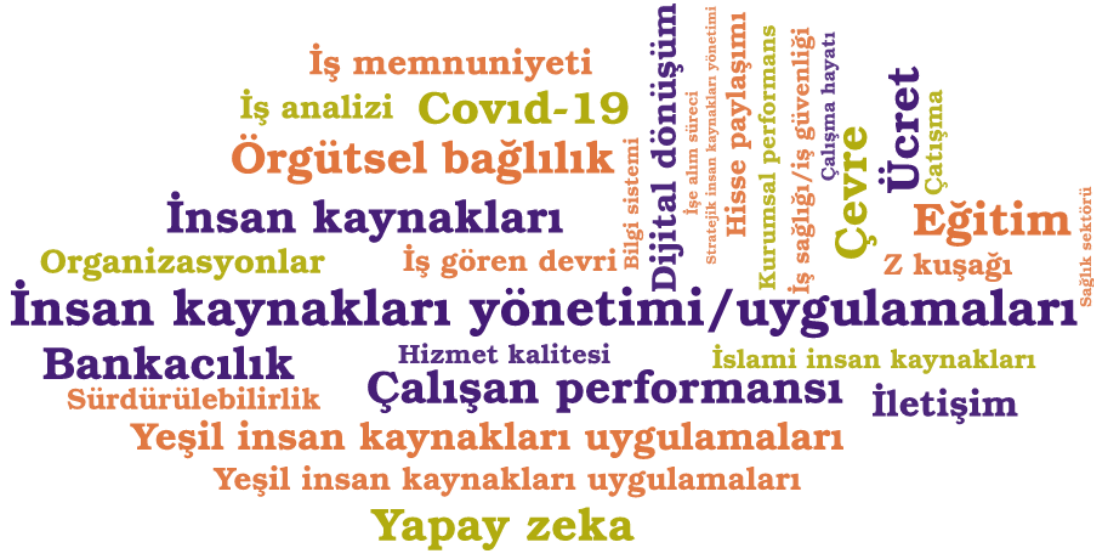
Anahtar Kelimeler	F	%	Anahtar Kelimeler	F	%
İnsan kaynakları yönetimi/uygulamaları	31	17,51	İnsan kaynakları	10	5,64
Covid-19 krizi	12	6,77	Dijital dönüşüm	8	4,51
İş doyumu	3	1,69	Kurumsal performans	8	4,51

Örgütsel vatandaşlık davranışı	2	1,12	İş sağlığı/iş güvenliği	6	3,38
Kalite yönetim sistemi	2	1,12	Yeşil insan kaynakları uygulamaları	5	2,82
Yerel yönetimler	2	1,12	Örgütsel güçlendirme ölçeği	5	2,82
Endüstri 4,0	2	1,12	Örgütsel bağlılık	5	2,82
Yetenek yönetimi	2	1,12	Yapay zekâ	5	2,82
Motivasyon	2	1,12	İş memnuniyeti	4	2,25
Esnek çalışma uygulamaları	2	1,12	Organizasyonlar	3	1,69
Örgütsel performans	2	1,12	Çevre	3	1,69
İşe alım süreci	3	1,69	İslami insan kaynakları	2	1,12
İslami iş ahlakı	1	0,56	Eğitim	2	1,12
Kurumsallaşma	1	0,56	Ücret	2	1,12
Değerlerle yönetim	1	0,56	Sürdürülebilirlik	2	1,12
Örgütsel kibir	1	0,56	Bankacılık	2	1,12
Örgütsel tevazu	1	0,56	Hisse paylaşımı	1	0,56
Sağlık çalışanları	1	0,56	Hizmet kalitesi	1	0,56
Çalışan dayanıklılığı	1	0,56	İş analizi	1	0,56
Algılanan örgütsel destek	1	0,56	İletişim	1	0,56
İnovasyon	1	0,56	Bilgi sistemi	1	0,56
Örgütsel performans	2	1,12	Çalışma hayatı	1	0,56
İşe alım süreci	2	1,12	Çatışma	1	0,56
Kurumsallaşma	1	0,56	Z kuşağı	1	0,56
Hisse paylaşımı	1	0,56	Sağlık sektörü	1	0,56
Değerlerle yönetim	1	0,56	Değişime direnç	1	0,56
Örgütsel kibir	1	0,56	İNCELENEN BELGELER	177	100,00

Tablo 3'e göre, incelenen tezlerde en çok tercih edilen (n=31, %17,51) anahtar kelime "insan kaynakları yönetimi/ uygulamaları"dır. Bunu "covid-19 krizi" (n=12, %6,77) ve "insan kaynakları" (n=10, %5,64) anahtar kelimeleri izlemektedir. Tez türlerine göre anahtar kelimelerin hangi sıklıkta kullanıldığı Tablo 4 ve Tablo 5'de sıralanmış, kelime bulutu olarak Şekil 1 ve Şekil 2'de belirtilmiştir.

Esnek çalışma uygulamaları	2	4,76	İnovasyon	1	2,38
			İNCELENEN BELGELER	42	100

İncelenen doktora tezlerinde en fazla yar alan anahtar kelimenin “insan kaynakları yönetimi/uygulamaları” (n=8, %19,04) olduğu görülmektedir. Bunu aynı tekrar sayısıyla “iş doyumu”, “örgütsel bağlılık”, “covid-19 krizi” ve “iş gören performansı” (n=3, %7,14) takip etmektedir.

Şekil 2. Yüksek Lisans Tezlerinde Kullanılan Anahtar Kelimeleri Kümesi

Şekil 1'e göre yüksek lisans tezlerinde kullanılan “insan kaynakları yönetimi/uygulamaları”, “insan kaynakları”, “çalışan performansı” ve covid-19 kelimelerinin merkezi biçimde olduğu ve yazılarının diğerlerine göre daha dikkat çekici yazıldığı görülmektedir. Yüksek lisans tezlerinde kullanılan hangi anahtar kelimelerin ne sıklıkta kullanıldığı Tablo 5'te belirtilmiştir.

Tablo 5. Yüksek Lisans Tezlerinde Kullanılan Anahtar Kelimeler

ANAHTAR KELİMELER	F	%
İnsan kaynakları yönetimi/uygulamaları	23	17,03
İnsan kaynakları	10	7,40
Çalışan performansı	10	7,40
Covid-19	9	6,66
Dijital dönüşüm	8	5,92
Kurumsal performans	8	5,92
Stratejik insan kaynakları yönetimi	7	5,18
İş sağlığı/iş güvenliği	6	4,44
Yeşil insan kaynakları uygulamaları	5	3,70

Örgütsel güçlendirme ölçeği	5	3,70
Örgütsel bağlılık	5	3,70
Yapay zekâ	5	3,70
İş memnuniyeti	4	2,96
Organizasyonlar	3	2,22
Çevre	3	2,22
İslami insan kaynakları	2	1,48
Eğitim	2	1,48
Ücret	2	1,48
İş gören devri	2	1,48
Sürdürülebilirlik	2	1,48
Bankacılık	2	1,48
Hisse paylaşımı	1	0,74
Bankacılık sektörü	1	0,74
Hizmet kalitesi	1	0,74
İş analizi	1	0,74
İletişim	1	0,74
Bilgi sistemi	1	0,74
Çalışma hayatı	1	0,74
Çatışma	1	0,74
İşe alım süreci	1	0,74
Z kuşağı	1	0,74
Sağlık sektörü	1	0,74
Değişime direnç	1	0,74
Örgütsel güçlendirme ölçeği	5	3,70
Örgütsel bağlılık	5	3,70

Yapay zekâ	5	3,70
İş memnuniyeti	4	2,96
Organizasyonlar	3	2,22
Çevre	3	2,22
İslami insan kaynakları	2	1,48
Eğitim	2	1,48
Ücret	2	1,48
İş gören devri	2	1,48
Sürdürülebilirlik	2	1,48
Bankacılık	2	1,48
Hisse paylaşımı	1	0,74
Bankacılık sektörü	1	0,74
Hizmet kalitesi	1	0,74
İş analizi	1	0,74
İletişim	1	0,74
Bilgi sistemi	1	0,74
Çalışma hayatı	1	0,74
Çatışma	1	0,74
İşe alım süreci	1	0,74
Z kuşağı	1	0,74
Sağlık sektörü	1	0,74
Değişime direnç	1	0,74
İNCELENEN BELGELER	135	100,00

Tablo 5 incelendiğinde “insan kaynakları yönetimi/uygulamaları” anahtar kelimesinin yüksek lisans tezlerinde en fazla yer alan (n=523 %17,03) anahtar kelime olduğu, bunu “insan kaynakları” ve “çalışan performansı” anahtar kelimelerinin aynı sayıyla (n=10, %7,40) takip ettiği görülmektedir.

Tablo 6. Tezlerin Konulara Göre Dağılımı

DOKTORA TEZLERİNİN KONULARI	F	%	YÜKSEK LİSANS TEZLERİNİN KONULARI	F	%
İşletme	12	75,00	İşletme	21	58,97
İletişim Bilimleri	1	6,25	Bilgi ve Belge Yönetimi	8	20,51
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	1	6,25	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	3	7,69
Sağlık Kurumları Yönetimi	1	6,25	Sağlık Kurumları Yönetimi	3	7,69
Bilgisayar Mühendisliği Bilimleri	1	6,25	Yönetim Bilişim Sistemleri	1	2,56
			Bankacılık	1	2,56
			Sivil Havacılık	1	2,56
			Eğitim ve Öğretim	1	2,56
İNCELENEN BELGELER	16	100	İNCELENEN BELGELER	39	100

Tablo 6'ya göre, incelenen doktora ve yüksek lisans tezlerinin en fazla "işletme" konusunda yazıldığı belirtilmektedir. Doktora tezlerinin 12'sinin (%75,00), yüksek lisans tezlerinin 21'inin (%58,97) konusu işletmedir. Ayrıca tez türlerine göre konuların değiştiği tespit edilmiştir. Doktora tezlerinde sırasıyla; "iletişim bilimleri" (n=1, %6,25), "çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri" (n=1, %6,25), sağlık kurumları yönetimi (n=1, %6,25) ve bilgisayar mühendisliği bilimleri (n=1, %6,25) yer alırken; yüksek lisans tezlerinde "bilgi ve belge yönetimi", "çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri", "sağlık kurumları yönetimi", "yönetim bilişim sistemleri", "bankacılık" ve "sivil havacılık" ve "eğitim ve öğretim" konularının yer aldığı saptanmıştır (n=1, %5). Buna göre, bankacılık, sivil havacılık, eğitim ve öğretim, yönetim bilişim sistemleri, bilgi ve belge yönetimi konularında doktora tezi bulunmazken, "bilgisayar mühendisliği bilimleri" ve "iletişim" konularında da yüksek lisans tezi bulunmamaktadır.

Tezlerin sayfa sayılarıyla ilgili bilgiler Tablo 7'de verilmiştir. Buna göre doktora tezlerinin 90 ile 437 sayfa arasında, yüksek lisans tezlerinin ise 59 ile 190 sayfa arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Tezlerin Sayfa Sayılarına Göre Dağılımı

SAYFA SAYISI (DOKTORA)	F	SAYFA SAYISI (YÜKSEK LİSANS)	F	SAYFA SAYISI (YÜKSEK LİSANS)	F
251	2	117	2	94	1
437	1	102	2	119	1
199	1	77	2	138	1
121	1	108	2	120	1
106	1	79	2	127	1
90	1	75	1	156	1

151	1	137	1	190	1
161	1	110	1	114	1
147	1	86	1	95	1
104	1	106	1	124	1
242	1	59	1	96	1
283	1	144	1	100	1
186	1	70	1	174	1
152	1	119	1	178	1
	16	93	1	152	1
İNCELENEN BELGELER	16			İNCELENEN BELGELER	39

Araştırmada ele alınan tezlerin Enstitü bilgileri Tablo 8’de verilmiştir. Buna göre doktora tezlerinin en fazla Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezlerinin ise Lisansüstü Enstitüsü yapısında olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 8. Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı

DOKTORA TEZLERİ	F	%	YÜKSEK LİSANS TEZLERİ	F	%
Sosyal Bilimler Enstitüsü	13	81,25	Lisansüstü Enstitüsü	18	46,15
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	1	6,25	Sosyal Bilimler Enstitüsü	17	43,58
İşletme Enstitüsü	1	6,25	İşletme Enstitüsü	1	2,56
Fen Bilimleri Enstitüsü	1	6,25	Yurtdışı Enstitüsü	1	2,56
İNCELENEN BELGELER	16	100	İNCELENEN BELGELER	39	100

Tablo 8’de yer alan tezlerin enstitü bilgileri incelendiğinde, 16 doktora tezinin 13’ünün (%81,25) Sosyal Bilimler Enstitüsünde, 3’ünün (%6,25) Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Enstitüsü ve Fen Bilimleri Enstitüsünde tamamlandığı görülmektedir. Yüksek lisans tezlerine bakıldığında ise, 18’sinin (%46,15) Lisansüstü Enstitüsü’nde, 17’sinin (%43,58) Sosyal Bilimler Enstitüsünde, 2’sinin (%2,56) İşletme Enstitüsü ve Yurtdışı Enstitüsü’nde tamamlandığı görülmektedir. Yurtdışı Enstitüsü bünyesinde tamamlanan doktora tezi, Fen Bilimleri Enstitüsünde tamamlanan yüksek lisans tezi bulunmamaktadır. Doktora tezlerinin ana bilim dalı ile ilgili bilgileri Tablo 9’da yüksek lisans tezlerinin ana bilim dalı bilgileri Tablo 10’da yer almaktadır.

Tablo 9. Doktora Tezlerinin Ana Bilim Dallarına Göre Dağılımı

DOKTORA TEZLERİ	F	%
İşletme Ana Bilim Dalı	11	68,75
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı	2	12,5
Bilgisayar Mühendisliği Ana Bilim Dalı	1	6,25

Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı	1	6,25
İletişim Tasarımı ve Yönetimi Ana Bilim Dalı	1	6,25
İNCELENEN BELGELER	16	100

Tablo 9'a göre, 16 tezin 11'inin (%68,75) İşletme Ana Bilim Dalı, 2'sinin Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı ve 1'er tanesinin (%6,25) Bilgisayar Mühendisliği Ana Bilim Dalı, Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı ve İletişim Tasarımı ve Yönetimi Ana Bilim Dalı bünyesinde yazıldığı görülmektedir.

Tablo 10. Yüksek Lisans Tezlerinin Ana Bilim Dallarna Göre Dağılımı

YÜKSEK LİSANS TEZLERİ	F	%
İşletme Ana Bilim Dalı	20	51,28
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı	5	12,82
İnsan Kaynakları Yönetimi Ana Bilim Dalı	3	7,69
Sağlık Kurumları Yönetimi Ana Bilim Dalı	3	7,69
Bankacılık ve Finans Ana Bilim Dalı	1	2,56
Yükseköğretimin Yönetimi ve Politikası Ana Bilim Dalı	1	2,56
Yönetim Ana Bilim Dalı	1	2,56
Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı	1	2,56
Avrupa Birliği İktisadi ve İşletme Ana Bilim Dalı	1	2,56
Havacılık Ana Bilim Dalı	1	2,56
Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Ana Bilim Dalı	1	2,56
Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı	1	2,56
İNCELENEN BELGELER	39	100

Tablo 10'a göre, yüksek lisans tezlerinin en fazla (n=20) İşletme Ana Bilim Dalı'nda yazıldığı görülmektedir. Bununla birlikte 5 tane Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı, 3 tane İnsan Kaynakları Yönetimi ve Sağlık Kurumları Yönetimi Ana Bilim Dalı, 1'er tane Bankacılık ve Finans Ana Bilim Dalı, Yükseköğretimin Yönetimi ve Politikası Ana Bilim Dalı, Yönetim Ana Bilim Dalı, Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, Avrupa Birliği İktisadi ve İşletme Ana Bilim Dalı, Havacılık Ana Bilim Dalı, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Ana Bilim Dalı ve Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda tamamlanmış çalışma görülmektedir.

5. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, literatürde güncel eğilimleri saptamak ve muhtemel çalışma boşluklarını saptayarak araştırma yapılabilecek konularla ilgili düşünce sahibi olmak amacıyla, Türkiye'de 2023 yılında insan kaynakları yönetimi alanında yazılmış olan lisansüstü tezler içerik analizi ile incelenmiştir. Bu amaca yönelik olarak, 27-28 Ocak 2024 tarihlerinde Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi Veri tabanında, tarama yapılarak 55 adet tezin betimsel içerik incelemesi gerçekleştirilmiştir. Literatür analiz edildiğinde, son yıllarda, aynı amaçlar belirtilerek farklı kaynaklardan veriler toplanarak birçok alanda

bibliyometrik ve içerik analizleri yöntemleri ile benzer çalışmaların da gerçekleştirildiği belirtilmektedir (Örneğin; Acar, 2018; Akduman ve Hatipoğlu, 2020).

Çalışma kapsamında incelenen tezlerin 39'u yüksek lisans 16'sı doktora tezidir. Ülkemizde yüksek lisans programı öğrenci sayısının doktora programı öğrenci sayısından fazla olmasının nedeninin doktora programının birçok üniversite anabilim dallarında henüz yer almamasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Yöresel yiyecekler konusunda doktora ve yüksek lisans tezlerinin bibliyometrik incelemesini gerçekleştiren Ayaz ve Türkmen'de (2018) çalışmasında 35 yüksek lisans ve 10 doktora tezi; sürdürülebilir turizm konusunda doktora ve yüksek lisans tezlerinin bibliyometrik incelemesini yapan GÜdü-Demirbulat ve Tetik-Dinç'in (2017) çalışmasında 41 yüksek lisans ve 21 doktora tezi; turizm alanında doktora ve yüksek lisans tezlerini bibliyometrik inceleyen Tayfun ve arkadaşları (2016) çalışmalarında 296 yüksek lisans ve 69 doktora tezi; Yavaş Şehir (Cittaslow) konulu lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizini gerçekleştiren Zengin ve Cengiz'in (2021) çalışmasında 81 yüksek lisans ve 16 doktora tezi, sporda insan kaynakları konusunda bibliyometrik analizini yapan Yaraş ve Göksele (2023) çalışmalarında 81 yüksek lisans ve 16 doktora tezi kullandıkları saptanmıştır. Çalışmamıza dâhil edilen tezlerle, bu çalışmalarda kullanılan tez sayılarının paralellik gösterdiği tespit edilmiştir.

Tezlerin danışmanlıklarına bakacak olursak, Dr. Öğretim Üyesi danışmanlığında yazılan doktora tezi 2 iken, Dr. Öğretim Üyesi danışmanlığında yazılan yüksek lisans tezinin 8 adet olduğu ortaya çıkarılmıştır. Doç. Dr. danışmanlığında yazılan doktora tezi 4 iken, Doç. Dr. danışmanlığında yazılan yüksek lisans tezi 16 ve Prof. Dr. danışmanlığında yazılan doktora tezi 10 iken, 15 yüksek lisans tezinin Prof. Dr. danışmanlığında yazıldığı tespit edilmiştir. Özhasar (2021) turizm alanında kriz ve kriz yönetimi konusunda 46 tezi incelediği çalışmasında benzer bulgular saptanmıştır. Analiz ettiği 46 tezden 8'i doktora seviyesinde olduğu ve 1 tanesinde yardımcı doçent unvanlı akademisyenin danışmanlık yaptığı tespit edilmiştir. Yine Alımanoğlu ve Arıkan Saltık (2020) çalışmalarında benzer bulguyu elde etmişler ve bu durumun iki sebebinin olabileceğini belirtmişlerdir. 'Bu nedenlerden birincisi, doktora tezinde danışmanlık yapmak için danışmanlığında bir yüksek lisans tezi danışmanlığının tamamlanması şartının olması, diğeri ise doktora düzeyinde az öğrencinin öğrenim görmesidir' şeklinde ifade etmişlerdir.

Tezlerde hangi yöntemin tercih edildiğiyle ilgili analize bakacak olursak, 55 tezin büyük çoğunluğunda (38'inde) nicel araştırma yöntemiyle yapıldığı görülmektedir. Çalışmadan elde ettiğimiz bu bulgu daha önce yapılan birçok çalışma ile bağdaşmaktadır (Baytok vd., 2019; Mücevher vd., 2020; Özhasar, 2021). Ayrıca, yazılan tezlerin 7'si İngilizce diğerleri Türkçe'dir. Bu durumun Türkiye'deki üniversitelerde eğitimin genelde Türkçe olmasından dolayı olduğu düşünülmektedir.

Tezlerde yer alan anahtar kelimelere bakıldığında, analizi yapılan tezlerde en çok kullanılan anahtar kelimenin "insan kaynakları yönetimi/uygulamaları" olduğu görülmektedir. Doktora tezlerinde en çok kullanılan anahtar kelimelerinin "insan kaynakları yönetimi/uygulamaları", "işgören performansı" "örgütsel bağlılık" "Covid-19 krizi" "iş doyumu" olduğu saptanmıştır. Benzer şekilde Benligiray (2009) insan kaynakları yönetimi konusunda yazılmış tezlerin analizini yaptığı çalışmasında en çok "insan kaynakları yönetimi" anahtar kelimesinin kullanıldığını ifade etmektedir. Bu çalışmanın bu bulgularıyla benzer şekilde Akduman ve Hatipoğlu (2020: 133) 1999-2019 yılları arasında stratejik insan kaynakları yönetimi üzerine yazılan tezlerin analizini yaptıkları çalışmalarında, iş gören performansı değişkeninin daha çok çalışıldığını ifade etmektedirler.

Tezlerin sayfa sayıları değerlendirildiğinde, doktora tezlerinin en az 90 ile en fazla 437 sayfa arasında olduğu, yüksek lisans tezlerinin ise en az 59 ile en fazla 190 sayfa arasında olduğu saptanmıştır. Bu tezlerin arasında diğerlerinden farklılık gösteren 437 sayfalık doktora tezinde araştırma yöntemi olarak nicel araştırma yönteminin kullanıldığı belirtilmektedir.

İncelenen tezlerde daha yoğunlukta işletme konusu ele alınmış ve her iki türün bu bakımdan yüzdelerinin birbirine benzer olduğu belirtilmiştir. Bu duruma bağlı olarak doktora tezlerinin yoğunlukta sosyal bilimler enstitüleri bünyesinde, yüksek lisans tezlerinin ise lisansüstü eğitim enstitüsünde

tamamlandığı görülmektedir. Ayrıca insan kaynakları yönetimi alanının hem yüksek lisans hem de doktora seviyesinde yalnızca işletme ve lisansüstü eğitim enstitüsü kapsamı ile sınırlanmadığı, işletme, fen bilimleri, yurt dışı enstitüsü ile ilintili şekilde çalışmaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu durumun örgütsel davranış alanının organizasyondaki çalışanların tutumlarıyla bağlantılı olmasının, dolayısıyla yalnızca işletme ya da yalnızca sosyal bilimlerle değil, insanın bahis konusu olduğu bütün alanla ilgili disiplinler arası bir alan olduğunun belirtisi şeklinde yorumlanabilir.

Bu çalışmalardan ulaşılan sonuçlara göre, konunun insan ve insan kaynakları yönetimi olmasından dolayı nitel araştırma yöntemi ile çalışmaların yapılmasının literatüre fayda getireceği düşünülmektedir. Ayrıca lisansüstü öğrencilerin ve tez danışmanlarının literatürde insan kaynakları yönetimi/uygulamaları, insan kaynakları ve covid-19 krizi gibi anahtar kelimelerin daha fazla kullanıldığına dikkat çekmeleri önerilmektedir. Yine tablolarda verilen anahtar kelimelerde çok az kullanılan konuların çalışılmasının da literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

İnsan kaynakları yönetimi kavramını konu alan bu araştırma literatüre fayda sağlarken, bazı kısıtları da içerir. Bu kısıtlar bütün çalışmaların sonuçlarını etkilemekte ve araştırmacı engellemektedir. Bu doğrultuda yapılan araştırmanın ilk kısıtı, sadece 2023 yılında yazılan tezlerin incelenmesidir. Bu durum günümüzdeki konuların belirlenmesine yardım etmekle beraber, daha uzun zaman çalışılması konunun gelişme göstermesi ile ilgili bilgi edinilmesini sağlayabilecektir. Ayrıca günümüz konuların saptanmasında tezlerden farklı olarak makale, kongre bildirimleri gibi kaynaklardan faydalanılması da önerilmektedir.

Kaynakça

- Acar, S. (2018). "Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Konusunda Yapılan Tezlerin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi", *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(29), 3672-3683.
- Aghaverdiyeva, S. (2023). İnsan Kaynakları Yönetiminde Performans Değerlendirme: Azerbaycan Örneği, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Akduman, G., ve Hatipoğlu, Z. (2020). "Türkiye'de Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin Temalarının Analizi", *European Journal Of Managerial Research (Eujmr)*, 4(6), 26-43.
- Alımanoğlu, Ç. ve Arıkan Saltık, I. (2020). "Turizmde Örgütsel Davranış Çalışmaları: Adım Üniversiteleri'nde Tamamlanan Lisansüstü Tezler Üzerine Bibliyometrik Bir Araştırma (1995-2018)", *Journal of Travel & Tourism Research*, 17.
- Al-Tarawneh, K. I. (2020). "Business Ethics in Human Resources Management Practices and its impact on the Organizational Performance", *Verslas: Teorija Ir Praktika*, 21(1), 402-411.
- Ayaz, N. ve Türkmen, B. M. (2018). "Yöresel Yiyecekleri Konu Alan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi", *Gastroi: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 2(1), 22-38.
- Barutcu, İ. (2023). Covid-19 Krizinin İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarına Etkisi: Ankara İlinde Farklı Sektörlerdeki İnsan Kaynakları Çalışanları Üzerine İnceleme, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Başkent Üniversitesi, Ankara.
- Bayrakçı, E. (2022). "Türkiye'de Örgütsel Davranış Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 6(1), 146-164.
- Baytok, A., Boyraz, M., ve Pelit, E. (2019). "Turizm İşletmeciliği Alanında Yapılan Yüksek Lisans Tezlerinin Değerlendirilmesi: Afyon Kocatepe Üniversitesi Örneği", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 287-305.
- Cingöz, A. (2011). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi ve Stratejik İnsan Kaynakları Yönetiminin Örgütsel Performans ve İç Girişimcilik (Girişimsel Performans) Üzerindeki Etkileri: Kayseri İmalat Sanayinde Bir Araştırma, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

- Çakır, N. (2023). Ek-Rar Dosyası Post-Pandemi Sürecine Yönelik İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Belirlenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sakarya.
- Demirbulat, Ö. G. ve Dinç, N. T. (2017). Sürdürülebilir Turizm Konulu Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili, Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 14(2), 20-30.
- Göl, E. (2023). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının İşgören Devri Üzerine Etkileri: Çağrı Merkezi Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzünü Yıl Üniversitesi, Van.
- Güdü-Demirbulat, Ö. ve Tetik Dinç, N. (2017). “Sürdürülebilir Turizm Konulu Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili”, Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 14(2), 20-30.
- Gültekin, S. ve Altıntop, S. (2014). İnsan Kaynakları Yönetimi Temel İlkeleri. Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- Kılıç, M. ve Bilginoğlu, B. (2010). İhracatçı Türk Firmalarında Personel Sağlama ve Seçme Yöntemleri ve İnovasyon Performansı İlişkisi: Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri Örneği, Sosyoekonomi, 13(13).
- Mert, İ. S. (2020). İnsan Kaynakları Yöneticilerinin Performans Değerlendirme Sistemi Sorun, Çözüm ve Etkinliğine İlişkin Değerlendirmeleri, Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 6 (1), 79-96.
- Mücevher, M. H., Demirgil, Z., Çetinceli, K., ve Özdemir, K. (2020). “Örgütsel Davranış Alanındaki Yönelimler: Örgütsel Davranış Kongrelerinde Sunulan Bildirilerin Bibliyometrik Analizi”, Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), 24-36.
- Ojokuku, R. M. (2012). “Human Resources Management Demands and Challenges in Small and Medium Scale Enterprises”, International Journal of Economic Development Research and Investment, 3(3), 1-10.
- Özhasar, Y. (2021). “Turizm Alanında Yazılmış Kriz ve Kriz Yönetimi Konulu Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi”, Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel, 4(2), 295-305.
- Pelit, E. ve Çetin, A. (2020). “Turizm İşletmelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi İşlevi Olarak İnsan Kaynakları Planlaması ve Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme”, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(2), 1268-1287.
- Saatçioğlu, K. ve Yıldırım, A. (2022). İnsan Kaynakları Yönetimi Fonksiyonlarından Eğitim ve Geliştirme Uygulamalarının Çalışan Performansına Etkileri: Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 27(2), 123-141.
- Tayfun, A., Küçükergin, F. G., Aysen, E., Eren, A. ve Özekici, Y. K. (2016). “Turizm Alanında Yazılan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Bir Analizi”, Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi, 1, 50-69.
- Yaraş, A. ve Göksel, A. G. (2023). “Sporda İnsan Kaynakları Konusunda Yayınlanmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi”, Turkish Studies - Social, 18(1), 313-330.
- Zengin, B. ve Cengiz, M. (2021). “Yavaş Şehir (Cittaslow) Konusundaki Lisansüstü Çalışmaların Bibliyometrik Analizi”, Türk Turizm Araştırma Dergisi, 5(4), 2235-2253.

İnternet Kaynakları

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi:27-28 Ocak 2024).

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH

**REASONS WHY AFGHAN HAZARA ETHNIC ORIGIN IMMIGRANTS DO NOT
RETURN BASED ON EXAMPLES FROM IRAN AND TURKEY**

**AFGAN VE HAZARA ETNİK KÖKENLİ GÖÇMENLERİN GERİ DÖNMEME
NEDENLERİ: İRAN VE TÜRKİYE ÖRNEKLERİ**

Ali Reza KHAWARI¹

ÖZET

Afganistan'dan göç eden ve geri dönmeyi planlamayan kişiler, İran ve Türkiye üzerinden diğer ülkelere geçmektedir. Bu göçün nedenleri arasında farklı faktörler bulunmaktadır. Taliban rejimi, eğitim, siyasi, ekonomi ve demokrasi gibi farklı alanlardaki sorunlar nedeniyle insanlar ülkelerini terk etmektedir. Afganistan, tarih boyunca savaşlarla mücadele eden bir ülke olarak bilinmektedir. Ancak, özellikle Taliban'ın hakim olduğu dönemlerde dış göç artmıştır. Uluslararası göçün genişlemesi ve diğer ülkelere yönelen yasadışı göçün artması, sınır bölgelerindeki düzenlemelerin veya vize koşullarının ihlal edilmesine yol açmıştır. Ekonomik nedenlerle tetiklenen yasadışı göç, iş piyasasına giriş, istihdam ve gelir elde etme amacıyla gerçekleşmektedir ve ev sahibi ülke için çeşitli siyasi, ekonomik ve sosyal sonuçlar doğurabilir. Ancak, Afganistan'da göç Nedenleri farklı etnik gruplar arasında farklılık gösterebilir. Afganistan, çeşitli etnik kökenlere ev sahipliği yapmaktadır. Afganistan'da Hazara Bölgesi'ne ait etnik kökenli vatandaşların göç nedenlerini araştırmak amacıyla İran ve Türkiye'de 70 hazara etnik kökenli göçmen ile anket yapılmıştır. Bu anket, Hazara etnik kökenlilerin göç etme ve geri dönmeme sebeplerini belirlemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: göç, Afganistan, Hazara etnik

Jel kodları: K37, f22

ABSTRACT

People migrating from Afghanistan who do not plan to return are passing through Iran and Turkey to reach other countries. There are various factors behind this migration. People are leaving their country due to issues in different areas such as education, politics, economy, and democracy under the Taliban regime. Afghanistan has been known as a country that has struggled with wars throughout its history. However, particularly during the periods of Taliban control, external migration has increased. The expansion of international migration and the rise of illegal migration to other countries have led to violations of border regulations or visa requirements. Illegal migration, triggered by economic reasons, occurs to access the job market, gain employment, and earn income, which can lead to various political, economic, and social consequences for the host country. However, the reasons for migration in Afghanistan may vary among different ethnic groups. Afghanistan is home to various ethnic backgrounds. To investigate the migration reasons of citizens of Hazara ethnic origin from the Hazara region of Afghanistan, a survey was conducted with 70 Hazara ethnic migrants in Iran and Turkey. This survey aims to identify the reasons for migration and the reluctance to return among Hazara ethnic individuals.

Keywords: Immigration, Afghanistan, Hazara ethnic

Jel Codes: K37, f22

¹Akdeniz üniversitesi, iktisadi irari bilimler fakültesi, kamu yönetimi doktora öğrencisi, ORCID: 0000-0002-8233-9918, alirizakhawari.t@gmail.com

1. INTRODUCTION

Afghanistan, the third-largest country for immigration, is positioned on the list of global migration corridors according to the density of migrants, also due to its border with Iran and Pakistan. While the Mexico-US corridor ranks first and the Syria-Turkey corridor ranks second on the list, the Afghanistan-Iran corridor is in the 6th place and the Afghanistan-Pakistan corridor is in the 20th place (McAuliffe, 2021) The next destination for Afghan-origin migration towards Iran and Pakistan has long been European countries through Turkey. In this context, the significance of Iran and Turkey as transit and destination countries for Afghanistan-origin migrations is highlighted. In recent years, the numbers of legal and illegal Afghan migrants have been increasing, especially since 2019. To analyze the reasons for this migration and to provide a ranking among them, we will investigate the reasons why individuals who settled illegally in Iran and Turkey after 2021 have chosen not to return.

Iran and Turkey have been countries that have witnessed a significant influx of illegal migration in recent years. Statistics indicate that 99% of Afghan migrants entered Iran through illegal means to reach European countries either through Turkey or by transiting through Iran. Consequently, Turkey and Iran have hosted migrants, the majority of whom entered without legal permission, leading to various issues in areas such as culture, marriage, employment, education, health, crime, housing, etc., especially creating numerous challenges for Iran. Therefore, it is essential to conduct research on different dimensions to understand the demographic, economic, and social characteristics of Afghan migrants in Turkey and Iran and to compare the results to gain insights (UNHCR, 2023).

According to UNHCR data, when we look at the data of Afghan immigrants in Iran in 2023, we should note that the majority of these numbers are of Hazara ethnic origin. Approximately 3 million Afghan citizens are estimated to be living in Iran. Most of these individuals have been born and raised in Iran over the past four decades. Different categories of Afghans exist in Iran: the country has become the second-largest host of refugees and refugee-like populations globally, following Turkey, with a population of 3.4 million. Additionally, Iran hosts 1.1 million Afghans, including 360,000 Afghans with residence permits, 267,000 Afghans with family passports, and 500,000 undocumented Afghans (UNHCR, 2023).

Afghans use Turkey both as a place to live and as a transit point to reach other countries. A significant number of Afghans enter Turkey through illegal means. Consequently, we can refer to Afghans in Turkey who have no official status or registration, although we do not have clear data on this. However, it is possible to discuss registered Afghans as well. Afghans are generally granted international protection or residence permits. According to the data from the Migration Administration, there are 49,922 Afghan refugees with residence permits and 19,400 Afghan asylum seekers under international protection in the country. Additionally, the data indicates that the most frequently apprehended irregular migrants in Turkey are Afghan nationals. In the first five months of 2023 alone, 17,258 Afghans were caught (Göçİdaresi, 2024).

2. REASONS FOR MIGRATION

Afghanistan, a landlocked country located in South Asia and Central Asia, has a complex history marked by conflict, cultural diversity, and geopolitical significance. The country has been inhabited for thousands of years and has served as a crossroads for various civilizations, including the Persian Empire, the Greek Empire, and the Silk Road trade routes. Afghanistan's modern history is heavily influenced by a series of wars and invasions, particularly the Soviet invasion in 1979, which led to a protracted conflict against Soviet forces and the subsequent rise of the Mujahideen. The civil war following the Soviet withdrawal resulted in the Taliban's emergence in the 1990s, which imposed a strict interpretation

of Islamic law until being ousted by a U.S.-led coalition in 2001. Despite significant international involvement, the Taliban regained control in 2021, leading to renewed concerns about human rights, particularly for women and ethnic minorities such as the Hazara community, who have historically faced persecution. The demographic makeup of Afghanistan is diverse, comprising various ethnic groups, including Pashtuns, Tajiks, Hazaras, and Uzbeks. This ethnic diversity has contributed to the complexities of governance and social cohesion, often exacerbating tensions and conflicts. Economically, Afghanistan is one of the least developed countries in the world, heavily reliant on agriculture and international aid. The ongoing instability has severely impacted economic development, leading to widespread poverty and high unemployment rates (WorldBank, 2021).

In today's world, states are facing migration processes due to reasons such as economic problems and political crises, leading to a significant human mobility. Afghanistan has experienced crises in terms of politics and economy due to war and instability, even serving as a source of drugs to generate a stable income during the Taliban era. The attractiveness of large cities, high employment opportunities, and good educational facilities are among the key reasons for migration taking place. Again, in Afghanistan, issues have been encountered on a large scale due to the level of education and even the situation where women did not attend schools during the Taliban era. The main goal in all voluntary and forced migrations is to achieve a better quality of life, but in Afghanistan, generally, there are characteristics indicating compulsory migration and push factors. We can collect the reasons for Afghanistan migration under 3 headings (IOM, 2020)

2.1 Economic Reasons

The economic level of individuals, unemployment, and the resulting living standards are among the primary economic reasons. Particularly, the high rate of unemployment among the young population leads them to experience migration processes more intensely (IOM, GÖÇ VE GÖÇMENLER, 2020). Afghan youth come to Iran and Turkey through illegal means to earn money and work in various sectors illegally. Most of these workers are involved in construction, livestock, and agriculture. People leave their cities and cultures where they grew up for employment purposes, finding themselves in a new culture, language, and work environment. Especially the desire for a good income and, consequently, to lead a quality life is the most significant economic reason for migration in today's world. Expanding on the topic of economic reasons for migration, it is essential to understand the complex interplay between economic factors and human mobility. Economic disparities, such as unequal wealth distribution, lack of employment opportunities, and low living standards, can create a push factor for individuals to seek better economic prospects elsewhere. This is particularly evident in regions with high youth unemployment rates, as young people are often more willing to take risks and seek opportunities in other countries. In the case of Afghan youth seeking employment in Iran and Turkey through undocumented means, the motivation is clear - the pursuit of economic gain. These individuals are driven by the need to support themselves and their families financially, leading them to take on jobs in sectors that may not offer legal employment but provide a source of income. The shift to a new culture and work environment represents both a challenge and an opportunity for these migrants, as they adapt to unfamiliar surroundings in the hopes of securing a better future (IOM, Special issue on Afghan displacement, 2016).

2.2 Political Reasons

One of the reasons for migration in Afghanistan is also political events. Wars, terrorist threats, and certain political developments and agreements also play a role in migration. Among the political reasons that cause migration, there are also revolutions, dictatorships, and exiles, with Afghan political figures standing out as one of the main reasons for not returning to Afghanistan. Particularly in 2021, after the Taliban regained control, the reasons for state officials, especially high-ranking officials, leaving the country and not wanting to return can be explained in this way. Additionally, it is a fact that after World War I, the borders of many countries in Asia and Africa changed, leading to a significant number of

people migrating. In recent times, the internal turmoil and political turmoil experienced in some countries in the Middle East (such as Iraq, Syria, and Afghanistan) have caused millions of people to flee their countries and resulted in a massive wave of migration (IOM, 2020).

Expanding on the political reasons for migration, it is vital to delve into the impact of political instability, conflicts, and governance issues on human movement. Political upheavals, such as wars, revolutions, and dictatorships, create an environment of uncertainty and insecurity, prompting individuals to seek refuge in safer regions or countries. In the case of Afghanistan, the prolonged conflicts, terrorist threats, and political turmoil have significantly contributed to the displacement of many people, forcing them to leave their homes in search of safety and stability elsewhere.

The return of the Taliban to power in 2021 further exacerbated the political situation in Afghanistan, leading to a new wave of migration as state officials, high-ranking individuals, and ordinary citizens feared for their safety and future under the Taliban regime. The reluctance of political figures to return to Afghanistan highlights the deep-rooted challenges and concerns surrounding political stability and governance in the country, which continue to drive migration patterns (Dashti, 2022).

2.3 Socio-Cultural Reasons

Migration must be evaluated from social and cultural perspectives, considering factors such as population structure, education, healthcare, and other social elements (Taşcı, 2009: 189). Social and cultural migration is primarily related to education. This is because urban centers have better educational opportunities compared to rural areas. In Afghanistan, migration for educational purposes occurs both from rural areas to cities and towards developed countries based on educational opportunities.

Migration plays a crucial role in shaping societies and cultures, as it involves the movement of individuals or groups from one place to another, often in search of better opportunities or living conditions. Social factors such as education, healthcare, and access to resources, as well as cultural aspects, contribute significantly to the decision-making process of individuals or communities when it comes to migration.

Education stands out as a key driver of social and cultural migration. Urban centers usually offer better educational facilities, ranging from schools to higher education institutions, which attract individuals seeking to improve their knowledge and skills. In the case of Afghanistan, where educational opportunities may be limited in rural areas, migration towards urban areas or even to developed countries for educational purposes becomes a common phenomenon. The pursuit of education not only enhances individual opportunities but also contributes to the overall development of societies and cultures.

the ethnic groups in Afghanistan demonstrate the country's rich and diverse ethnic mosaic. According to the 2019 data, the ethnic distribution of Afghanistan's population is as follows:

- Pashtuns: Pashtuns, the largest ethnic group in Afghanistan, represent 42% of the total population.
- Tajiks: Tajiks make up 27% of the population and are another important ethnic group in the country.
- Hazaras: Hazaras constitute 9% of Afghanistan's population and generally adhere to the Shia² faith.
- Uzbeks: Uzbeks are another ethnic group representing 9% of the population.
- Aimaqs: Aimaqs represent 4% of the population.

² The Hazaras are one of the ethnic groups of Afghanistan. They generally live in the central and western regions of the country, particularly in the provinces of Bamyan, Daikundi, and Ghazni. Hazaras are mostly affiliated with Shia Islam and speak Hazaragi, which is a dialect of Persian.

- **Turkmen:** Turkmen make up 3% of Afghanistan's population. **Balochs:** Balochs are another ethnic group representing 2% of the population. These figures reflect Afghanistan's ethnic diversity and the presence of various cultures (TANIWAL, 2019).

Since 2017, all Hazara ethnicity athletes, politicians, academics, and technical experts have been forced to migrate from Afghanistan. According to studies conducted by the IOM and UN, the most prominent national athlete who stands out is a taekwondo athlete. They expressed that they had to leave Afghanistan due to ethnic discrimination (McAuliffe, Word Migration Report 2018, 2018, s. 170-190).

In another example, every year a suicide bomber or a bomb is placed on the door of Hazara ethnic girls' schools. For example, there was a suicide bomb attack on a girls' high school in the Hazara region in 2022, and an attack on a hospital in the same neighborhood in 2018, and these incidents consistently occur only in neighborhoods with certain ethnic backgrounds (Euronews, 2022). There has always been genocide against suicide bombings at religious events and peaceful protests (Euronews, Euronews, 2021) (Sabah, Sabah, 2016). Taliban closed girls' schools, but Hazara ethnic citizens living in rural areas experienced this problem the most (Hamedani, BBC, 2021).

PURPOSE of the STUDY

We used interview and questioning methods. In a pilot interview, 5 questions were asked, but when the questions were too many, illegal immigrants preferred not to answer to avoid the answers. On the other hand, individuals are afraid and do not share their information. Especially in Iran, they do not even tell their real names. Former civil servants do not talk about their jobs. We found the solution in the form of a single question. It is difficult to have sufficient information about undocumented migrants since they are not registered. First, it is a very difficult task to interview individuals who migrated illegally. On the other hand, when we ask a question like "why don't you go back?", there was a reaction and psychological failure to answer. The question asked changed to 'why you left homeland'. The province with high immigration in Iran is Mashhad province and it was chosen because it shares a border with Afghanistan. In Iran, the survey was conducted in a meeting room in the city of Mashhad during the winter of 35 at the same time. Likewise, one of the reasons why Turkey chose the city of Kayseri as one of the provinces with Hazara ethnic origin and illegal living is that we can gather 35 people at the same time. Then we grouped these answers into different categories. Research by the IOM, UN and Harvard searches shows that Hazara ethnicity refugees have experienced genocide and inequality (Thames, 2022), but there has been no academic study on this matter.

Method

The survey involved interviews with 35 Afghan migrants living in Meshed province in Iran and Kayseri province in Turkey, where questions about the migrants' return were asked. Individuals who are forced to migrate often must leave their countries due to economic hardships, terrorism, security issues, and internal conflicts. Since the questions were open-ended like interview according to pilot result.

Sample:

- Must be Afghan and Hazara
- Must have migrated from Afghanistan after 2021.
- Must have settled in Mashhad or Kayseri.
- Must have an illegal status.
- Must be over 18 years old.

Individuals meeting these criteria were surveyed in two study areas. It is not clear exactly which category these candidates are in. They are individuals who left their home country as illegal refugees but later acquired immigrant status illegally. In the pilot study, to address the immigration problems of Hazara

ethnic immigrants, mostly after the 2021/August events, candidates were required to answer the question "When did you leave your country?". the question "Why don't you return back to origin country?" was not welcomed and caused an adverse reaction. That's why the question form was changed to "Why did you leave your country?". They do not give answer to question about the job by directly question but with this question we got the answers of their jobs. Reasons for leaving will be considered reasons for not returning, and the answer to this question is answered on the condition that it does not exceed one page.

Question

- 1- Gender.
- 2- when you leave your homeland.
- 3- why you leave your homeland.

Here, in accordance with the purpose of the study, only participants who met the criteria we determined were found and a survey was conducted. The meeting place of those who met these criteria was previously determined and a survey was conducted with all of them on the same day in Iran It was also applied in Turkey in the same way at different date.

Data Collection

each participant was interviewed face-to-face and asked questions, with the answers recorded in hard copy. The responses were later digitized. Analyses were conducted using Excel with the help of pivot tables.

Table 1 Mashhad interview Gender Result

Gender	Count
M	21
F	14
Grand Total	35

Table 1; In the survey conducted in Mashhad, 35 participants took part, with 21 male and 14 female.

Table 2 Kayseri Survey Gender Result

Gender	Count
M	20
F	15
Grand Total	35

The table 2 illustrate that in the survey conducted in Mashhad, 35 participants took part, with 20 male and 15 female.

3. MIGRATION FROM AFGHANISTAN

Afghanistan has struggled with a series of conflicts and instabilities over the past 40 years. Here are some key points from this period:

Soviet Invasion (1979-1989): In 1979, the Soviet Union invaded Afghanistan. This invasion sparked a major resistance in the country. Afghan resistance fighters fought against Soviet forces, resulting in significant losses during this period (Aljazeera, 2023) (Askarzada, 2018, s. 70).

Withdrawal of the Soviets and Civil War (1989-2001): In 1989, the Soviets withdrew from Afghanistan, but the country continued to experience a civil war. Conflicts broke out between different ethnic groups, leading the country into further instability (Aljazeera, 2023) (Çınarlı, 2009, s. 155).

Taliban Era (1996-2001): The Taliban gained control over a large part of Afghanistan in 1996. During this period, strict Islamic law was implemented. The Taliban provided refuge to terrorist leader Osama bin Laden, leading to the US intervention following the September 11 attacks (Aljazeera, 2023) (Askarzada, 2018, s. 103).

The US occupation and its aftermath (2001-present): In 2001, the US and its allies intervened in Afghanistan by overthrowing the Taliban. However, in the following years, instability persisted in the country. The Taliban continued its resistance in the southern regions of Afghanistan and along the Pakistan border. In 2020, the US and the Taliban signed the Doha agreement, but conflicts persisted. In 2021, with the withdrawal of US troops, power was handed over to the Taliban. This transfer of power marked a significant shift in the ongoing conflict in Afghanistan (Aljazeera, 2023).

3.1 Taliban

When we look at the history of Afghanistan, there are numerous examples of the new regime mistreating those who worked under the old regime. Indeed, the overthrown Afghan regime could not reconcile with the Taliban, ultimately leading to the Taliban gaining control of Afghanistan in such an atmosphere. Consequently, many individuals who worked in the security institutions of the deposed regime felt that their lives were in danger and chose to leave the country. In this context, it is evident that many states, primarily the US, have evacuated Afghan individuals who worked for them as well as those working in security institutions over the past 20 years. Security officials of the deposed regime who cannot leave legally are trying to migrate through illegal means. This highlights the precarious situation faced by individuals associated with the former regime in Afghanistan (Andishmand, 2021) (Aljazeera, 2023) (IOM, 2016).

After seizing control of Kabul, the Taliban immediately declared a general amnesty. However, this amnesty primarily applies to high-ranking officials of the deposed regime. It is claimed that many individuals who worked in the security institutions of the deposed regime, especially in rural areas, have become targets. The UN alleges that the Taliban has killed 100 individuals associated with the deposed regime in Afghanistan. Many individuals who worked in the security institutions and bureaucracy of the deposed regime have fled to neighboring countries due to the fear of being targeted by Taliban fighters. It is known that among those who have fled to neighboring countries are individuals who worked as local power figures in the deposed regime. In addition to fear, over the past 20 years, a new generation has emerged in Afghanistan within the framework of liberal values. The Taliban, on the other hand, conveys the message that it will govern the state with Sharia law, signaling the end of the democratic era, and is implementing this approach. Indeed, it is observed that many families have left Afghanistan to educate their daughters. Therefore, the policies of the Taliban are also forcing Afghan youth to migrate. Consequently, hundreds of university professors, political analysts, representatives of civil society organizations, and journalists have migrated to foreign countries through legal and illegal means (Aljazeera, 2023).

Long-standing wars, instability, and underdevelopment have encouraged long-term migration from Afghanistan to Europe. Illegal migrants from Afghanistan to Western Europe generally pass through either the Eastern Mediterranean route or the Western Balkans route. Both routes are commonly used and expose migrants to various dangers, including physical attacks, robbery, and even death. Migrants facing these dangers not only encounter risks stemming from illegal actors and smugglers but may also

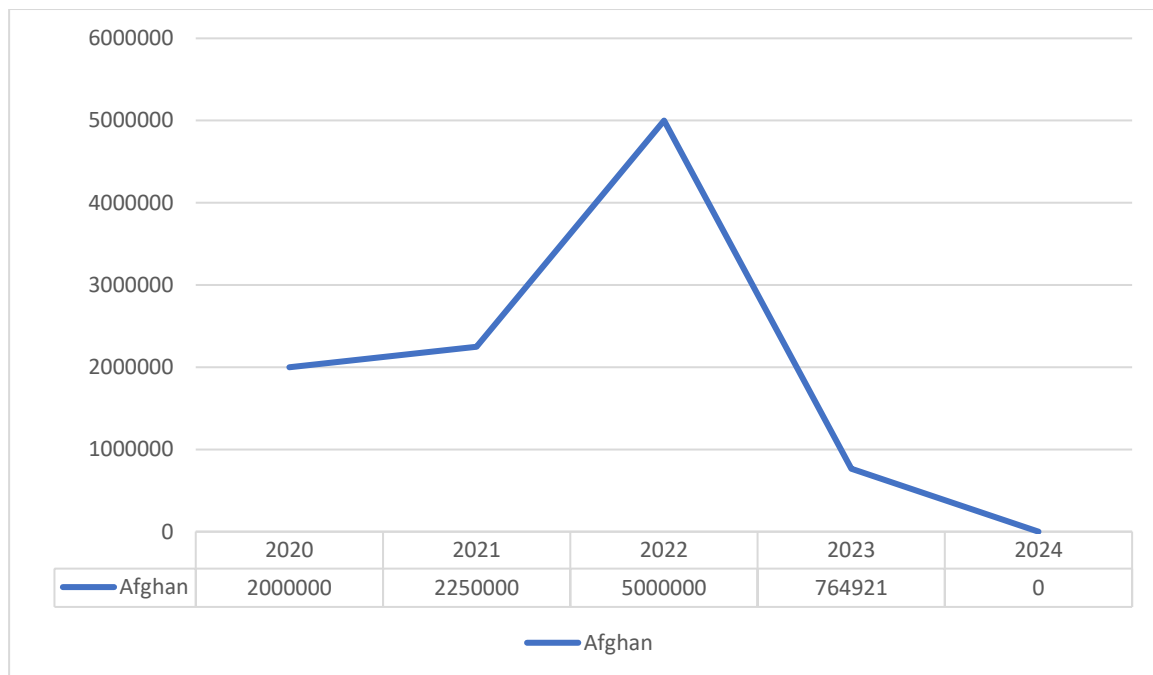
be harassed by border security forces in some cases. In recent times, with the increase in migration to Iran and Turkey, new problems and laws have emerged.

3.1.1 Iran

In Iran, all Afghans must be registered in a state system called "Hamayesh" to be supported and access necessary services. Individuals with documents generally have access to health, housing, and education services, but unfortunately, they are seen to have weak access to services related to gender-based violence. Migrants with good access to education and housing services often have weak access to health, legal aid, and protection services without documents. Civil society organizations are rarely found in Iran and if they exist, they are subject to strict regulations. Migrants often rely on the wide social network of the Afghan community living in Iran. (Iran-göç-idaresi, 2022, s. 450-460) (IOM, 2016) (BBC, 2023). We do not have access to the exact number of immigrants in Iran. But we will base our figures on the figures from UNHCR.

At the end of 2022, the estimated number of refugees from Afghanistan had significantly increased due to revised estimates of Afghans hosted in the Islamic Republic of Iran following a headcount exercise conducted by the government. With over 3.4 million refugees and refugee-like populations, Iran became the second-largest refugee-hosting country in the world after Turkey. Additionally, Iran is home to more than 1.1 million Afghans of varying statuses, including 360,000 Afghans with Iranian residence permits, 267,000 family passport holders, and 500,000 undocumented Afghans. Almost you can see after 2021 the population of Afghan in Iran became about 5000000.

Graph 1 Afghans in Iran

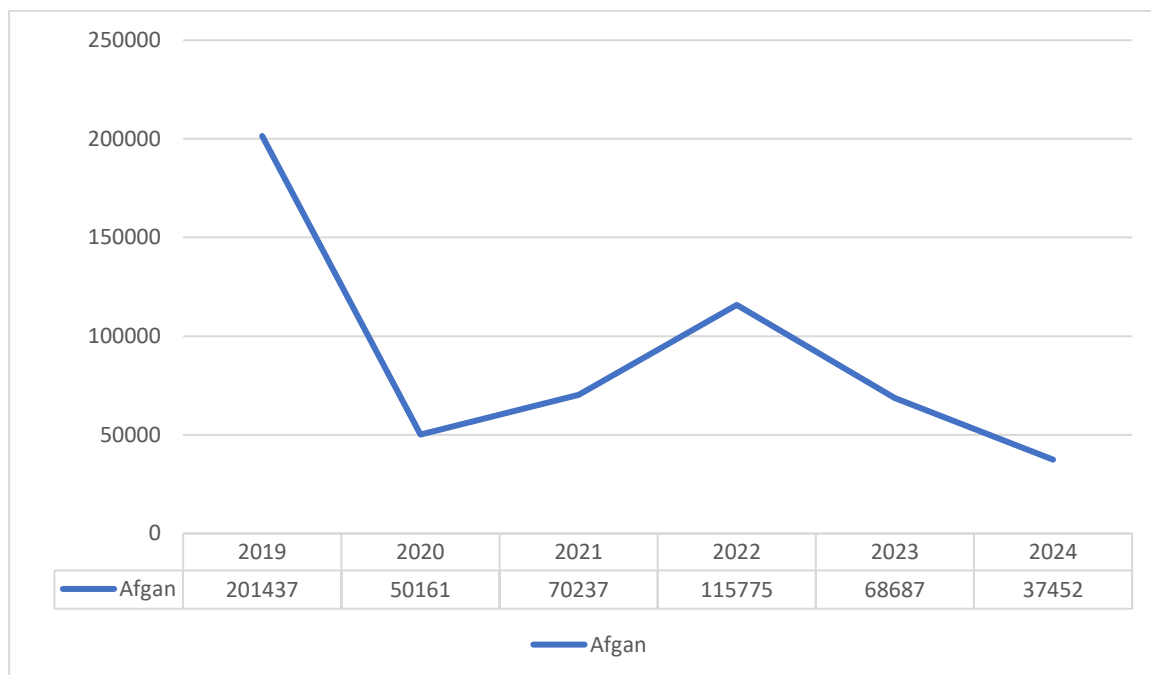
source: [UNHR](#)

3.1.2 Turkey

Turkey is the third country hosting the most Afghan immigrants after Iran and Pakistan. In Turkey, migrants can apply for international protection at the migration office. When migrants apply for protection, they are generally required to be relocated to smaller cities rather than centers in big cities.

Individuals with documents usually have good access to primary health services and legal aid, while their access to secondary health services is weak. Those without documents have almost no access at all. In the province of Van, which is a border neighbor with Iran, the lack of access becomes more pronounced, as it is seen as the primary destination for large migrant groups. There is a serious problem with access to services, especially among Afghans, as most aid organizations in Turkey are focused on Syrian citizens, and unfortunately, there is no centralized return system (Şimşek, 2021) (BBC, 2023) (IOM, 2016). According to the data of the Directorate General of Migration Management of the Republic of Turkey, the number of Afghan refugees who arrived in Turkey through irregular migration is as follows:

Graph 2 ; Afghans In Turkey

source: [TC immigration office](#)

According to the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) data, there are 116,400 Afghan refugees under international protection in Turkey. (UNHCR, 2023) (TC.Göç-İdaresi, 2023). We can see the top rate in 2019 before and 2022 after the changes of regime. As can be seen in both countries, an increase in migration is observed after 2021³.

4. RESULTS OF INTERVIEW

When we divide it into general categories, although the reasons found in the research differ between men and women, they can generally be summarized as follows.

- Family Security
- Life Safety
- Religion, Sect
- Education

³ In August 2021, the Taliban took over Afghanistan and American forces left Afghanistan.

- Economy
- Inequality
- Ethnic Origin Genocide
- Security
- Women's Rights
- Taliban

The table3 provides a breakdown of Mashhad survey results by gender, showcasing the various reasons why individuals, both male and female, have migrated.

For males (M), the reasons for migration include concerns related to family security, life safety, religion or sect, economic factors, inequality, being victims of ethnic origin genocide, security issues, and the presence of the Taliban. The most common reasons for male migration in this survey are ethnic origin genocide and security concerns.

For females (F), the reasons for migration are focused on issues such as religion or sect, education opportunities, inequality, being victims of ethnic origin genocide, and women's rights. The most common reasons for female migration in this survey are education and being victims of ethnic origin genocide.

In our Mashhad survey, we have a total of 35 participants. Among our participants, there are 21 males and 14 females, all of whom have come to Iran through illegal means. While men express that they do not want to go back due to ethnic genocide, for women, education and ethnic genocide are the reasons. The issue of women's education can be evaluated as a form of inequality and contrary to democracy based on the strict laws imposed on women by the Taliban. The limitations on women's access to education under the Taliban regime highlight a broader pattern of gender-based oppression and suppression of women's rights. By restricting women's educational opportunities, the Taliban not only perpetuates a cycle of inequality but also undermines the principles of democracy and human rights.

Table 3 Mashhad Survey

By Gender	Result Figures
M	21
Family Security	1
Life Safety	1
Religion, Sect	4
Economy	2
Inequality	1
Ethnic Origin Genocide	5
Security	4
Taliban	3
F	14
Religion, Sect	2
Education	5
Inequality	1
Ethnic Origin Genocide	5
Women's Rights:	1
SUM	35

Mashhad answers female.

- You can't find what freedom is in a society where there are no women's rights. Women who are treated like slaves will make mistakes if they stay there. All women should leave that country. Let them rule a country where there are no women. All women who stay there are powerful.
- Being a Hazar in Afghanistan is a sin. On top of that, being a girl is a sin. I see no reason for a Hazar girl to live in Afghanistan. There is no freedom, democracy is only for the Taliban. The day I left, I had no feelings, as if I was leaving a foreign place, there is no love for the homeland because I have never seen any love from this homeland.
- I was appointed as a religion teacher. I have a bachelor's degree in theology from Iran. But since I am Shii, I cannot teach theology and religion at the university.
- It's as if Shiites are not human in the eyes of the Taliban, as if everyone is clean and beautiful but a Shii girl is a criminal.
- My mother was sick, and we went from the town to the capital. On the way they took my father out of the car and beat him. When we got to the Hazara tribe, my mother said let's go to Iran and we will evaluate my illness there. We came to Iran and the reason for this was not because of my mother's illness but because they shot my father there.
- They tried to wipe out Hazaras in masse twice in history, but they continued. This time they ignored Hazaras and failed again during the republican period. But now they either kill you or don't give you a job because you are Hazara, you can't even buy bread.
- A suicide bomber comes to our school. My sister can't go to school anymore and my father is scared. I can't go to university either because girls can't go to university. Every day there is a new rumor about this. One day it opens but when we get to the university gate, they ask for our names and this raises suspicion and in order not to give our names we don't attend classes and go home.
- Except for the Taliban oppression. And except for the ban on girls studying. In many regions in Afghanistan, school buildings are either non-existent or in very poor condition. The lack of infrastructure, basic services such as clean water, electricity and toilets make it difficult to access schools and reduce interest in girls' education. My daughter has now given up studying and has given up her life. I am a teacher, but I could not convince my daughter. My daughter told me that if I study and become a teacher, what good would it do if I could not work and stayed home.
- The crime of Hazaras is their ethnicity. In Afghanistan they are treated differently because they are Shii. Outside of Afghanistan they are also treated differently because their eyes are different. Here they call them Japan or Chinese every day and I don't like it.
- The position I worked, because I was a Hazara was given to a male employee of another ethnicity. There are no women's rights, but they still need me because I am a master, and I was hired on a contract basis. I experienced problems every day in this job because I was a Hazara, and I could not stand it anymore and I left.
- I dropped out of school because of the recent situation in Afghanistan. I was a dentistry student in Kabul, but my house is in Mazar sharif. We have no teachers, no education, girls must be oppressed in every way in this country and how can we continue in a country where these rights are not present?
- one day there will be a suicide bomber, one day the schools will close, one day the Taliban will come and take the girls away and one day they will probably cause the girls unnecessary problems, so it is best to leave while they are still in the beginning. I would rather leave a place where I have no future, where I cannot study and where I cannot be free.

- My father was martyred, we are 2 siblings, and we left the country with my mother. We want to go to university, we want to study, but a girl without a father is immediately married off in Afghanistan and considered a housewife. I don't want to be like that.
- A woman faces inequality not only from the Taliban but also from those who are not part of it. In the past, there was only male-female inequality; now, if you are a woman and not part of the Hazara and Taliban regime, you will face difficulties even in getting bread in that country. I cannot endure this inequality. I had a small business, and just as I was starting to stand on my own feet, everything was taken from me. Even if I die, I will not return.

Mashhad answers male.

- My daughter was martyred at school. I have another daughter and I don't want to lose her.
- I am a taxi driver. When I leave home in the morning, I don't know if I will return home in the evening or not. Every morning, I say goodbye to my family as if I will not be able to return home, and I don't want that.
- I am a doctor and studied dentistry. Since I am Shii, I was rejected from the jobs I applied for because they stigmatize me as a Shii and look down on me everywhere.
- Being a Shii is sect.
- I do not want to live in a country where my sect and religion will hinder my work.
- My children are young and cannot work. I am the only one working at home, but it is not like before. In the past, a certain amount was paid to the state. I have had to pay more than I earned in the last 2 months as taxes in the name of Islam. How can I live in such a system?
- unemployment. I am a university civil engineering graduate and I must sell cosmetics with a wheelbarrow to meet the needs of the house.
- I am a farmer and I used to do agriculture in Behsud. I have always faced inequality from job interviews to land transactions because I am a Hazara. Nomads can enter my land every year because I am a Hazara, but I cannot do the same. I want to sell my land in the Behsud region, but I cannot even sell it.
- I am a head teacher and I must go back and forth from Ghazni province to the tribe. Because I am Hazara, I was stopped and beaten by the Taliban every time. My teacher friends of other ethnic backgrounds get paid more than me. They come every year on a contract basis and are assigned to universities after a year, but I have been a teacher for 10 years and I have not been promoted to education abroad. Recently, they said that Hazaras should go, and I left.
- We were 5 siblings in Kabul. I lost 2 of my siblings JONBESH ROSHANAI in 2016 in Dehmezeng. 1 of my siblings was martyred while he was still a student at Kabul University. We only have 2 siblings left. If this is not genocide, why aren't there suicide bombings and explosions in universities, schools and hospitals of other ethnicities?
- I am Hazara and it is clear as day that Hazaras are not wanted in Afghanistan. I am a journalist and the real news I write is collected from Hazara regions. But when I come to the publishing part, all the news is deleted, and the problems and agenda of other regions are included.
- I am an athlete, and I won many medals but the no one did not and will not support me because I am a Hazara. I won a medal for my country, but I have never received a thank you letter from the state.
- I have no chance of promotion in the government body I work in because I am Hazara and I have been working in the same place for 10 years, I have a master's degree, but someone from a different ethnicity who has just finished his bachelor's degree and has no work experience can be my manager, but I have no chance of promotion.

- There was concern about security, but after the Taliban came in 2021, I witnessed a theft every night, and in every theft, we only saved our lives when we saw people injured or killed.
- Everyone walks around the streets with a gun. I want to live in a place where I will give as much as I want to how I will die.
- I am a taxi driver, I am not afraid, I cannot ask for a fare from anyone, but what if they are Taliban soldiers?
- Not only me, but also no one else is a murderer and financially secure, theft, mugging and killing people for money due to unemployment has become normalized. During the Republic period, I was removed from my police team duty and people who did not know this job were brought to my place, they took me by force every day to put their affairs in order. When I could not go, they took me by force, and I was threatened to kill. I worked at the police department, but it was a desk job and since the Taliban came, they have taken me in for questioning at least 10 times and each time I said goodbye to my family. There can be no more important reason to leave my country than this.
- It is a society where the Taliban is against education. I was a fine arts student, but there are no teachers left in universities. Universities are closed. How long will I wait for this situation to improve? Waiting is not a solution. If those people improve until I finish my education outside, I will go back. If not, I will not be able to exhibit in the department I love, nor will they leave me a place to work.
- I had a shop in Kabul but far from home I have 4 daughters a family of 8 in total and my mother and father are still alive, and we live together. I am always outside at work and my father is old. My daughters do the shopping for the house. But after the Taliban came, they couldn't leave the house, we get help from the neighbor's children to buy bread. They can't go to school. My oldest daughter was working but she can't work either. So how are we going to live? We thought about it and moved here for now, God knows what will happen in the future.

The table 4 presents the results of the Kayseri Survey, showcasing the reasons for migration based on gender.

For males (M), the reasons for migration include concerns related to religion or sect, economic factors, being victims of ethnic origin genocide, security issues, and the presence of the Taliban. The most common reasons for male migration in this survey are ethnic origin genocide and the presence of the Taliban.

For females (F), the reasons for migration are focused on issues such as religion or sect, education opportunities, being victims of ethnic origin genocide, security concerns, and the presence of the Taliban. The most common reasons for female migration in this survey are education and being victims of ethnic origin genocide

In our study in Kayseri, we have a total of 35 participants, with 20 males and 15 females. While the male participants express that they do not want to regress primarily due to the ethnic origin genocide, the females cite leaving Afghanistan for educational purposes as the reason

Table 4: Kayseri Survey

By Gender	Result Figures
M	20
Religion, Sect	3
Economy	1
Ethnic Origin Genocide	7

Security	3
Taliban	6
F	15
Religion, Sect	2
Education	5
Ethnic Origin Genocide	4
Security	1
Taliban	3
SUM	35

Kayseri answers female.

- I just want to live. I can go and wash dishes in another safe country, but I can't teach in Afghanistan anymore. According to the Taliban, a woman can't be a teacher. But there are women teachers in other regions. they don't want Hazaras to be in the government or to rise.
- My fathers had surrendered all their weapons to the state during the republican period, like other Hazaras. When the Taliban came in 2021, weapons came from neighboring villages of other ethnic origins, no one surrendered their weapons except the Hazaras. They came and started to take tribute from our villagers even though we are neighbors. Our vehicles should pay taxes to other villages they pass through to go to the city. Just because we are of Hazara ethnic origin. People who did not have money were forced to sell their daughters. Even if there was a marriage, which family would accept the marriage of a girl under the age of 18?
- There is no education anyway. Women don't need education. They will eventually get married and become housewives, servants to their husbands, first or second wives. I think that's why they restrict education.
- My father took us from school because he was afraid, they would send a suicide bomber to the school. We went to Iran and came to Turkey via Iran. We have been here for about a year.
- Even slaves were given the right to education.
- My mother is a teacher, my father is a doctor, they are educated people, but they cannot work. I think the Taliban regime in Afghanistan needs education and they will improve but my youth and education will be a big problem in the future by violating the rights of the new generation.
- In most countries, Afghan women can qualify for educational scholarships, university scholarships and even living scholarships by meeting certain conditions. I also want to benefit from these rights.
- I worked as a security guard at the airport for 5 years. After the Taliban came, they fired me because I was a slacker, but they didn't fire me because my neighbor's daughter was wearing a cardigan. I couldn't do any other job, so I had to leave Afghanistan.
- We couldn't leave the house for 2 months because they would kill the Hazaras. My brother and father couldn't go to work. Only 1 person could go to work. My brother waited with us so that nothing would happen to us. My father sold our house and car with the lie of working and brought us here.

- Here they told me that I don't look like Afghans, Afghans said I have brown and curly hair. But I am Hazara and there are those who haven't heard the name Hazara, and everyone thinks that Afghans have always been famous for wearing chadors and long clothes, maybe we Hazara women have fought for this, but we have not been seen or heard everywhere because of censorship.
- I don't understand why they see only Hazaras as enemies, when in fact Hazaras have made the greatest sacrifices for Afghanistan's progress. My father would come home once a month just to keep the state's construction work going and to keep it working.
- Every day there are kidnappings and dead bodies found without ransom demand. My family made this decision because of this fear, and it is the right decision.
- I was a high school math teacher. By the time the Taliban understands humanity, my knowledge will have been wasted, so I left. Of course, I want to be in my own country if they improve one day. I do not want to get married; I am 32 years old, and I will never get married. My father has left me enough inheritance, and the Taliban soldiers have made me uncomfortable every day to possess this inheritance. My mother and I left Afghanistan in 2022.
- I am an anesthesia specialist. I am not allowed to leave; how can I live in a place where I am forbidden from working. Let's say we could not train a female doctor. A male doctor will come and examine a Taliban's mahram. Is it that hard to understand? They said they did not need women, so I left the country.

Kayseri answers male.

- I know most of the people here, they are either teachers or people who have studied medicine, we all have different reasons, but in general, the Hazaras are Shii Muslims and are at risk of being excluded and mistreated by the Sunni majority. This religious discrimination is one of the reasons why the Hazaras migrate. I am a public administration teacher, I left Afghanistan because I could not handle and explain democracy, how could I bring bread to my home. The Taliban, as a group that has targeted the Hazaras, seriously threatens the security of the Hazaras. Especially since the re-establishment of the Taliban government in 2021, violence has increased. Women are no longer seeking women's rights. Women do not even have human rights. Every day a new law is introduced for girls, one day they cannot study, one day only in selected departments, but universities in general have become a dream for our girls. There were those who wanted to tie themselves to a plane and get away. Everyone sees this behavior as wrong. But there and in that environment, people did not think of themselves, but their families. They resorted to that method because they thought that if they were caught, their families would be found, and their crimes would be resolved.
- I was a civil servant. My duty was taken away from me because I was a Hazara. They searched my house. They took my personal car because they thought it might be state property. I left Afghanistan thinking that one day they would take my life too.
- I had 200 sheep in the Behsud region. Within 6 months, Taliban soldiers took 150 of them, I don't know if they were taken as war booty, for food for the soldiers, or as taxes. Then I sold the remaining sheep and came here. But in general, this has always been a problem in the Hazara region.

- I had just gone to Afghanistan at the beginning of 2021. With the money I collected, I brought 8 containers of electronic goods (TV, computer) to Afghanistan and left without selling any of them.
- Hazaras give opportunities to families especially their daughters when you look at it, there are many educated people in Hazaras. Although their population is small, they have always given importance to family. But after the Taliban came, the culture of Hazaras is different and opposite with a patriarchal structure. I have 3 daughters, 2 of them are university students and the other one is a doctor, and she was working. All of them had to stay at home or get married. I took my daughters and came to Turkey; I am here until I find hope.
- Hazaras were always an unwanted element. The same thing happened during the Republic period. In the past, they tried to wipe out the Hazaras, and now they only kill and disturb people in the Hazara regions.
- My secret is that I was born Hazara. I can't change my ethnicity.
- Hazaras have suffered hardships in every period but not as much as this period. You do not own anything; everything belongs to the Taliban army.
- I am a truck driver. You could carry goods anywhere in the past, but after 2021, I was beaten every time, whether by security or Taliban soldiers, just because I was a pest.
- Hazaras must leave Afghanistan. If it were not for that necessity, they would not sacrifice themselves on the Iranian border, the Turkish border or in the Greek seas.
- They do their best to wipe out the Hazaras.
- My life and the lives of my family are more important than anything else. Even if there is no Taliban, there is theft. There are kidnapping problems right now, so I took my family out of Afghanistan. I have German citizenship, but my children do not have citizenship and I will take care of their affairs and take them away.
- I am a taxi driver, and my car was stolen twice, and my money was taken by force. I left the car so that I wouldn't be taken the next time.
- It's very hard to live every second afraid that someone will kill me, that's why I left.
- The Taliban is at the top of everything and cannot govern. They even took the power to govern but cannot do it.
- The Taliban organization aims to divide Afghanistan by fighting among themselves, and we are the ones suffering from this.
- I was a soldier of a minister, so the Taliban comes every day and asks me questions about the former minister and takes me away, then they leave me, this is disturbing.
- These problems arose when an organization that had previously only existed in rural areas was brought to the city.
- My problem is the thoughts of the Taliban. They hold on to the mindset of the ancient Arab tribes before Islam came. Taliban soldiers moved in next door to my house. He got married twice in 2 months. Both of his wives were worse than slaves. In the evenings, there would be sounds of beatings and girls crying. They can't run the country with such an organization.

According to the answers the reasons for the difficulties faced by Hazaras under Taliban rule and the factors affecting their decision to migrate become even clearer through individual experiences. Here are a few important points that can be evaluated in this context:

1. Education Rights: Hazaras, especially women, are deprived of their right to education. In an environment where female teachers and doctors cannot find jobs and their education is obstructed, women are losing their futures and financial independence. The statements of women in Kayseri emphasize that the restriction of educational rights endangers not only individuals but also the future of society.

2. Security Fear: Both men and women live in constant fear due to the violent policies of the Taliban. Assassinations, femicides, and general security issues force people to flee their homes. Alongside these escape stories, the bullying and violence that Hazaras face in their daily lives comes to the forefront.

3. Religious and Ethnic Discrimination: Hazaras are Shii Muslims, and therefore they are subjected to discrimination under the Sunni Taliban regime. This religious and ethnic discrimination strengthens the motivation of many Hazaras to migrate. The historical struggles and targeting of Hazaras contribute to their continued discrimination as a community.

4. Family and Social Structure: Decisions to migrate are shaped not only by individual choices but also by families' efforts to protect their future. Families' desire to raise their children in a safe environment is one of the most important reasons for migration. Some individuals express that the restrictions on the education of women in their families represent a significant loss for the future of society.

5. Economic Difficulties: The economic hardship faced by Hazaras under the Taliban regime is also a crucial factor. Unemployment, unjust loss of property, and general economic uncertainty are among the reasons why people choose to migrate to other countries.

6. Hopelessness and Fear of the Future: Hazaras are losing hope in their current situation, leading them to seek a better future by deciding to migrate. In an environment where educational battles have been lost and human rights are completely disregarded, the struggle for survival drives many individuals to leave their homeland.

In conclusion, the complex situation faced by Hazaras is an issue that requires examination at both individual and societal levels. Various elements such as education, security, economic opportunities, and human rights deeply affect the lives of Hazaras and shape their migration decisions. The stories of individuals provide tangible examples of these problems and demonstrate the need for greater awareness of the humanitarian crisis faced by Hazaras

CONCLUSION

Looking at the history of Afghanistan, this country has been a source of migration throughout its history. However, for the past half century, Afghanistan has been one of the countries that has had the highest number of immigrants worldwide. It is known that those who immigrate from Afghanistan come from all sectors and regions. For half a century, Afghans have gone to foreign countries as migrants, so it is not possible to talk about a state that does not have Afghan migrants in the world. There are many reasons for immigration originating from Afghanistan. However, it can be stated that the most important reasons are war and instability. Because war threatens the ontology of the people, destroys all the structures of the country, and prevents the basic rights of the people from being provided. According to the political developments in Afghanistan, there have been fluctuations in immigration. Whenever stability and security are achieved in the country, a decrease in immigration is observed; however, when insecurity increases, an increase in immigration is also observed. People generally leave the country with the desire to reach a better future and a prosperous life; and one of the main reasons for Afghans to immigrate is their desire to save their lives.

In the survey conducted, it was found that Afghan migrants, particularly those of Hazara ethnic origin, have left Afghanistan primarily due to their ethnic background and the historical persecution consistently faced by the Hazara ethnic group. The Hazara people in Afghanistan have been subjected to systematic discrimination, violence, and even genocide throughout history, which has forced many of them to leave Afghanistan. During the genocide, sometimes perpetrated by rulers and groups, Hazara ethnic Afghan migrants have been forced to migrate for reasons less economically driven compared to migrants of other ethnic backgrounds. Unlike migrants of other ethnic backgrounds, Hazara Afghan migrants have been compelled to migrate due to reasons that are not predominantly economic in nature. Generally, the reason for Afghan refugees of Hazara ethnicity to migrate is believed to stem from feeling marginalized and the fear of a recurrence of historical genocide. Our survey study has strengthened our thoughts on this matter. Finally, in Afghanistan, men can somehow survive, but women are really struggling to survive.

BİBLİOGRAHY

- Aljazeera. (2023, 12 10). *Aljazeera*. Aljazeera: <https://www.northcountrypublicradio.org/news/npr/1028472005/a-look-at-afghanistan-s-40-years-of-crisis-from-the-soviet-war-to-taliban-recapture> (Date of Access: 19.6.2023) Adresinden Alındı
- Andishmand, M. İ. (2021, 10 03). *Kaçış Ve Düşüş*. Turan Kültür Vakfı Yayınları: <https://8am.af/escape-and-fall/> (Date of Access: 19.6.2023) Adresinden Alındı
- Askarzada, E. (2018). Afganistan'ın Siyasal Ve Toplumsal Dönüşümlerinde Siyasi Partilerin Ve Siyasalgrupların Rolü. E. Askarzada İçinde, *Yüksek Lisans Tezi* (S. 70). Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BBC. (2023). *BBC*. BBC: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43668567> (Date of Access: 19.6.2023) Adresinden Alındı
- Çınarlı, Ö. (2009). Afganistan'da İç Savaş Ve Dış Müdahale. H. Ü. Enstitüsü İçinde, *Enstitüsü, Doktora Tezi* (S. 155). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler.
- Dashti, Z. (2022). Afghan External Migration Movements in The Historical Process. Tarihsel Süreçte Afgan Dış Göç Hareketleri. *ASYA STUDIES*, 6(20):301-314.
- Euronews. (2021, 10 8). *Euronews*. <https://tr.euronews.com/2021/10/08/afghanistan-n-kuzeyinde-bir-camiye-bombal-sald-r-duzenlendi-en-az-15-kisi-oldu-90-kisi-yara> (Date of Access: 19.6.2023) Adresinden Alındı
- Euronews. (2022, 9 30). *Euronews*. <https://parisi.euronews.com/2022/09/30/blast-kabul-afghanistan-dasht-e-barchi-few-dead-in-education-center> (Date of Access: 19.6.2023) Adresinden Alındı
- Göçidaresi. (2024, 07 10). *T.C Göç İdaresi*. Göç İdaresi: <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> (Date of Access: 19.07.2024) Adresinden Alındı
- Hamedani, H. W. (2021, 11 8). *BBC*. BBC: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59576376> (Date of Access: 19.6.2023) Adresinden Alındı
- IOM. (2016). Special Issue on Afghan Displacement. *Migration Policy Practice*, VI, Number 3.
- IOM. (2020). *GÖÇ VE GÖÇMENLER*. Genova: IOM.
- Iran-Göç-İdaresi. (2022). *2022 İmegration*. Tehran: Tehran.
- Mcauliffe, M. &. (2018). *Word Migration Report 2018*. Genova: IOM.
- Mcauliffe, M. &. (2021). *World Migration Report 2022*. Geneva: International Organization for Migration.
- Sabah. (2016). *Sabah*. Sabah: <https://www.sabah.com.tr/dunya/afganistanda-canli-bomba-saldiri-27-olu-3814320> Adresinden Alındı

- Şimşek, A. R. (2021, 10 19). *Tarihten Günümüze Afganistan Göçleri Ve Türk Asıllı Göçmenler*. ANKASAM: <https://www.ankasam.org/tarihten-gunumuze-afganistan-gocleri-ve-turk-asilli-gocmenler/> (Date of Access: 19.6.2023). Adresinden Alındı
- TANIWAL, M. (2019). Afganistan Ethnic Politics. *Kitab Magazin*, 44-76.
- TC. Göç-İdaresi. (2023). *2023 Yıllık Göç Raporu*. Ankara: İçişler Bakanlığı.
- Thames, K. (2022, 09 31). *Harvard Journal of Middle Eastern Politics & Policy*. Genocide And Hazara Persecution in Afghanistan: <https://studentreview.hks.harvard.edu/genocide-and-hazara-persecution-in-afghanistan/> (Date of Access: 19.6.2023) Adresinden Alındı
- UNHCR. (2023, 12 12). *UNHCR IRAN*. UNHCR: <https://www.unhcr.org/ir/2023/06/14/iran-becomes-the-second-largest-refugee-hosting-country-as-forced-displacement-hits-new-record-high-globally/>(Date Of Access: 19.06.2023) Adresinden Alındı
- Worldbank. (2021, 1 1). *Afghanistan Overview*. Retrieved From World Bank: <https://www.worldbank.org/en/country/afghanistan/overview> 01/01/2023 Adresinden Alındı